

Т. XIII

1935

Кн. 2-3

БОГОСЛОВІА ВОЇНОСЛОВІА

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ — LEOPOLI

Зміст (Index)

	Стор. (Pag.)
Dr. Artur Landgraf — P. Abaelardi Expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos Abbreviatio — (Continuabitur)	89—111
Др. Микола Руснак — Богослужбні книги Східної Церкви про примат Папи (Докінчення)	
Dr. Nikolaus Rusnak — Libriliturgici Ecclesiae Orientalis de primatu Papae (Finis)	112—123
Михайло Возняк — Перший історик Церкви з вихованців львівської дух. семинарії (Продовження)	
Michaël Wozniak — Primus Ecclesiae rerum gestarum scriptor ex alumnis Seminarii clericorum Leopoliensis (Continuabitur)	124—133
Др. Іван Шпитковський — Ріді герб Шептицьких (Продовження)	
Dr. I. Špytkovskij — Famille et armoiries des Szeptycki (a suivre)	134—160

2. Вибрані питання (Analecta)

Право біновання у Церквах, що належать до византійської обрядової групи (о. Др. Лев Глинка); Де лажав Емаус (о. Др. І. Чорняк)	161—166
--	---------

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensione)

Benedictus Henricus Merkelbach O. R., Summa Theologiae Moralis ad mentem D. Thomae et ad normam iuris Novi (о. Др. Богдан Липський); Ks. Dr. Antoni Pawłowski, Idea kościoła w ujęciu rosyjskiej teologii i historjzozofji (о. Др. Андрій Ішак); Sdislaus Obertyński, Die Florentiner Union der polnischen Armenier und ihr Bischofskatalog (Др. М. Чубатий); 1. Angelus Perugini, Concordata vigentia, 2. Consultationes iuris canonici, 3. E. Herman S. J., Zum Asylrecht im byzantinischen Reich, 4. Ks. Dr. J. Grabowski, Zagadnienie małżeństwa (о. Др. Лев Глинка); J. de Ghellinck, S. J., Les Exercices pratiques du „Seminaire“ en Théologie (о. Др. Б. Липський)	167—180
--	---------

4. Всячина — хроніка (Varia — chronica)

Академічний рік 1934/35 на Гр. Кат. Богословській Академії у Львові; Ювілей вченого Домініканця; о. Авг. Джемеллі; 100-літня річниця Кат. Університету у Парижі; Із життя католицьких університетів; Богословські виклади для польського духовенства	181—183
--	---------

5. Богословське Наук. Т-во (Societas Theologica)

Академічні Вечори в краю	184
--------------------------	-----

6. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)	185—196
---	---------

OPUSCULA ET TEXTUS

HISTORIAM ECCLESIAE EIUSQUE VITAM ATQME
DOCTRINAM ILLUSTRANTIA

A. SERIES SCHOLASTICA

EDITA CURANTIBUS

M. GRABMANN ET FR. PELSTER S. J.

*

Quaedam iudicia de collectione:

Für Seminarübungen sind derartige Ausgaben kleiner scholastischer Texte ausgezeichnete Behelfe. *Divus Thomas, Freiburg 1929.*

Les fascicules de l'excellente collection Opuscula et Textus si multiplient et sont tout à fait dignes d'éloge: textes rares ou inédits sobrement et scientifiquement édités, judicieusement choisis pour fournir aux étudiants la matière de lectures personnelles ou d'exercices complémentaires, et qu'utilisent avec profit même ceux qui ne sont plus étudiants.

Archives de Philosophie, vol. IX, cah. 2.

Omnia illa opuscula plene laudem merentur; pro exercitiis scholasticis valde commendantur. *Liononis: Ephemerides Theologicae Lovenienses.*

Félicitons les savants médiévistes que sont Mgr. Grabmann et le R. P. Pelster, de leur initiative si opportune; et souhaitons à celle-ci le plus large succès. Au contact de textes philosophiques ou théologiques judicieusement choisis, la pensée ne peut que s'affermir et s'affiner: les maîtres auront plaisir à utiliser ou même à expliquer ceux que leur offre la „série scolastique“ des Opuscula et Textus; quant aux étudiants de nos facultés ou de nos séminaires nul d'entre eux ne devrait se priver du profit qu'il trouverait à les lire et à les méditer.

E. Vansteenberghe: Revue des Sciences Religieuses 1931.

Indudablemente los directores de esta Colección han de prestar señalado servicio en las escuelas con textos escogidos de las cuestiones capitales de la escolástica. La mejor manera de despertar en los alumnos el sentido de la objetividad es el contacto inmediato con los textos que facilita esta Colección. En los problemas más debatidos, o que hayan apasionado en el curso del tiempo, no deben faltar los textos más salientes de las respectivas escuelas.

P. Courado Kubert: Archivo Ibero-Americano 1933.

The series is a credit to modern German Catholic scholarship and will be a welcome addition to accessible source material on the Middle Ages.

Anglican Theological Review 1927.

Usque adhuc editi sunt fasciculi sequentes:

Fasc. I. S. THOMAE AQUINATIS *Sermo seu tractatus De ente et essentia*. Ad undecim codicum manu scriptorum (saec. XIII et XIV) nec non editionis Pianae fidem in usum scholarum edidit Ludovicus Baur. Editio altera emendata. 66 p. RM 1.10.

Fasc. II. GUIDONIS TERRENI *Quaestio de magisterio infallibili Romani Pontificis*, quam edidit P. Bartholomaeus M. Xiberta O. Carm. 32 p. RM 0.70.

EDIDIT ASCHENDORFF MONASTERII

- Fasc. III. S. THOMAE DE AQUINO *Quaestiones de natura fidei* (ex commentario in libri tertii sententiarum distinctiones 23 et 24) secundum fidem manuscriptorum denuo edidit Franciscus Pelster S.J. 64 p. RM 1.10.
- Fasc. IV. GABRIELIS BIEL *Quaestiones de iustificatione*, quas edidit Carolus Feckes. 64 p. RM 1.10.
- Fasc. V. THOMAE DE SUTTON O.P. *Quaestiones de reali distinctione inter essentiam et esse* secundum fidem manuscriptorum primum edidit Franciscus Pelster S.J. 64 p. RM 1.10.
- Fasc. VI. DURANDI DE S. PORCIANO O.P. *Quaestio de natura cognitionis (II Sent. [A] d. 3 q. 5) et Disputatio cum Anonymo quodam nec non Determinatio HERVEI NATALIS O.P. (Quol. III q. 8)*. Ad fidem manuscriptorum edidit Josephus Koch. Altera editio emendatio. 76 p. RM 1.20.
- Fasc. VII. *Tractatus de sex principiis* GILBERTO PORRETANO adscriptus. Ad fidem manuscriptorum denuo edidit Albanus Heyse O.F.M. 36 p. RM 0.80.
- Fasc. VIII. DURANDI DE S. PORCIANO O.P. *Tractatus de habitibus. Quaestio quarta [De subiectis habituum]*. Addita quaestione critica anonymi cuiusdam ad fidem codicum manuscriptorum edidit Josephus Koch. 80 p. RM 1.35.
- Fasc. IX. GUALTERI CANCELLARII et BARTHOLOMAEI DE BONONIA O.F.M. *Quaestiones ineditae de assumptione B. V. Mariae*. Quas ad fidem manuscriptorum edidit Augustinus Deneffe S.J. 60 p. RM 1.10.
- Fasc. X. *Quaestio de universali secundum viam et doctrinam* GUILIELMI DE OCKHAM. Quam ex Cod. Vatic. Palat. 998 edidit Martinus Grabmann. 40 p. RM 0.85.
- Fasc. XI. HENRICI DE LÜBECK O.P. *Quaestiones de motu creaturarum et de concursu divino* ad fidem manuscriptorum primum edidit Franciscus Mitzka S.J. 63 p. RM 1.10.
- Fasc. XII. HENRICI TOTTING DE OYTA *Quaestio de sacra scriptura*. Quam ad fidem manuscriptorum primum edidit Albertus Lang. 58 p. RM 1.10.
- Fasc. XIII. SIGERI DE BRABANTIA *De aeternitate mundi* ad fidem manuscriptorum edidit Richardus Barsotti. 30 p. RM 0.80.
- Fasc. XIV. De cognitione veritatis textus selecti S. THOMAE AQUINATIS. Collegit Josephus de Vries S.J. 60 p. RM 1.10.
- Fasc. XV. Philosophia S. BONAVENTURAE textibus ex eius operibus selectis illustrata. Edidit Bernhardus Rosenmüller. 64 p. RM 1.10.
- Fasc. XVI. HENRICI TOTTING DE OYTA *Quaestio de veritatibus catholicis*. Ad fidem manuscriptorum edidit Albertus Lang. 28 p. RM 0.80.
- Fasc. XVII. ROBERTI KILWARDBY O.P.R. *De natura theologiae*. Ad fidem manuscriptorum edidit Fridericus Stegmüller. 56 p.

EDIDIT ASCHENDORFF MONASTERII

B. SERIES LITURGICA

EDITA CURANTIBUS

R. STAPPER ET A. RÜCKER

★

Usque adhuc editi sunt fasciculi sequentes:

- Fasc. I. ORDO ROMANUS PRIMUS DE MISSA PAPALI, quem e cod. Wolfenbüttel. 4175 edidit Richardus Stapper. 33 p. RM 0.85.
- Fasc. II. RITUS BAPTISMI ET MISSAE, QUEM DESCRIPSIT THEODORUS EP. MOPSUESTENUS IN SERMONIBUS CATECHETICIS, e versione syriaca ab A. Mingana nuper reperta in linguam latinam translatus ab Adolfo Rücker. 44 p. RM 1.00.
- Fasc. III. EXPOSITIO ANTIQUAE LITURGIAE GALLICANAE GERMANO PARISENSI ASCRIPTA. Edidit Joannes Quasten. 31 p. RM 0.85.
- Fasc. IV. TEXTUS ANTIQUI DE FESTO CORPORIS CHRISTI. Collegit et notis illustravit Petrus Browe S.J. 56 p. RM 1.10.
- Fasc. V. S. FRANCISCI ASSISIENSIS ET S. ANTONII PATAVINI OFFICIA RHYTHMICA AUCTORE FRATRE JULIANO A SPIRA. Edidit et notis illustravit Hugo Dausend O.F.M. 52 p. RM 1.—.
- Fasc. VI. CONSUETUDINES LITURGICAE IN FUNCTIONIBUS ANNI ECCLESIASTICI PAPALIBUS OBSERVANDAE. E sacramentario Codicis Vat. Ottobon. 356 desumpsit atque edidit Joannes Brinktrine. 43 p. RM 1.—.

Praeparantur:

- Fasc. VII. CAEREMONIALE MISSAE PONTIFICALIS SOLEMNITER CELEBRANDAE. Notis historicis illustravit Richardus Stapper.
- Fasc. VIII. HUGONIS A SANCTO CARO EXPOSITIO DE OFFICIO MISSAE sive SPECULUM ECCLESIAE. Edidit Gisbertus Sölch O.P.
- Fasc. IX. ORDINARIUS II. ECCLESIAE CATHEDRALIS MONASTERIENSIS DE SUMMIS ANNI ECCLESIASTICI FESTIVITATIBUS. Edidit Richardus Stapper.
- Fasc. X. CANON ACTIONIS ROMANUS cum ANAPHORIS ORIENTALIBUS comparatur ab Antonio Baumstark.

EDIDIT ASCHENDORFF MONASTERII

STANISLAUS VON DUNIN BORKOWSKI S. J. †

SPINOZA

Band I. DER JUNGE DE SPINOZA. Leben und Werdegang im Lichte der Weltphilosophie. 2. Aufl., mit einem Anhang über die neuere Forschung. Mit 2 Vierfarbendruckten, 15 Autotypien und 7 Faksimiles. 1933. XXIV, 634 S. Geheftet RM 20.00, Leinenband RM 22.00.

Band II. Aus den Tagen Spinozas. Geschehnisse, Gestalten, Gedankenwelt. Buch 1: DAS ENTSCHIEDUNGSJAHR 1657. 1933. IV, 495 S. Geheftet RM 20.00, Leinenband RM 22.00.

Band III. Aus den Tagen Spinozas. Buch 2: DAS NEUE LEBEN. Im Druck.

Band IV. Aus den Tagen Spinozas. Buch 3: DAS LEBENSWERK. In Vorbereitung.

... Es ist in einer so besinnlichen und echt philosophischen Art geschrieben, daß diese allein schon die Lesung zum Genuß macht. Wie aber dann aus Mosaiksteinchen — unter Weglassung des Allgemein-Bekanntes — ein Lebens- und Zeitbild entsteht, das ist der Bewunderung wert... Wir haben hier eines der vornehmsten Standardwerke zur Spinozaforschung und -Interpretation.

Literarische Berichte aus dem Gebiete der Philosophie 1933

Wohl keiner der großen Philosophen ist mitsamt der bis ins kleinste ausgemalten Umwelt, in der sie lebten, so blutvoll lebenswahr in unseren Tagen wiedererweckt worden wie Spinoza unter dem Pinsel des Verfassers.

Zeitschrift für katholische Theologie 1934

Dès aujourd'hui nous devons souligner l'ensemble de dons rarement réunis qui a permis au P. Dunin Borkowski de joindre à un ouvrage de la plus ample érudition un *memento* ou rien n'est sacrifié de ce qui peut servir à la compréhension de l'homme et de la doctrine, faits et idées, commentaires et interprétations.

Revue de métaphysique et de morale 1934

Le style, comme les idées, est tout en nuances et en finesses. Les phrases, les périodes souvent, sont balancées et rythmées avec art, pleines de souplesse et de variété, elles ont je ne sais quel charme spirituel et aristocratique... Le P. von Dunin est avant tout ennemi de la monotonie, des divisions brutales, des transitions stéréotypées.

Nouvelle revue théologique 1934

The work is so scholarly and so thorough that it will be hailed as the most important contribution to the literature on Spinoza.

The journal of philosophy 1934

Durch jede Buchhandlung zu beziehen

VERLAG ASCHENDORFF, MÜNSTER

POTWIERDZENIE DLA WPŁACAJĄCEGO

na wpłatę zł..... gr.....

słownie
złotych

gr

na konto czekowe w Pocztowej Kasie Oszczędności

Właściciel konta:

Rektorat Gr.-Katol. Seminarjum Duchownego

LWÓW

Konto czekowe Nr. 151.129

POBRANO OPLATĘ

ZŁ..... GR.....

Podpis urzędnika:

Stempel dzienny

Stempel dzienny

DOWÓD WPŁATY (DLA ODBIORCY)

Wpłatę zł..... gr.....

uskutecznił (a)

переплата Богословії
dokładny adres

na konto czekowe 151.129

DOWÓD WPISU (DLA P. K. O.)

Wpłatę zł..... gr.....
słownie
złotych

gr

uskutecznił (a)

dokładny adres

na konto czekowe 151.129

Stempel dzienny

Celem dokonania wpłaty blankietem nadawczym winien wpłacający wszystkie trzy części blankietu odpowiednio wypełnić atramentem, drukiem lub pismem maszynowym i oddać wraz z nadawaną gotówką w Urzędzie Pocztowym lub w Kasie P. K. O.

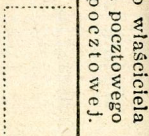
Kwotę cyframi na dowodzie wpłaty należy umieszczać wyraźnie i czytelnie, a miejsce wolne po wpisaniu kwoty przekreślić poziomą linią. Również na potwierdzeniu dla wpłacającego i dowodzie wpisu należy miejsce wolne po wypisaniu kwoty słowami przekreślić poziomą linią.

Blankietów nadawczych z poprawkami lub przekreśleniami przyjmować nie wolno. Również nie przyjmuje się blankietów nadawczych wypełnionych niewyraźnie lub podartych.

Na odwrotnej stronie dowodu wpłaty można umieszczać krótkie zapiski, które są wolne od opłaty pocztowej, o ile wskazują tylko: imię, nazwisko, miejsce zamieszkania wpłacającego, datę wpłaty, sposób zapisania w księgi, cel i tytuł wpłaty.

Za wszelką inną korespondencję na odwrotnej stronie musi być uiszczona opłata pocztowa.

Miejsce na korespondencję do właściciela konta za naklejeniem znaczka pocztowego w wysokości opłaty karty pocztowej.

O P Ł A T Y

pobierane przy uskutecznianiu wpłat na karta ciekowe PKO.

Od wpłat	powyżej zł	do zł	zł	gr
..	50.-	50.-	1	10
..	100.-	100.-	1	20
..	250.-	250.-	1	30
..	500.-	500.-	1	40
..	750.-	750.-	1	60
..	1000.-	1000.-	1	80
..	1000.-	6000.-	50	50
..	6000.-		2	50

P. K. O. nie odpowiada za treść korespondencji, jako od niej nie pochodzącej.

Petri Abaelardi

Expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos Abbreviatio.

(Continuatio).

Prologus.

80 r α || Quamdiu homo intus^{a)} Deum sibi^{b)} loquentem audire potuit, doctrina exteriori opus non habuit. Sed postquam librum vite oculo interiori inspicere iam lapsus^{c)} non valet, scriptura foris ad^{d)} aures et oculos corporales ei apponit, ut ex eius saltem inspectione et auditu^{e)} ad cognitionem perditae^{f)} veritatis renovetur^{g)}. In hac^{h)} autem scriptura et prohibitiones sunt malorum, ut ea fugiat homoⁱ⁾, et iussiones bonorum, ut ea appetat. Et prohibitionibus quidem apponuntur comminationes, quoniam solius mali odio homo cohiberi non posset, nisi et timor incuteretur. Et iussionibus^{k)} adiunguntur promissiones, quoniam solius boni amore non posset provocari nisi spe premium attraheretur.

Sic^{l)} igitur omnis divina scriptura more orationis rethorice aut docere intendit aut monere. Docet autem, dum bonum precipit vel mala prohibet. Monet vero, dum ad hec facienda vel^{l)} vitanda promissis hortatur vel minis dissuadet. Iuxta hanc^{m)} itaque rationem tam novi quam veteris testamenti tripertita est doctrina, lex in V libris Moysi precipiendo et prohibendo docet, prophete veroⁿ⁾ et sancti patres ad obedientiam preceptorum legis affectus hominum

---

In marg. superiori ponit P: Fidem dedi ego et Gauterius, ne darem hunc quaternionem, quamdiu dominicus erit in Francia. *Infra hoc alia manu:* preceptum proprie est de vitatione malorum ut: non occides. a) intus] *superscrib.* P. b) sibi] *superscrib.* P. c) lapsus] *superscrib.* P. d) ad aures — ei] *superscrib.* P. e) et auditu] *superscrib.* P. f) perditae] *superscrib.* P. g) renovetur] Latet enim omne verum *in marg. add.* P. h) hac] *superscrib.* P. i) homo, et iussiones] *superscrib.* P. preceptiones *add. et del.* P. k) iussionibus] *superscrib.* P. preceptionibus *add. et del.* P. l) vel] *superscrib.* P. m) hanc] *superscrib.* P. n) vero] *superscrib.* P.

^{l)} Ad sequentia cf. Abaelard., Expositio in epistolam Pauli ad Romanos. Prologus (ML. 178, 783 B). *In sequentibus littera A stabit pro Abaelardo.*

commovent. Quibus etiam de historiis exempla sanctorum adiunguntur, quibus remuneratione obedientium et pena transgressorum ante oculos posita exemplis tamquam veteribus pannis adiunctis funibus, quibus Jeremias de lacu extrahitur, peccator de profundo vitiorum liberetur ¹⁾).

Similiter ²⁾ novi testamenti doctrina tripertita est. Nam evangelium, quod nobis pro lege est, vere et perfecte iustitiae formam docet; epistolae vero tam Pauli quam canonicae cum apocalypsi, quae apud nos loco prophetarum in lege ponuntur, ad obediendum evangelio exortantur. In evangelio ergo vite informatio ^{a)}, in epistolis ^{b)} fidei instructio. In illo meritum, in his docetur premium. Sic gradibus suis crescit salus et virtus proficit et perfectum hominem fides recta et bona operatio reddit.

Ex his ergo patet, quia evangelii intentio est docere, epistolarum vero et actuum apostolorum nos ad obediendum evangelio commonere. Quamvis ergo in evangelio perfecta doctrina continetur, nemo epistolas superflue esse scriptas calumpniatur, cum non docere, sed monere ^{c)} intendant, et quaedam etiam salubria documenta vel consilia, quae evangelium non habet, contineant. Unde Corinthiis dicit: *Nam ceteris ego, non Dominus: Si quis frater uxorem habet* etc. ³⁾. Necnon circumcisionem et ceteras legis observantias debere cessare. Et ad Thimotheum scribens multa de episcopali vel sacerdotali vel levitica dignitate docet, quorum nihil in evangelio revelatum erat, ad iustitiae quidem formam et animarum salutem doctrina evangelii sufficiebat, sed non ad ecclesiae decorem vel ipsius salutis amplificationem. Sicut enim de bonis civitatis sunt quaedam ad incolumitatem eius pertinentia, sine quibus civitas incolumis et salva esse non potest, ut aqua, muri, silve; quaedam vero non adeo necessaria, sed magis ad decorem pertinentia, quae eam ceteris civitatibus digniorem et tutiorem ^{d)} reddunt, sicut edificia pulcra et thesaurorum copia multa, sic, quamvis ad salutem doctrina evangelii sufficeret, si nulla (!) apostolorum vel sanctorum patrum scripture adderentur, in quibus premissis nulla imputaretur transgressio, si nulla de eis fieret preceptio, voluit tamen Deus doctrine

a) informatio vel re[formatio] *superscrib.* P. b) epistolis] apostolis P. c) monere] *in marg. pon.* P. d) tutiorem] *in marg. pon.* P.

¹⁾ Jerem. 38, 11—13. Cf. A. 783 C; Robertus de Meleduno, Quaestiones de epistolis Pauli, Prologus (H. Denifle, Die abendländischen Schriftausleger bis Luther über Iustitia Dei (Rom. 1, 17) und Iustificatio. Mainz [1905] 76; Commentarius Cantabrigiensis in epistolas Pauli. Trinity College Cambridge Cod. B. 1.39 fol. 104. ²⁾ A. l. c. ³⁾ 1 Cor. 7, 12.

sue ad salutem sufficienti apostolorum et aliorum sanctorum scripta non superflue addi ad amplificandum civitatis sue id est ecclesie decorem et gazophilatium, quibus etiam nonnulla precipiendi auctoritatem reservavit, ut ecclesia tanto eos^{a)} amplius diligeret, ^{b)} quanto eos ipsa sibi magis cognosceret esse necessarios. Et hec est omnium epistolarum generalis intentio.

In¹⁾ singulis vero epistolis proprias intentiones inquiri convenit seu materias aut tractandi modos sicut in hac epistola. Cuius quidem intentio est Romanos ex Iudeis et gentibus conversos superba
 80 r β || contentione se alterutrum preponentes ad veram humilitatem || et fraternam concordiam revocare. Id vero duobus^{c)} modis efficit, tam divine gratie dona amplificando quam operum nostrorum merita extenuando, ut iam nemo de operibus suis gloriari presumat, sed qui gloriatur, in Domino gloriatur, ut quicquid valet, totum divine gratie tribuat, a qua quicquid boni habet, se accepisse cognoscat. Et in his duobus operibus, scilicet^{d)} nostris et divina gratia totius materie summa consistit. De qua modus tractandi talis est: Gentiles gloriantes de eo, quod tam cito evangelio crediderant, sicut scriptum est: *populus, quem non^{e)} cognovi, in auditu auris obedivit michi,*²⁾ et se de culpa ex culpa excusantes, quia non tantum deliquissent, si Deum ulla lege cognovissent, et iudeos legis observantiis se iustificatos extimantes utrosque aggreditur^{f)} ad conterendam utrorumque superbiam, alterutris invectionibus ostendens gentiles inexcusabiles esse, qui, etsi non haberent legem scriptam, habebant tamen naturalem, per quam Deum cognoscere possent et mala devitare et hos et iudeos sola Dei gratia vocantis salutem consecutos esse.

Hic³⁾ autem queritur, cuius predicatione ante conversi essent Romani, quibus hec epistola mittitur. Ecclesiastica quidem historia et Ieronimus et^{g)} Gregorius Turonensis per Petrum dicunt eos prius conversos. Haimo vero econtra non a Petro vel ab aliquo XII apostolorum, sed a quibusdam iudeis fidelibus a Jerosolimis Romam venientibus primum dicit fuisse instructos. Ait enim ecclesiastica historia libro II cap. XIII⁴⁾: Claudii temporibus clementia divine providentie Petrum Romam deductum. Iste adveniens in urbe Roma prius evangelii sui clavibus regni celestis ianuam aperit(!). Jero-

a) eos] efficeret *add. et del. P.* b) diligeret] *superscrib. P.* gratos *add. et del. P.* c) duobus] *superscrib. P.* d) scilicet] *in marg. pon. P.* e) non] *superscrib. P.* f) aggreditur] *superscrib. P.* g) et] *superscrib. P.*

1) A. 785 C sqq. 2) Psalm. 17, 45. 3) A. 786 A; Robertus de Meleduno l. c. (77); Commentarius Cantabrigensis l. c. 4) MG 20, 171.

nimus¹⁾ sic: Romanos predicatione Petri fidem tenentes confirmare se velle Paulus dicit ibi, ubi aliquid inperitias etc. Gregorius Turo-nensis historiarum libro I capite XXV° ²⁾ Petrus apostolus Romam ingrediens Christum esse Dei filium verbis et virtutibus comproba-vit. Ab illis diebus christiani Rome esse ceperunt. Aimo³⁾ vero sic: Quidam iudeorum credentium a Jerosolimis Romam venientes, cui subiecti erant, fidem, quam Jerosolimis didicerant, Romanis anun-tiabant. Sed hec contrarietas sic solvitur: Ecclesiastica istoria Petrum primum ex omnibus apostolis, non ex omnibus doctoribus, dicit Rome predicasse. Jeronimus Petro ascribit, quod per eius discipulos factum fuit. Aimo per ipsam Petri personam factum negat nec dicit, quod Petrus eos non instruxit, sed quod non primum. Nec Gregorius dicit Petrum primum Rome predicasse, sed primum miraculis Chris-tum esse manifestasse nec dicit^{a)} Petro adveniente Rome christia-nos esse cepisse, sed esse apparuisse, qui latebant.

Dicitur autem apostolus hanc epistolam a Corintho per Pheben ministram ecclesie Chencris^{b)} Romanis misisse, sicut in sequentibus Jeronimus dicit.

Caput 1.

„Paulus“⁴⁾. More scribentium epistolas salutationem premitit, qui eos ad veram salutem hortatur. Qua loco proemii cum quibus-dam aliis premissa auditores benivolos reddit, dociles et attentos. Attentos a persona sua et a persona Christi eum mittentis et^{c)} ab ipsa re. Hec omnia commendando se tribus modis, nomine, digni-tate, conditione. Dignitate dupliciter: dicendo se in apostolum segre-gatum et ad evangelium predicandum a Deo vocatum. Personam⁵⁾ Christi duobus, virtute, scilicet Filium Dei nominando, et gratia. Sed et gratia multipliciter: impletione promissis dicendo ipsum esse, qui patribus promissus fuerat humani generis redemptor, et sanctifi-catione conceptionis dicens natum secundum spiritum sanctificationis, et virtute resurrectionis dicens ex resurrectione mortuorum, id est Christi. Negotium autem Illor modis: Dociles⁶⁾ reddit in hoc ipso, dum enim officium evangelice predicationis sibi iniunctum esse monstrat, quodam modo de quibus scripturis sit, insinuat. Benevolos

a) dicit] *superscrib.* P. b) Chencris] Theucris P. c) et] *superscrib.* P.

¹⁾ Expositio in ep. ad Rom c. 1 (ML. 30. 648). ²⁾ Historia Francorum lib. 1. c. 24 (ML. 71, 173). ³⁾ Haymo Halberstadensis. Expositio in epistolas S. Pauli. In epistolam ad Romanos. Argumentum (ML. 117, 361). ⁴⁾ A. Expositio lib. J. c. 1 (ML. 178, 787 B sq.). ⁵⁾ Sequentia desunt apud Abaelardum. ⁶⁾ A. 787 D sq.

vero facit, dum se servum Christi dicit^{a)} et se eos diligere et pro illis Deo gratias et eorum memoriam in orationibus suis facere et se ad eos venire desiderare pro utilitate eorum ostendit.

Iste¹⁾ apostolus nomen sibi mutavit (!) a Paulo proconsole, ut post conversionem sicut novam vitam vel novum predicationis sumpsit officium, ita || et novum sortiretur vocabulum, sicut Petrus, qui antea Simon dicebatur. Unde et Romana ecclesia iam in consuetudine duxit, ut nomina eis mutet, quos in cathedra beati Petri sustituit. Vel a Saule, de cuius tribus iste, id est de Benjamin dicitur per adiectionem us sillabe in fine sicut et cetera, que in latinum transferuntur, ut Joseph Josephus, Jacob Jacobus, sic Saul Saulus. Videtur autem diminutivum sicut ab Julo Julius, Paulus modicus; unde paululum, id est^{b)} modicum expecta.

„Quietus“²⁾. Post conversionem, cum prius temptationes emulatione legis Dei servis inferret, adeo quietus, ut, ne quem gravaret, manibus suis laborabat. A Jeronimo³⁾ vero in libro ebraicorum nominum Paulus mirabilis sive electus interpretatur, quem Dominus vas electionis vocans tam vita quam doctrina inter apostolos mirabilem fecit, qui virgo et martir fuit, ut que in magnis apostolis Petro et Johanne divisa sunt merita, in isto reperiantur coniuncta.

„Servus“⁴⁾. Cum Dominus apostolis dicat: *Iam non dicam vos servos, sed amicos*,⁵⁾ cur Paulus servum se vocat? Duo sunt genera servorum, quorum alios timor pene subiectos tenet, de quibus dicitur: *servus non manet in domo in eternum*⁶⁾. Et iterum illi, qui, cum omnia faciant, que debent, dicunt: *servi inutiles sumus*⁷⁾. Preter hec est aliter servus amore obediens, ut: *Euge serve bone et fidelis*⁸⁾. Vel aliter dicitur servus simpliciter, aliter servus Dei vel servus bonus. Cum simpliciter dicitur, coactio quedam ex servili timore, non voluntaria subiectio monstratur, quando cum tali adiuncto, per amorem filialis obedientia designatur. Sic et hic. Aliter etiam dicuntur servi generaliter, sive a dominis suis diligentur sive non, dummodo ita eis subiaceant, ut et ipsi et sua in eorum potestate permaneant. Hoc modo hic apostolus se servum Christi vocat, cui se ita subiecerit, ut nichil suo reliquerit arbitrio, sed totum se illius subderet voluntati, nec contra dictum Christi facit, qui servum dicit. Non enim ait: iam non dicetis vos servos, sed: *ego non dicam vos servos*. Bene autem apostolus cum ad obediendum alios invitet, se obedi-

a) dicit] *superscrib.* P. facit *add. et del.* P. b) id est]. *superscrib.* P.

1) A. 788 C sq. Commentarius Cantabrigensis fol. 104. 2) A. 789 B. 3) Hieronymus, Liber de nominibus hebraicis (ML. 23, 897). 4) A. 792 A. 5) Joh. 15, 15. 6) Joh. 8, 35. 7) Luc. 17, 10 8) Matth. 25, 21.

tem vocat, ut ad id, quod docet, non solum verbo, sed etiam sui exemplo trahat.

„Jhesu“¹⁾). Post Christi, quod nomen commune est ut *nolite tangere christos*,²⁾ scilicet^{a)} proprium ponit, ut a ceteris tam singularitate persone quam dignitate distingueret.

„Christi“³⁾). Olim reges et sacerdotes unguebantur et in hoc nomine rex et sacerdos designatur: sacerdos se ipsum pro nobis imolando; rex fortem^{b)} armatum alligando.

„Vocatus“⁴⁾). Vocatio quippe clamoris est ad longe positum, ut audiat et accedat. Ideo non dicit electus vel assumptus, ut quasi a longe ad evangelium predicandum tractus, qui tanto erat a Deo remotior, quanto ecclesie inmanior persecutor.

„Segregatus“⁵⁾) id est seorsum et per se, non cum aliis apostolis electus.

„Factus est ei“⁶⁾) id est ad honorem ipsius, qui semper in Filio glorificatus et honorificatus est dicente se non propriam gloriam querere, sed Patris⁷⁾).

„Secundum Spiritum sanctificationis“⁸⁾). Ad duo premissa duo alia subnectit quasi singula singulis reddens. Ad illud scilicet: *qui factus est ei ex semine David secundum carnem istud secundum spiritum sanctificationis*, ad illud vero scilicet *qui predestinatus est filius Dei in virtute Dei istud annectit ex resurrectione mortuorum Jhesu Christi*. Et hoc secundum Ambrosium,⁹⁾ acsi dicat: ex tunc apparuit esse virtus et fortitudo, ex quo eius resurrectio completa est testificata per resurrectionem mortuorum eodem die factam,^{c)} qui venerunt et apparuerunt multis.

„Mortuorum Jhesu Christi“¹⁰⁾) id est ad honorem ipsius, qui ad hoc mortui fuerant, ut eum resurrectionis sue testimonio glorificarent vel de resurrectione anime. Unde *ecce hic propositus est in ruinam et in resurrectionem multorum*.

Notandum¹¹⁾ vero, quod dicatur Christus natus de Maria et conceptus de Spiritu Sancto, non tamen est filius Spiritus Sancti. Non enim omne, quod ex alio nascitur, filius eius est, ex quo nascitur, ut capilli ex capite, pediculi ex nobis et lumbrici, et nos nascimur ex aqua et Spiritu Sancto, non tamen eorum filii dicimur.

^{a)} scilicet] sed P. ^{b)} forte-alligando] *in marg. pon.* P. ^{c)} factam] facta P.

¹⁾ A. 792 D sq. ²⁾ Psalm. 104, 15. ³⁾ A. 793 A. ⁴⁾ A. 793 B. *Loco „clamaris“ Abaelardus scribit hic „clamor vocis“.* ⁵⁾ A. 793 C. ⁶⁾ A. 794 AB. ⁷⁾ Joh. 8, 49 sq. ⁸⁾ A. 794 C. *Deest tamen apud Abaelardum mentio Ambrosii.* ⁹⁾ Ambrosiaster, Commentaria in XII epistolas Pauli. In ep. ad Rom. c. 1 (ML. 17, 52). ¹⁰⁾ A. 795 A. ¹¹⁾ A. 795 B. Augustinus, Enchiridion c. 39 (ML. 40, 252).

Solent etiam multi filii eorum dici, ex quibus non nascuntur ut adoptivi.

„In omnibus gentibus“.^{a) 1)} Possent Romani apostolo dicere: etsi ad apostolatum vocatus, non tamen super gentes, vel si super gentes aliquas,^{b)} non tamen super nos. Ideo ait: in omnibus gentibus. Gentes vel nationes dicuntur quasi tales, quales genite vel nate sine disciplina viventes.

80 v β ||

„Pro nomine eius“.²⁾ id est || Dei vel Christi, ut videlicet ipse cognoscatur et ametur. Quelibet enim res suo nomine significari et cognosci habet. Ideo nomen hic pro notitia ponitur.

„Vocati Jhesu Christi“.³⁾ id est a glorioso eius nomine dicti christiani.

„Dilectis suis“⁴⁾. Cum hec salutatio ad omnes illos pertineat, ad quos propter comprimendam eorum superbiam epistola mittitur. Et qui superbi sunt, sancti nullo modo sunt, quomodo Paulus eos vocat dilectos a Deo et sanctos? Numquid propter eorum captandam benevolentiam apostolus aut mentiri aut scribere falsum debuit?

Nota, quod omnes salutatur, sed non omnes dilectos vocat, quos tamen ideo vocat, ut ad^{c)} imitationem eorum alii dilecti esse studeant. Vel dilectos vocat iuxta estimationem eorum, qui hoc de^{d)} se putabant, licet aliqui essent vere dilecti. Licet ergo non omnes sint^{e)} dilecti, Paulus non mentitur, qui non decipere, sed amonere^{f)} intendit, cum mendacium non sit nisi falsa significatio cum voluntate decipiendi⁵⁾.

„Vocatis“⁶⁾. Cum dicit eos a Deo vocatos esse potius quam eos Deum invocasse, gratiam exaggerat, que sepe invitis vel non petentibus beneficia prestat.

„Gratia et pax“⁷⁾. Gratia contra presumentes de meritis vel de viribus liberi arbitrii. Pax contra utrosque dissidentes et superbe altercantes, ut cum ipso Deo reconcilientur. Gratia ista, id est donum gratuitum, quod a Patre et Filio optatur dari, Spiritus Sanctus est, qui a Patre Filioque procedit. Sic construe: *a Deo Patre et Domino Jhesu Christo, Patre dico tam nostro quam Domini nostri Jhesu Christi. Unde: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum,*⁸⁾ illius per naturam, nostrum per gratiam. Ex quo maxime gratiam circa nos commendat, qua *filii et heredes Dei, coheredes autem Christi*⁹⁾ efficitur. Dominum Jhesum dicit, quia ei assidua et perpetua debetur

a) gentibus] ce P. b) aliquas — Gentes] *in marg. pon. P.* c) ad] *superscrib. P.* d) de] *superscrib. P.* e) sint] sunt P. f) amonere] amnere P.

1) A. 796 AB. 2) A. 796 C. 3) A. 796 D. 4) A. 797 B. 5) Cf. Augustinum, De mendacio lib. 1 (ML. 40, 489). 6) A. 797 A. 7) A. 797 C. 8) Joh. 20, 17. 9) Rom. 8, 17.

obedientia tanquam Domino^{a)} a servis, cuius et supra servum se dixit, quia *Dominus nomen illi*.

„Primum quidem“¹⁾. Ne premissa epistole salutatio magis ex occasione et consuetudine scribendi epistolas quam ex affectu caritatis prolata videretur, ideo, quanta eos caritate amplectatur, annectit dicens^{b)}: *Primum* etc..

„In universo mundo“²⁾, hoc est divulgatur ad laudem Dei et ad exemplum conversionis aliorum. Quo enim magis notus Romanus populus quasi caput totius mundi, magis ubique innotescebant, que apud Romanos fiebant, quo superiores erant, eo amplius exemplo sui ceteros ad conversionem invitabant. Unde Quintilianus: Quo, inquit, ad altiorem quisque honoris gradum extenditur, magis in exemplum patet spectantibus³⁾. Item hec conditio superiorum est, ut, quicquid faciunt, precipere videantur⁴⁾.

„Per Christum Jhesum“⁵⁾. Ex his verbis apostoli ecclesia duxit consuetudinem, ut in orationibus subiungat: per Dominum nostrum etc., ut, quod a Patre petitur, non nisi per mediatorem impetretur^{c)}. „In spiritu“, id est in interiore homine ex toto cordis affectu sicut amicus, non⁶⁾ ad oculum ut servus, qui flagellari timet.

„Simul consolari“⁷⁾. Commune solatium tam instruendis quam instruendorum, quia et hii confirmarentur in eis, de quibus dubitabant, et ipse esset securior de perseverantia eorum.

„Communem fidem“⁸⁾, id est catholicam. Vel fides est invicem, que ipsos fideles in caritate ad invicem astringit.

„Ut aliquem fructum“⁹⁾, id est aliquam utilitatem vobis conferam. Fructus quippe arboris non ferenti, sed accipienti utilis est et apostolo bone voluntatis desiderium sufficit, si effectus desit, nec quicquam de merito illius inminuitur, si impediatur effectus.

„Sapientibus“¹⁰⁾, ut confirmem in eo, quod acceperunt. „Insipientibus“, ut convertam eos, qui nondum crediderunt.

„Vobis quidem“¹¹⁾. Hoc dicit quantum ad ceteros Romanos, qui nondum conversi erant. Unde dicit: qui Rome estis, non: qui conversi estis.

a) Domino] *superscrib.* P. b) dicens] *superscrib.* P. c) impetretur — amicus] *in marg. inf. pon.* P.

1) A. 798 A. 2) A. 798 BC. 3) M. Fabii Quintiliani ut ferunt Declamationes XIX maiores. Declamatio III, Miles Marianus c. 13 (Opera III, Biponti [1784] 50 sq.) 4) Ibidem c. 15 (52). 5) A. 798 C. 6) A. 799 A. 7) A. 799 B. 8) A. 799 C. Communem *sumptum non ex Sacra Scriptura sed ex Abaelardo.* 9) A. 800 A. 10) A. 800 B. 11) A. 800 B.

„Iustitia Dei“¹⁾. Remuneratio sive in electis ad gloriam sive impiis ad penam revelatur in evangelio.

„Ex fide“²⁾ penarum dirigente nos „in fidem“ premiorum. Consequens enim est quasi a contrariis, ut dum noverimus, que pena debeatur malis, subintelligamus, quod premium bonis. Maxime³⁾ autem in evangelio revelatur, ubi Dominus cuncta, que fiunt, secundum radicem intentionum, non secundum qualitatem actionum
Ira || examinat || dicens: *Si oculus tuus*⁴⁾ etc.. Deinde de retributione utro-
 rumque evangelium, ubi dicit: *Venite, benedicti*⁵⁾; *ite, maledicti*⁶⁾.
 Hec iustitia revelatur in^{a)} evangelio^{b)}.

„Fide vivit“⁷⁾, id est secundum revelationem evangelii de penis malorum et premiis bonorum, quam veram esse credit. Quisque electus in sua vivit perseveranter iustitia non declinans ad dextram vel ad sinistram, dum in pena malorum cognoscit, quod terret, et premio bonorum, quod amet. (Ut⁸⁾ autem terrorem Romanis^{c)} superbis incutiat, illam partem iustitie persequitur, qua punit dicens: revelatur ira etc.

„Dei de celo“⁹⁾, id est Dei celi ad differentiam falsorum deorum vel vicariorum Dei in ecclesia, quibus dicitur: *Ego dixi: dii estis*¹⁰⁾. Vel reveletur de celo, id est ex ruina angelorum de celo cadentium perpenditur, que pena sit hominum in terra superbientium^{d)}.

„Inpietatem“¹¹⁾, quantum ad maiorem transgressionem iudeorum, qui lege instructi erant. „Iniustitiam“, quantum ad transgressionem gentilium, qui sola naturali lege utebantur. Insuper ostenditur prevalere illis, ut se ab eo tamquam superiore defendere nullatenus valebant.

„Quia quod notum“¹²⁾. Hucusque contra utrosque simul invehitus est. Nunc gentiles aggreditur, qui minus reprehensibiles videbantur de eo, quod uni et vero Deo non servierant, quem sine lege scripta, ut aiebant, cognoscere non poterant. Quam quidem excusationem manifeste retundit apostolus ostendens etiam sine scripto a gentibus per naturalem legem Deum nosci potuisse et quibusdam notum fuisse, ipso eis de seipso per rationem, quam dederat^{e)}, hoc est legem naturalem ac per invisibilia opera sua notitiam conferente, quasi dicat: Vere veritatem Dei detinere, id

a) in] *superscrib.* P. b) evangelio] „Ex fide“ *add. et del.* P. c) Romanis] *superscrib.* P. d) superbientium] *super bibentium* P. e) dederat] *et add. et del.* P.

1) A. 801 A. 2) A. 801 A. 3) A. 801 B. 4) Matth. 6, 23. 5) Matth. 25, 34. 6) Matth. 25, 41. 7) A. 801 C. 8) A. 801 D. 9) A. 801 D. 10) Psalm. 81, 6. 11) A. 802 A. 12) A. 802 B.

est^{a)} quod de^{b)} Deo vero sentiunt, per iniusta desideria fructificare non sinunt, quia illud Dei, quod modo notum est, hoc est illud, quod de natura divinitatis modo per^{c)} legem et^{d)} evangelium mundo propalatum est, illud¹⁾ idem etiam sine scripto per naturalem rationem manifestum erat tunc in illis et^{e)} per illos alii. Unde multa de Trinitate testimonia aperte in philosophorum libris repperiuntur, qui gentium magistri erant, que et sancti patres in nostre fidei comendationem adversus gentilium inpugnationem diligenter collegerant²⁾. Et attende, quod dicitur, quod notum est Dei illis revelatum fuisse, hoc est illos de Deo credidisse, quod et nos. Quod quidem pertinet ad naturam divinitatis, non ad misterium incarnationis, quod ex visibilibus Dei neque humana ratione concipi poterat.

„Invisibilia“³⁾. Totum hic misterium Trinitatis distinguit, ut non solum unitatem Dei, verum etiam Trinitatem ex ipsis perpendere possent, sicut potentiam Dei et sapientiam et benignitatem ex his^{f)}, que videbant, liquide percipiebant, in quibus consistit discretio Trinitatis.

„Invisibilia“⁴⁾ pluraliter ipse spiritus multiplex septiformis^{g)}, qui septem spiritus nonnumquam dicitur, sicut septiformis gratie dona. Hic invisibilis, quia, *ubi vult, spirat et vocem eius audis et nescis, unde veniat aut quo vadat*⁵⁾, sed intellectus conspicitur, non oculis corporis^{h)}, sed intelligentia rationis.

„Sempiterna virtus“⁶⁾ Christus est, de quo alibi Paulusⁱ⁾: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*⁷⁾, quam sapientiam evangelista⁸⁾ verbum, id est mentis conceptum, philosophus⁹⁾ noim, id est mentem nominat, quam ex Deo natam affirmat. Divinitas¹⁰⁾ hoc loco pro maiestate divine potentie, que specialiter ex nomine Patris innuitur. Deus quippe teste Isidoro¹¹⁾ theos, id est timor interpretatur. Unde primus in orbe deos fecit terrere timor. Et potestas quelibet timor est subiectorum, unde merito nomine Dei sive divinitatis vel deitatis divina specialiter exprimitur potentia, que Patri

a) id est] *bis pon.* P. b) de] *superscrib.* P. c) per] *superscrib.* P. d) et] *superscrib.* P. e) et] *superscrib.* P. f) ex his] *in marg. pon.* P. g) septiformis] *superscrib.* P. h) corporis] *superscrib.* P. i) Paulus] *superscrib.* P.

1) A. 802 D. 2) A. 802 D. *Habetur tamen apud A. referentia ad theologiam, quae hic in nostro opere deest. Quae sequuntur inveniuntur apud A. 803 A. 3) A. 802 D. 4) A. 803 B. 5) Joh. 3, 8. 6) A. 803 C. 7) 1 Cor. 1, 24. 8) Joh. 1, 1. 9) Plato, Politeia 379 A. Ex Macrobio, Commentarius ex Cicerone in somnium Scipionis, lib. 1. c. 2 (ed. Biponti [1783] 9). 10) A. 803 CD. 11) Isidorus Ethymologiae lib. 7. c. 1 (ML, 82,259 sq.). Cf. Publius Papius Statius, Thebais lib. 3. vers. 361 (ed. Ph. Kohlmann Lipsiae [1884] 81).*

ascribitur. Unde Maximus episcopus¹⁾: Est namque per ingenitam deitatem omnipotens et per omnipotentiam Pater.

Quia hec trinitas cognoscitur a creatura mundi, id est per effecta mundanorum operum, ut ex compositione et ornatu mundi per humanam rationem percipitur artificis potentia, sapientia et benignitas. Vel a creatura mundi id^{a)} est per similitudines corporalium rerum humanam rationem discretionem Trinitatis et^{b)} singularitatem unitatis intellexisse, sicut in sole splendor et calor et in qualibet creatura corporali est materia, est forma, est connexio utriusque, sicut
 δ ι ρ β || in erea statua est es, est || imago et hoc²⁾ unum essentialiter sine numero, sed diversa proprietatibus, cum aliud^{c)} sit³⁾ proprium eris et aliud statue et statua sit ex ere, non es ex statua. Et hoc Patri et Filio assignari potest. Sic⁴⁾ ergo a creatura mundi, id est per aliquam creaturam mundi intellecta conspicitur.

„Evanuerunt“⁵⁾ more fumi, qui quo altius conscendit, magis deficit atque annullatur. Sic et isti.

„Tradidit“⁶⁾, id est permisit. Duobus modis dicitur Deus aliquid permittere, vel obstaculum auferens vel non opponens; sicut duobus modis prohibere, vel obstaculum non auferendo vel oponendo.

„Passiones“⁷⁾, pollutiones non naturalis libidinis. Quelibet substantia merito pati dicitur et quasi quandam sustinere violentiam, quotiens contra naturam aliquid in eam agitur.

„Contra naturam“⁸⁾, id est nature institutionem, que genitalia feminarum preparavit usui virorum et econverso.

„In semetipsis“⁹⁾, mutuo se invicem polluentes in corpore, sicut animo corrupti erant infidelitate.

„Repletos“¹⁰⁾, ut quelibet iniquitas in eis plena et perfecta inveniatur.

„Consentire“¹¹⁾. Non tamen Deus peccatis nostris consentit, etsi, ne fiant, impedire possit. Sed quia non debet impedire peccatis nostris exigentibus, non dicitur consentire, etsi possit nec velit impedire. In illo „possis“ enim debeas intelligitur.

Notandum¹²⁾, quia iste pene non de omnibus gentilibus dicitur, cum plerique illorum tam fide quam moribus Deo acceptabiles

a) id—similitudines] *in marg. inf. pon.* P. b) et] *superscrib.* P. c) aliud] cum aliud *add. et del.* P.

¹⁾ Maximus Taurinensis, Homiliae. Classis Quarta. Homil. 83 (ML. 57, 434). ²⁾ A. 804 D. ³⁾ A. 804 D. ⁴⁾ A. 805 A. ⁵⁾ A. 805 B. ⁶⁾ A. 806 A. ⁷⁾ A. 806 B. ⁸⁾ A. 805 C. ⁹⁾ A. 806 CD. ¹⁰⁾ A. 806 D—807 A. ¹¹⁾ Consentire *habetur apud* A 807 C. *In ep. ad Rom. I, 32 legitur* consentiunt. ¹²⁾ A. 807 CD.

extiterint, veluti Job et alii, qui continentissime vite fuerunt. Unde Jeronimus ¹⁾, ubi malus ^{a)} servus dicit Domino: *Metis, ubi non seminasti* ^{b)} ²⁾, ait: sic intelligimus etiam gentilium philosophorum bonam vitam recipere Deum et aliter habere eos, qui iuste, aliter ^{c)} eos, qui iniuste agunt et ad comparationem eorum, qui naturali lege Deo servierunt, condempnari eos, qui scriptam negligunt ^{d)}. Ergo ³⁾ secundum Jeronimum, ubi non seminat metit, quia eos, qui per naturalem legem bene vixerunt, ad vitam colligit, in quibus nullum predicationis verbum seminavit. Sed quia tales paucissimi fuerunt, quasi generaliter sine exceptione aliquorum hoc ^{e)} de illis commemorat, ut sapientes minus de sapientia sua presumant, que magis inflat quam edificet.

Tres ⁴⁾ in hoc loco questiones occurrunt, quarum una quidem est, quid sit, quod idolatriam faciat, cum nos etiam christiani nonnulla in cultu Dei vel angelorum vel sanctorum hominum sculptilia sive picturas habeamus. Alia vero est, cur dicitur Deus aliquem pro precedentibus peccatis in alia peccata tradere atque hoc ex iustitia agere. Utrum Deus sit auctor vel causa peccati ei ^{f)}, cui gratiam subtrahendo compellere videtur ad peccandum, veluti quis inter fluctus navim alicui subtrahat et eum ibi dimittit, ipse eum profecto mori compellit. Tertia, cum iustum sit Deo homini gratiam subtrahere, utrum iustum sit hominem amplius sordescere et amplius creatorem suum offendere. Quod certe iniquissimum est. Sed de his alias.

Caput 2.

„Propter quod“ ⁵⁾. A specie transit ad genus, a gentilibus ad utrosque.

„Scimus enim“ ⁶⁾, nos scilicet divina gratia illuminati, nos discrete.

„Secundum opera“ ⁷⁾, id est iuxta qualitatem operum, que magis [in] intentione quam actione consistit. Secundum enim qualitatem intentionis erit qualitas retributionis, cum apud Deum, qui est scrutator cordis et renum, voluntas pro facto reputatur. Opus

a) malus] *superscrib.* P. „seminas“ *add. et del.* P. b) seminasti] *seminas* P. in evangelio Luce *in marg. pon.* P. c) aliter eos, qui iniuste] *superscrib.* P. d) negligunt] Sic iudeos iudicabit regina Austri, que fuit gentilis *in marg. pon.* P. *Ad Austri in marg. add.* P: Austri nomen est hic regionis, non venti, sicut et meridies modo temporis modo climatatum. e) hoc. *superscrib.* P. f) ei] *superscrib.* P.

1) Commentarius in evangelium Matthaei lib. 4. c. 25 (ML. 26, 195). 2) Matth. 25, 24. 3) A. 808 A. 4) A. 808 C. 5) A. 809 A. 6) A. 809 C. 7) A. 810 A.

hoc loco pro affectu operis ponitur ab effectu ad causam, scilicet translato vocabulo. Alioquin non ostenderetur equum esse iudicium Dei, si secundum opera, que indifferentia sunt in se, intelligeretur fieri, nec superbia diaboli nec cupiditas Simeonis pertinerent ad iudicium, quia non obtinuerunt operis effectum. Parvuli vero sive habeant annos discretionis sive non, qui videntur non habere meritum, non pertinent ad iudicium, quo redditur unicuique secundum opus suum, quia^{a)} illis nichil redditur, sed datur. Unde hec universitas tantum discretos colligit.

Cum¹⁾ autem dicit revelationis iusti iudicii, ostendit, quia non verbis, sed exhibitione operis ibi quisque iudicabitur, id est an sit dignus premio vel pena manifestabitur, qui hic, qualis esset, etiam a sanctis nesciebatur. Iudicium enim fiet non vocis interrogatione, sed conscientiarum manifestatione, ubi boni cognoscent, ex quibus causis mali iuste puniantur, et mali scient, ex quibus meritis boni iuste coronentur et in utroque Deus laudabitur. Sed hec discussio cotidie fit in obitu cuiusque et tunc generaliter fiet.

„Gloriam et honorem“²⁾, id est gloriosum honorem in anima, „et incorruptionem“ in corpore, „querentibus vitam“ non transitoriam^{b)} ut iudei, „sed eternam“ sicut christiani, ut ostendat eos merito id optinere, ad quod toto desiderio anelaverunt, nec || a sua spe esse fraudatos. Unde: *vitam petiit a te et tribuisti ei longitudinem dierum in seculum seculi*³⁾, et desiderium cordis tribuisti ei⁴⁾.

„Adquiescunt veritati“⁵⁾, scilicet quam noverunt, videlicet ut operentur secundum hoc, quod operandum esse veraciter credunt. Sed magis „credunt“, id est acquiescunt vel assentiunt „iniquitati“, ut malum, quod animo accipiunt, opere compleant.

„Operantis“⁶⁾ dicit, non: operati, sed perseverantis in malitia, qui etiam inter ipsa tormenta nec malam voluntatem deponent cum diabolo confirmati volentes adhuc, si liceret, eadem agere atque ideo iuste^{c)} perpetua, erit pena, quia perpetua in animo perseverabit culpa. Unde et Dominus eis dicet: *discedite a me, qui operamini iniquitatem*⁷⁾, id est qui non solum operati estis, sed adhuc in impiis cordibus vestris operamini. Bene autem dicit: „in animam“ et non: in corpus, quia anime est sentire dolorem vel gaudium, quia sola ipsa, que velle potest apud Deum^{d)} voluntatis remunera-

a) quia — colligit] *in marg. pon. P.* b) transitoriam] *transitoria P.* c) iuste] *su. perscrib. P.* d) Deum] *in marg. pon. P.*

1) A. 810 C. 2) A. 811 B. 3) Psalm. 20. 5. 4) Psalm. 20, 3. 5) A. 811 C. 6) A. 812 A. 7) Matth. 7, 23.

torem premium vel penam ex bona voluntate^{a)} vel mala promeretur et sola dicenda est peccare sicut et virtutes habere et sola beata effici ex visione^{b)} divine maiestatis^{c)}, que oculis tantum mentis, non corporis conspicitur. Quod¹⁾ autem V sensus corporis dicuntur et peccata alia carnalia^{d)}, alia spiritualia^{e)}, non est contrarium ad hoc, quod sola anima dicitur sentire vel peccare. Quia²⁾ enim per ipsum corpus sensus exercentur et voluptates opere implentur, ideo illud dicitur, cum sola anima sit particeps miserie vel^{f)} beatitudinis, licet ex corpore resumpto eius pena vel gloria augeatur. Unde et duplicem^{g)} contritionem impiorum et geminam^{h)} stolam sanctorum secundum animam et corpus legimus, non quod gloria vel pena ex resumptis corporibus geminetur; alioquin pena demonum vel gloria angelorum minor videretur, qui non possunt habere corpora, in quibus geminetur.

Quod³⁾ autem sola anima sentiat vel doleat, sancti dicunt. Augustinus in libro de civitate Dei⁴⁾: Dolor, qui dicitur corporis, magis ad animam pertinet. Anime enim est dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi causa existit a corpore, cum in eo loco sit, ubi lediturⁱ⁾ corpus. Et super Genesin⁵⁾: Sentire non est corporis, sed anime per corpus. Item⁶⁾: Neque enim corpus sentit, sed anima per corpus. Idem ad Dioscorum⁷⁾: Non igitur accipit animus a corpore vel summum bonum vel aliquam partem summi boni. Hoc qui non vident^{j)}, excecati sunt. Deinde subiungit⁸⁾: Sanitas autem perfecta corporis illa extrema totius hominis immortalitas erit. Tam potenti enim natura Deus fecit animam, ut de eius plenissima beatitudine^{k)} redundet etiam in inferiorem naturam, que est corpus, non beatitudo, que fruentis et intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis et^{m)} incorruptionis vigor.

a) voluntate] *superscrib.* P. b) visione] sed in forma hominis tantum, quam videre erit bonum, sed non summum, videbunt eum iudicantem tam boni quam mali secundum Augustinum *add. in marg.* P. c) maiestatis] hinc tollatur impius etc. *superscrib.* P. d) carnalia] que officio membrorum amministrantur *superscrib.* P. e) spiritualia] que in sola anima ut superbia *superscrib.* P. f) vel] *superscrib.* P. g) duplicem] id est unam in duabus partibus hominis redundantem *in marg. pon.* P. h) geminam] *refertur ad notam precedentem in margine* P. i) leditur] id est teritur *superscrib.* P. j) vident] audent P. k) beatitudine] Nota *in marg. add.* P. m) et] *superscrib.* P. iam *add. et del.* P.

1) A. 812 B. 2) A. 812 C. 3) A. 812 D. 4) Augustinus, De civitate Dei lib. 21. c. 3. n. 2 (ML. 41, 711). 5) Augustinus, De Genesi ad litteram lib. 3. c. 5 (ML. 34, 282). 6) Cf. Augustinus, Epistolarum Classis II, ep. 118. c. 4. n. 24 (ML. 33, 444). 7) Epistolarum Classis II, ep. 118. c. 3. n. 13 (ML. 33, 439). 8) Epistolarum Classis II, ep. 118. c. 3. n. 13 (ML. 33, 439).

„Hominis“¹⁾, id est iudei lege edocti; greci, id est gentilis. Quorum, quo maior discretio, maior est transgressio, scilicet iudei.

„Pax“²⁾, id est concordia carnis et spiritus, ut ulterius sibi non repugnet.

„Quicumque enim sine“³⁾. Et quia maior est transgressio legem scriptam habentium, ostendit maiorem futuram penam eorum. „Sine lege peribunt“, id est pro nulla legis scripte transgressione penam sustinebunt.

„Secundum legem iudicabuntur“⁴⁾, id est per legem convicti pro ipsius transgressione punientur, cum maior sit pena iudeorum quam gentilium. Quare^{a) 5)} de gentilibus dixit^{b)}: *peribunt*; et de illis: *iudicabuntur*, cum ea peccata, que iudicio reservantur^{c)}, non tanta esse soleant, quanta illa, que iudicium non expectant, sed statim preiudicatum^{d)} dampnant absque ullo iudicii examine. Sed iudicari dixit pro aperte convinci, ut tanto maius peccatum appareat, quanto apertius convincitur. Et ita non est peius perire quam iudicari. Que enim publico iudicio dampnantur, aperte arguuntur nec post sententiam iudicii approbatam defensorem inveniunt. Et quia gravius est argui^{e)} et perire quam perire simpliciter, sic gravior pena notatur per hoc, quod dixit: *iudicabuntur*, quam *peribunt*^{f)}.

„Apud Deum“, quia sepe humano iudicio iuste dicuntur. Cum⁶⁾ autem alibi dicat neminem iustificari ex operibus legis⁷⁾, quomodo hic dicit factores legis iustificari, nisi hoc loco factores dicat, qui amore Dei ad faciendum sunt spontanei, secundum quod bona voluntas^{g)} || pro facto reputatur. Non enim exteriore opere Deo placeamus, sed voluntate potius. Hic igitur de voluntate, ibi de opere exteriore loquitur. Vel potest hoc de lege naturali hic dictum intelligi, cuius verba sunt illa: *Quod tibi non vis*⁸⁾ etc. et: *Que vultis*⁹⁾ etc., que audire non iustificat nisi opere compleantur.

„Cum enim gentes“¹⁰⁾. Vere non audire legem iustificat, sed implere. Quod apparet ex gentibus, qui, cum nullam legem habent, quam audiant, tamen faciendo, que sunt legis, iusti apparent.

a) quare] *superscrib.* P. quod *add. et del.* P. b) dixit] *superscrib.* P. c) reservantur] quoniam ita dubia et parva habentur, ut an sit parcendum peccanti, dubitetur *in marg. add.* P. d) preiudicatum] preiudicium est pre iudicio id est sine iudicio dampnatio *in marg. add.* P. e) argui] in quo pena confusionis *superscrib.* P. f) peribunt] per *his pon.* P. g) voluntas] pervicax, id est valde vitiosus, scilicet pertinax in vitiis suis *in marg. inf. pon.* P.

1) „Hominis“ *non invenitur apud* A. 813 B; *attamen in Rom.* 2, 9. 2) „Pax“ *non invenitur apud* A. 813 B; *attamen in Rom.* 2, 10. 3) *Deest apud* A. 4) *Deest apud* A. 5) A. 814 A. 6) A. 814 B sq. 7) Rom. 3, 20. 8) Tob. 4, 16. 9) Matth. 7, 12. 10) A. 814 CD.

„Scriptum in cordibus“¹⁾. Cum dicit scriptum, perseverantiam bone voluntatis innuit. Unde Gregorius²⁾ dicit: Quod loquimur, transit^{a)}, quod scribimus, permanet. Qui itaque legis auditores sunt, quasi legem loquuntur, quam membranis scriptam, non in cordibus tenent affixam. Sicut econtrario iusti³⁾. „Reddente conscientia“, hoc est securos eos faciente de iustitia operum suorum bona ipsorum conscientia atque recta intentione, que illis, non aliis est cognita.

„Cogitationum vel iubet“. Diversa littera. *In cogitationibus* enim, sicut scriptum est^{b)}, *impii interrogatio erit*⁴⁾. In cogitatione quisque innocens vel reus statuitur. Unde: *cogitatio sancta servabit te*⁵⁾. Unde: *Decidant a cogitationibus suis*⁶⁾. Ordo conscientia cogitationum, id est⁷⁾ tali conscientia, que^{c)} non erit in discretionem operum. sed intentionum. Que intentiones et cogitationes^{d)} habent accusare vel defendere apud Deum potius quam opera exteriora.

„Occulta“⁸⁾, id est intentiones vel⁹⁾ cogitationibus reddentibus testimonium.

„Si autem gentes“¹⁰⁾. Gentiles alieni et sine lege bene operantur. Sed „o tu iudee“, econtra¹¹⁾ non dicit: es, sed cognominaris, quia ille tantum est vere iudeus^{e)}, qui in occulto est circumciscus. Unde¹²⁾ in apocalipsi: *qui dicunt se iudeos esse et non sunt*¹³⁾. Qui¹⁴⁾ vere iudeus est, ab illo Juda trahit vocabulum, de quo dicitur: *Juda, te laudabunt fratres tui*¹⁵⁾. Ab eo^{f)} autem die, quo dixerunt: *Non*¹⁶⁾ *habemus regem nisi Cesarem*¹⁷⁾, potius Cesariani dicendi sunt quam iudei secundum prophetiam hanc: *Non deficiet sceptrum de Juda nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est*¹⁸⁾.

„Nomen Dei“⁹⁾ sanctum est, sed blasphematur¹⁹⁾, sicut ex vitio hominis scientia culpari solet.

„Circumcisio“²⁰⁾ etc.. Superius abstulit gloriationem legis date per hoc, quod non^{h)} faciunt, quod precipit. Et ideo magis a legeⁱ⁾ arguuntur, quod iustificentur. Nunc vero per hoc ipsum, quod legi non obtemperabant, aufert gloriam circumcisionis, quia sicut latio legis^{k)} nichil prodest suscipientibus^{l)}, nisi eam servant, ita circum-

a) transit] *superscrib.* P. b) est] *superscrib.* P. c) que] *superscrib.* P. d) et cogitationes] *superscrib.* P. e) iudeus] id est confitens *superscrib.* P. f) Ab eo — mittendus est] *in marg. inf. pon.* P. g) Dei] *superscrib.* P. h) non] *superscrib.* P. i) a lege] *superscrib.* P. k) latio legis] *in marg. pon.* P. l) suscipientibus] *suspicientibus* P.

1) A. 815 A. 2) *Moralium lib. 33. c. 3. n. 7 (ML. 76, 672).* 3) A. 815 A. *habetur loco* iusti isti. 4) Sap. 1, 9. 5) Prov. 2, 11. 6) Psalm. 5, 11. 7) A. 815 D. 8) A. 816 A. 9) A. 816 B. 10) A. 818 B. 11) A. 818 B. *refertur ad Originem* 12) A. 818 C. 13) Apoc. 3, 9. 14) A. 818 C. 15) Gen. 49, 8. 16) A. 818 D. 17) Joh. 19, 15. 18) Gen. 49, 10. 19) Cf. A. 820 A. 20) A. 820 A.

cisio, nisi legi obtemperent, id est cetera legis precepta impleant sicut et preceptum circumcisionis. Quippe *qui in uno offendit, reus est omnium*¹⁾, id est contemptor legis universa Dei precepta continentis. Cum enim omnia lex et non tantum unum precipiat, quisque unum transgreditur, legem non servat. Nichil ergo circumcisio carnis ad salutem prodesse creditur, sicut nec apud nos baptismus, si lex in ceteris violetur.

„Tua“^{a) 2)}, in sola videlicet carne; tua, inquam, quam approbas, quam facis, non Deus.

„Facta est preputium“³⁾. Preputium vocatur illa particula genitalis membri, quam de summitate illius precidebant circumcidentes. Et dicitur preputium a preputando, id est precidendo, quamvis putare modo pro incidere non sit in usu sicut amputare, quamvis in Canticis inveniatur: *Tempus putandi adveniet*⁴⁾. Quemadmodum autem circumcisio carnis circumcisionem cordis, id est separationem a carnalibus vitiis significat, ita preputium retentum immunditiam carnalium designat desideriorum. Unde et iudei gentiles, qui preputium habebant, non solum preputiatos, id est immundos, sed etiam ipsum preputium, id est ipsam immunditiam vocabant. Facta⁵⁾ est ergo circumcisio preputium, id est quodammodo immunditia, quoniam magis reus conviceris post susceptum circumcisionis sacramentum et professionem observande legis, si eam non observes, quam si hoc non fecisses.

„Si ergo“⁶⁾. Infertur quasi a contrariis.

82ra || „Iustitias legis“⁷⁾, non figuras, ut^{b)} || iudeus^{c)}. Preputium⁸⁾ superius spirituale, hic carnale intelligit.

„In circumcisionem“⁹⁾. Non repetit hic tuam sicut superius, ne carnalem, sed simpliciter circumcisionem, ut spiritualem intelligas. Unde et cum dicit preputium, illius carnale intelligat preputium, corporis scilicet particulam, non cordis immunditiam. Alioquin non diceret preputium reputari in circumcisionem.

„Legem consummans“¹⁰⁾, id est ex dilectione implens. *Plenitudo enim legis est caritas*¹¹⁾, que in illis duobus preceptis naturalis legis designatur^{d)}.

a) „Tua“] In sequentibus non apponet tua *in marg. inf. pon.* P. b) ut] Augustinus contra F.: In nullo membro congruentius expoliatio mortalis concupiscentie figuratur quam unde mortalis factus exoritur *in marg. interiori add.* P. [Cf. Augustinus, Contra Iulianum Pelagianum lib. 2. c. 6. n. 18 (ML. 44,686); lib. 6. c. 7. n. 20 (ML. 44,834)]. c) iudeus] hactenus correctum *in marg. sup. add.* P. d) designatur] designantur P.

1) Jac. 2, 10. 2) A. 821 A. 3) A. 820 D. 4) Cant. 2, 12. 5) A. 821 A. 6) A 281 A. 7) A. 821 C. 8) Cf. A. 821 B. 9) A. 821 B. 10) A. 821 C. 11) Rom. 13, 10.

„Non enim“¹⁾. Bene dico preputium custodiendo iustitias legis transire in circumcisionem²⁾, sicut econtra circumcisionem custodiens transit in preputium. Non enim etc.

Nota tamen, quia non commissa, sed credita, quasi ad^{b)} tempus accomodata postmodum per spiritualem intelligentiam ad nos transitura.

Caput 3.

„Quid enim“²⁾. Diceret aliquis: Quid profuit illis divina eloquia credi, cum nec ipsi crediderunt. Hoc duobus modis refellit apostolus ostendens non omnes in populo illo fuisse incredulos nec Domini, quia verax est, promissiones posse cassari.

„Omnis“³⁾ autem^{c)} „homo mendax“. Vide⁴⁾, ut de puro homine tantum accipi debeat, non de homine, qui Deus est.

Forte^{b)} queritur, si homo in Christo divinitati unitus mentiri aut peccare potuit. Si^{d)}⁶⁾ enim penitus peccare non potest aut malum facere, quod meritum habet cavendo peccatum, quod nullo modo potest committere, aut quomodo id cavere dicitur, quod nullatenus potest inevitare, cum in laude iusti dicatur: *potuit transgredi et non est transgressus, ideo stabilita*⁷⁾ etc.. Cum⁸⁾ hoc ad hominis liberum arbitrium videatur pertinere, ut in eius potestate sit et bene et male agere, quod si Christus non habuit, libero privatus videtur arbitrio et necessitate potius quam voluntate peccatum cavere et ex natura id potius quam ex gratia habere. Quippe⁹⁾ quod per gratiam alicui collatum est, ex dono ei potius quam ex nature sue proprietate venit. Nec tam naturale quam gratuitum dicendum est. Quis enim negat hominem illum ex anima et carne consistentem, qui Deo unitus est in unam personam, etiam sine ulla¹⁰⁾ unione sicut ceteros homines in sua natura posse consistere; alioquin minoris valetudinis esse, si per se ipse subsistere non posset sicut ceteri homines et magis accidentis quam substantie naturam habere. Quodsi per se etiam subsistere posset, cur non et peccare posset ut ceteri. Sed in his si necessitas aut possibilitas sit determinata, verum¹¹⁾ est, quia homo ille unitus Deo peccare non potuit, sicut predestinatum posse dampnari absolute falsum est, cum determinatione verum.

a) circumcisionem] circumcisione P. b) ad] *superscrib.* P. c) autem] ut P. d) Si] Fallitur et fallit *in marg. interiori add.* P.

1) A. 821 D. 2) A. 823 A. 3) A. 823 C. 4) A. 823 C. *habetur* Deus homo exclusus videtur, ut de puro homine tantum accipi debeat. — *Abbreviator deficiente diligentia propositionem inconcinnam scripsit.* 5) A. 823 B. 6) A. 823 C. 7) Eccli. 31, 10. 8) A. 823 D. 9) A. 824 A. 10) *Apud A. habetur loco ulla: illa.* 11) A. 824 B.

„Sed absit“¹⁾, ut hoc scilicet recipiamus Deum inique agere peccata puniendo, que etiam ad eius proficiunt gloriam, ut, quamvis peccata non sunt bona, bonum tamen sit esse peccata. Unde Augustinus in Enchiridion^{a) 2)} dicit: Non fit aliquid, nisi omnipotens velit fieri vel sinendo, ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est Deum facere bene etiam sinendo fieri quecumque fiunt male. Non hec nisi iusto iudicio sinit et profecto bonum esse quod iustum est. Item³⁾: Nam nisi hoc esset bonum, ut essent mala, nullo modo esse sinerentur ab omnipotenti bono.

„Faciamus mala, ut“⁴⁾ peccemus, ut ex peccatis nostris glorificetur Deus. „Sicut aiunt nos dicere“, me scilicet et ceteros spirituales, qui dicimus etiam mala tam bene ordinari, ut ad gloriam Dei proficiant. Unde Augustinus in libro de civitate Dei⁵⁾: Deus sicut naturarum^{b)} bonarum optimus creator, ita malarum voluntatum iustissimus ordinator. Ibidem⁶⁾, quod diabolo Deus, cum eum conderet, future malignitatis eius non erat ignarus et providebat, quod bona de malis eius esset ipse factururus. Item⁷⁾: Neque enim Deus omnipotens, cum summe bonus sit, ullo modo sineret aliquid mali esse || in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut beneficeret etiam de malo. Unde et Plato⁸⁾: Nichil enim fit, cuius ortum non legitima causa et ratio precedat.

„Non est iustus quisquam“. Nonne⁹⁾ a primo iusto ad ultimum semper fideles^{c)} et multi iusti fuerunt? Cur igitur dicit: *omnes declinaverunt, non est iustus quisquam?*¹⁰⁾ Sepe autem, cum dicitur: omnis vel nullus, non generaliter, sed ad maximam partem dicitur, veluti de civitate, in qua pauci sunt boni, dicimus: omnes mali sunt, qui in ea habitant. Unde et Jeronimus¹¹⁾ de filio prodigo: *Fili mi, omnia mea tua sunt*¹²⁾. Numquid angeli troni? Omnia ergo intelligit: prophetas, eloquia divina et sic omnia non semper ad totum referendum, sed ad maximam partem, ut *omnes, qui ante me veniunt, fuerunt fures*¹³⁾, et *in omnibus omnia factus*¹⁴⁾, et *omnes que sua sunt querunt*¹⁵⁾.

„Aut intelligens“¹⁶⁾. Quia animalis homo non percipit, que sunt spiritus Dei, unde *vir insipiens non cognoscet et stultus non intelli-*

a) enchiridion] enicheri P. b) naturarum] naturaliter P. c) fideles] fide P.

1) A. 825 C. 2) Cap. 95 (ML. 40, 276). 3) Enchiridion c. 96 (ML. 40, 276). 4) A. 826 A. 5) De civitate Dei lib. 11. c. 17 (ML. 41, 332). 6) De civitate Dei lib. 11. c. 17 (ML. 41, 332). 7) Enchiridion c. 11 (ML. 40, 236). 8) Plato, Τιμαιος St. p. 28 (ed. Turici [1841] 15). 9) Cf. A. 827 AB. 10) Psalm. 13, 3. — A. 827 B. 11) Comment. in epist. ad Ephesios lib. 1. c. 1 (ML. 26, 493). 12) Luc. 15, 31. 13) Joh. 10,8. 14) 1 Cor. 9, 22. 15) Phil. 2, 21. 16) A. 827 CD.)

get¹⁾, hoc²⁾ *factus equus et mulus, quibus non est intellectus*³⁾. Et quia intelligens Deum nescit eum querere per penitentiam, quem amisit per negligentiam, supponit: *omnes declinaverunt*.

„Inutiles“⁴⁾. Nemo quippe adeo malus, quin aliquibus utilis sit, cum sevitia Neronis Petro profuerit. Unde et Salomon^{a)}: *Qui stultus est, serviet sapienti*⁵⁾, cum et de malis Deus bona operetur. Nullum igitur malum est, quod ad aliquid utile non sit et quandoque maior usus ex quibusdam malis quam ex quibusdam bonis, ut ex prodicione Jude quam predicatione^{b)} Petri. Sed qui⁶⁾ male agunt, sibi potius inutiles quam omnino inutiles intelligendi sunt, cum in ordine rerum nichil inutiliter aut superflue agi divina permittat dispositio.

„Non est qui faciat bonum“⁷⁾, hoc est qui bene operetur et quod debeat, impleat. Alioquin nullus est, qui bonum non faciat. Si enim nichil fiat nisi bonum, tunc aut omnino ipsi nichil facient aut si aliquid, tunc et bonum.

„Usque ad unum“⁸⁾. Determinatio ponitur, non generaliter dictum putetur. Non est, inquam, qui faciat bonum, usquequo perveniat credendo et per amorem se copulando ei, qui vere unus est et inmutabilis per naturam et singularis per eminentiam.

„Sepulcrum“⁹⁾. Non solum in se declinaverunt et in^{c)} alios declinare fecerunt male loquendo, unde guttur, quod est instrumentum formande vocis, pro sermone ponitur.

„Venenum aspidum“¹⁰⁾, quod Moyses dicit insanabile¹¹⁾, possumus illud irremissibile peccatum, quod fit in Spiritum Sanctum, accipere, quo dicebant opera Spiritus Sancti per diabolum fieri, unde *in Beelzebub eicit demonia*¹²⁾.

„Viam pacis“¹³⁾. Unde¹⁴⁾: *ego sum via*¹⁵⁾. Per¹⁶⁾ ipsum venit ad pacem et reconciliationem cum Deo. Hanc¹⁷⁾ viam non cognoverunt. Quem in infirmitate carnis videntes purum hominem crediderunt, unde in hoc psalmo: *insipiens dixit: hic non est Deus*¹⁸⁾.

„Scimus autem“¹⁹⁾. Redit apostolus ad invectionem iudeorum, ut, sicut abstulit eis gloriationem de circumcissione, auferat etiam et de lege vel quibuscumque carnalibus etiam observantiis, ne forte legem comendasse videretur in eo, quod dixit primum quidem, quod

a) Salomon] id est *add. P.* b) predicatione] prodicione P. c) in] *superscrib. P.*

¹⁾ Psalm. 91. 7. ²⁾ A. 827 D. ³⁾ Psalm. 31, 9. ⁴⁾ A. 827 D. ⁵⁾ Prov. 11, 29. ⁶⁾ A. 828 B. ⁷⁾ A. 828 B. ⁸⁾ A. 828 C. ⁹⁾ A. 829 D. ¹⁰⁾ A. 830 AB. ¹¹⁾ Deut. 32, 33. ¹²⁾ Luc. 11, 15. ¹³⁾ A. 830 D. ¹⁴⁾ A. 831 A. ¹⁵⁾ Joh. 14, 6. ¹⁶⁾ Cf. A. 830, D. ¹⁷⁾ A. 831 P. ¹⁸⁾ Psalm. 13, 1. ¹⁹⁾ A. 831 B.

credita sunt eloquia Dei. Et convincit eos lege magis argui quam iustificari.

„Sunt in lege“¹⁾, id est professione susceptae legis tenentur astricti^{a)}, quod est esse sub lege potius, sicut exponitur in *Beatus vir*^{b) 2)}.

„Operibus legis“³⁾. Carnalibus observantiis, circumcissione^{c)}, sacrificiis, observantia^{d)} sabbati, per que se credebant maxime iustificari.

„Omnis caro“⁴⁾, id est omnis ea carnaliter tantum et non spiritaliter adimplens.

„Per legem enim“. Ad duo premissa duo refert. Ad aliud, quod ait, *ut omne os obstruatur*, istud *per legem enim*, ad illud vero *quia ex operibus* istud supponit: *Nunc autem sine*.

„Nunc autem“⁵⁾. Quasi: Constat, quia per legem a sua gloria tione compesci debeant, cum per eam peccata cognoscentes non amittant^{e)}, sed augeant.

Quod⁶⁾ autem dicit „in sustentatione^{f)} Dei“ potest referri ad hoc *ad ostensionem iustitiae eius in hoc tempore*, hoc est ad hoc
82 v^α Deum sustinuisse et distulisse in precedenti || tempore, ut manifestaret iustitiam suam id est caritatem in hoc tempore gratiae.

„Eum, qui ex fide est“⁷⁾. Magna⁸⁾ hoc loco questio se ingerit, que sit videlicet nostra redemptio per mortem Christi, aut quomodo⁹⁾ nos in sanguine eius iustificari apostolus dicat, qui maiori supplicio digni videmur, quia id comisimus, iniqui servi, propter quod^{h)} innocens Dominus occisus sit et tanto¹⁰⁾ amplius adversus hominem irasci debuit, quanto amplius homines in crucifigendo filium suum delinquantⁱ⁾, et, si ita iratus est propter transgressionem primi precepti in paradiso, ut propter unius pomi gustum toti humano generi penam infligeret, numquid per mortem turpissimam filii sui sic irasci debuit, ut toti mundo non solum non redemptionem, sed damnationem intulisset. Quo¹¹⁾ enim per homines amplius multiplicata sunt peccata, amplius irasci Deum hominibus iustum fuit. Et si tantum fuit illud ad peccatum, ut expiari non posset nisi morte Christi, quam expiationem habebit ipsum homicidium, quod in Christo com-

a) astricti] ut non possint dicere se non habere legem, quam debeant sequi *in marg. exteriori add. P.* b) sicut-vir] *superscrib. P.* c) circumcissione] circumcissionem P. d) observantia] observantie P. e) amittant] amittat P. f) sustentatione] sustentationem P. g) est^a Hic *in marg. exteriori add. P.* h) quod.] *om. P.* i) delinquant] derelinquant P.

1) A. 831 C. 2) Psalm. 111. 3) A. 831 D. 4) A. 831 D. 5) A. 832 B. 6) A. 833 C. 7) A. 833 C. 8) A. 833 D. 9) *Loco quomodo apud Abaelardum habetur quando.* 10) A. 835 C. 11) A. 835 C.

missum est. Aut nisi hoc maximum fieret peccatum, numquid illud levius non potuit ignosci nec nisi multiplicatis malis tantum bonum fieri?

Nobis¹⁾ autem videtur, quod per hoc iustificati sumus in sanguine Christi et Deo reconciliati, quoniam per hanc singularem gratiam nobis exhibitam, quod Filius suus nostram susceperit naturam et in ipsa nos tam verbo quam exemplo iustificando usque ad mortem perstitit, nos sibi amplius per amorem astrinxit, ut tanto divine gratie accensi beneficio, nil inde tolerare propter ipsum reformidet caritas. Quod quidem beneficium antiquos etiam patres hoc per fidem expectantes in summum amorem Dei tamquam homines temporis gratie non dubitamus accendisse. Unde: *et qui preibant et qui sequebantur clamabant: osanna filio David; benedictus, qui venit in nomine Domini*²⁾. Iustior quoque, id est amplius Deum diligens quisque fit post^{a)} passionem Christi quam ante, quia amplius in amorem accendit completum beneficium quam speratum. Redemptio itaque nostra est illa summa in nobis per passionem Christi dilectio, que nos in servitute peccati liberat et veram nobis filiorum Dei libertatem acquirit, ut amore eius potius quam timore cuncta impleamus, qui nobis tantam exhibuit gratiam, que maior inveniri non potest ipso testante: *Maiorem hac dilectionem*³⁾ etc. De quo etiam amore dicit: *Ignem veni mittere*⁴⁾ etc.. Unde apostoli: *Caritas Dei diffusa*⁵⁾ etc.. *Ut quid enim Christus*⁶⁾ etc.. Iterum: *Commendat autem caritatem*⁷⁾ ex fide salvationis per Christum venientem.

Namque⁸⁾ et antequam aliquis baptizetur, si iam credit et diligit sicut Abraam, de quo Deus: *Credidit et reputatum est ei ad iustitiam*⁹⁾, et¹⁰⁾ de preteritis penitet, eum iustum dicere non dubito. Unde et Cornelii nondum baptizati elemosine suscepte sunt a Deo¹¹⁾ et publicanus descendit iustificatus¹²⁾ et Jeremias et Johannes ab utero sanctificati et iustificati.

Quare¹³⁾ ergo vel illos circumcidi vel hos baptizari necesse fuit, qui iam ante iusti erant, quos tunc, si morerentur, necesse esset salvari et dampnari. Salvari¹⁴⁾, quia nemo iustus habens caritatem mortuus potest dampnari. Econtra post datam sententiam de baptismo nemo potest salvari^{b)} sine baptismo vel martirio. Hoc¹⁵⁾ idem potest opponi de quolibet criminaliter peccante, ad vitam

a) post] quo P. b) salvari] vel dampnari *add.* P.

1) A. 836 A. 2) Marc. 11, 9. 3) Joh. 15, 13. 4) Luc. 12, 49. 5) Rom. 5, 5, 6) Rom. 5, 6. 7) Rom. 5, 8. 8) A. 836 D. 9) Rom. 4, 3. 10) A. 837 A. 11) Act. 10. 4. 12) Luc. 18, 14. 13) A. 837 A. 14) A. 837 B. 15) A. 837 C.

tamen predestinato. Sed¹⁾, et si nullum tempus sit, in quo non possit vel dampnari vel salvari, non tamen coniunctim verum est eum eodem tempore posse dampnari et salvari. Sic²⁾ eum, qui predestinatus est, bene agere oportet, ut salvetur, et eum, qui iam credit et iustus est per fidem, baptizari oportet, ne de contemptu precepti Domini de baptismo reus statuatur³⁾, sed sicut ante⁴⁾ baptismum propter fidem et dilectionem illos iustos pronuntiamus, quibus in baptisate non sunt peccata dimissa, sic⁴⁾ nec parvulos baptizatos iustos tamen dicimus, qui non sunt capaces dilectionis et iustitie, quibus simul cum discretione caritas innascitur. Hoc dicimus, ne quis putet nos per legem factorum iustificari ut baptismi et ceterorum corporalium sacramentorum, cum ante per fidem iustificentur, quam sacramenta suscipiantur. Unde *in quacumque hora ingemuerit peccator, salvus erit.*⁵⁾

„Arbitramur“⁶⁾, id est censemus, testificamur; unde arbitros
82 v β || iudices vel testes dicimus⁷⁾. „Sine || operibus“⁸⁾ exterioribus et corporalibus observantiis.

Quod⁹⁾ dicit: ex fide in fidem, diversitas lectionis est, non sententie. Augustinus.

„Statuimus“¹⁰⁾ quia plenitudo legis est fides, que per dilectionem operatur.

(Finis sequitur).

^{a)} ante] *superscrib.* P.

¹⁾ A. 837 D. ²⁾ A. 838 M. ³⁾ *Hic in sententia differt ab Abaelardo.* ⁴⁾ A. 838 B. ⁵⁾ Ezech. 33, 12. ⁶⁾ A. 838 C. ⁷⁾ *Abaelardus hic Haymonem allegat.* Cf. Haymo, Expositio in epistolas S. Pauli. In ep. ad Rom. c. 3 (ML. 117, 395). ⁸⁾ A. 838 C. ⁹⁾ A. 838 D. Cf. Augustinum, De spiritu et littera c. 29. n. 50 (ML. 44, 231). ¹⁰⁾ *Deest apud Abaelardum.*

Др. Микола Руснак

Богослужебні книги Східньої Церкви про примат Папи.

(Dr. Nicolaus Rusnak — Libri liturgici Ecclesiae Orientalis
de primatu Papae).

(Докінчення).

3. За свідоцтвами церковної історії третим¹⁾ по св. Петрі був св. Климентій, римський Папа від 90—100 р.²⁾

¹⁾ Першим наслідником був св. Лін, що умер к. 78 р., другим — св. Кліт, умер 90 р. — *Annuario Pontificio* (1913) перечеисляє їх так: 1. Петро (42—67), 2. Лін (67—78), 3. Кліт (78—90), 4. Климентій (90—100). Дмитро Ростівський, якого росіяни уважають за святого, в своїй книзі „Четьи — Минеи“ пише так: „Постави же его (Климентія) Петръ епископомъ прежде своего отъ Нерона распятія. Скончавшемуся же Петру и по немъ епископу Лину, таже епископу Клиту, правяше Климентъ въ Римѣ бодря корабль Церкви Христовы посредѣ волненія и бури, яже бѣ тогда отъ мучителей возмущаема: и пасяше Христово стадо со многимъ трудомъ и терпѣніемъ, окружаемъ сый отвсюду аки львами рикающими и волками хищными, лютыми гонительми ищущими поглотити и потребити Христіанскую вѣру“ (Четьи — Минеи, м. формат, видан. 1864, 25. XI, стр. 124). Отсе свідоцтво незединеного руського епископа є ясным доказом на головство римського Папи, якого завданням є управляти „корабль Церкви Христовы“, коли всі інші епископи управляють лише своїми власними епархіями (Пор. Ап. Діян. 20, 28).

²⁾ Св. Климентій, по переданні, походив із родини Флявія, великий наслідник Петра й Павла в поширюванні Євангелія. Зсланий Траяном в копальні на Херсонщині й там кинений в море. Мощі його найшли св. Кирило й Методій. Частину з них переніс св. Володимир у Київ, а частину перенесли св. Кирило й Методій до Риму. Пор. Др. Юліян Пелеш, *Geschichte der Union*. Wien 1878. Т. I. Стр. 46. Автор, розказуючи про це, відсилається на Ігнатія Кульчинського, *Specimen Ecclesiae Ruthenicae. Romae 1733*. Мощі св. Климента прийнято в Римі дуже торжественно. Знавці ділять твори св. Климента на три групи: 1. достовірні, 2. сумнівні, 3. апокрифічні. До першої належить перший його лист до Коринтіян. До другої: Другий лист до Коринтіян, до дівственників (*Ad virgines*). Апокрифічними є: 5 книг декреталіїв (*Epistolae V Decretales*), 8 книг Апостольських Постанов (*Constitutionum Apostolicorum I. VIII*),

Память св. Климентія празнується у Східній Церкві 25 листопада¹⁾. Як ученик св. Петра, врешті його переємник, він прославляється як голова Церкви²⁾ в цих стихах: „Отъ Запада пришедь блаженне къ Востоку, Петру примѣсился еси апостолу, и того божественными свѣтлостями и ученіи просвѣщаемъ, съ нимъ возвѣщая спасительное слово, западную всю протекль еси страну“³⁾.

А дальше: „Отъ Петра божественнаго научився, а столъ верховнаго, и отъ него навѣкъ божественное знаніе Отче, идольскую лєсть обличилъ еси“⁴⁾.

Але св. Климентій був не лише учеником св. Петра, але й рівночасно переємником його примату: „Ученикъ бывъ Петровъ,... тѣмже и престола преємникъ истинно показался еси“⁵⁾. Ткож: „Петра верховнаго ученикъ Отче бывъ, на камени того создалъ еси яко камень честный тебе самого, всехвальне“⁶⁾.

Цитовані уступи, при своїм яснім викладі, що Петро був верховним і одночасно фундаментальним каменем Церкви, важні ще й тому, що св. Климентій, як наслідник Петра, названого каменем Церкви та положеного Спасителем, також називався каменем, на якому двигнуто Церкву.

Наука Св. Климентія, як голови Церкви, поширилася по всему світу: „Возсіявъ яко солнца заря и блистаеши, преподобне,

і 85 Апостольських Канонів (85 Canones Apostolorum). Безсумнівно не від св. Климентія походять: 20 гомілій, епітоме о діяніях св. Петра. Ці послідні беруть початок від якогось еретика — ебіоніта. Гл. Dr. Rapaics, Egpházförténelem. Eger 1879. Т. I. § 34, стр. 134 і § 56, стр. 204.

О письмах і листах св. Климентія св. Іриней так пише: „Sub hoc igitur Clemente, dissensione non modica inter eos, qui Corinthi essent, fratres facta scripsit, quae est Romae Ecclesia, potentissimas litteras Corinthiis ad pacem eos congregans.“ S. Iren. Lib. 5. adv. haeres. c. 3. Alexander Natalis, Historia Eccl. Ferrariae 1758. Т. III. Стр. 62, artic. XII.

Фотій пише: „Scripsit idem magnificiendam ad Corinthios Epistolam, quae a plerisque tanto in pretio est habita, adeoque laudata, ut etiam publice legi solet. Photius in Bibliotheca, Codice 113. V. apud Alex. Natalem, I c. pag. 63.

1) Мінея. 25. XI. Стр. 231—241. В грецькій „Мінеї“ память св. Климентія перенесена на 24. XI.

2) Цей доказ про св. Климентія остільки стійний, оскільки супонується, що св. Петро лишив верховну власть своїм наслідникам.

3) Мінея. 25. XI. Утрєня, 2 к., 2 ст. на IV п. Стр. 236.

4) Там же, утр. канон, 2 ст. на II п. Стр. 234.

5) Там же, утр. канон, 2 ст. на VIII п. Стр. 234.

6) На Гди воз. 2 стихира. Стр. 232. Тут зазначено сутєву різницю між св. Климентієм, рим. Папою, а св. Петром Олександрійським. Перший є каменем Церкви, а другий дістав свою силу лиш тому, що „на камень возшедь вѣры“ і на йому утвердився. Там же, 2 ст. на V п. Стр. 237.

всему міру, свѣтло ученіи твоими богогласе Клименте свѣтоносне, ¹⁾ „...якоже свѣтодательное солнце отъ Западѡвъ возсіялъ еси отче, просвѣщая землю зарею догматовъ твоихъ и ранами свѣтло, постигль же еси страны восточныя преблаженне.“ ²⁾ Цими словами висказано як немога краще загальну діяльність голови Церкви.

Св. Климентія представлено в церковних піснях також верховним законодавцем та найвищим учителем. „Другій Мойсей, Клименте мудре, былъ еси, законы божественныя всѣмъ излагаю и священная пища ученія. Отсюду законоположника ты и учителя вси имуще, вѣрою чтимъ“ ³⁾

В дальших словах: „...яко пречестную утваръ Церковъ стяжавши твоя божественная законоположенія, о тебѣ хвалится“ ⁴⁾ — є виразний натяк на ту історичну подію, коли Коринтіяни у своєму спорі не звернулися до св. ап. Івана, що тоді проживав близько, але до св. Климентія, як до голови Церкви, який остаточно й вирішив спір.

Черговий доказ на примат св. Климентія, як римського Папи, міститься в обряді, призначеному на цей сам день, в честь св. Петра Олександрійського. Цего св. Вітця звеличується як наслідника св. Марка: „Марка преемникъ достойно показался еси“ ⁵⁾. Тут св. Петра Олександрійського звеличується лиш як наслідника св. Марка, що є: „верховнаго соименный“ ⁶⁾ а не як наслідника св. верховного ап. Петра. Тими словами переведено розрізнення між римським Папою і прочими наслідниками апостолів. Отже лиш св. Климентій є головою Церкви, а всіми іншими єпископами управляють римські Папи.

4. Так же само ясно підтверджується примат літургічним текстом з 2 січня в честь св. Сильвестра, римського Папи. На цей день припадає: „Предпразденство Просвѣщення и память иже во святыхъ Отца нашего Сильвестра Папи Римскаго“ ⁷⁾

Св. Сильвестра зоветься переємником св. верховного Петра, називаючи його рівночасно верховником. „Верховникъ явился

¹⁾ Утренняя, сідален на III п. к. Стр. 235.

²⁾ 3 стихира на Гди воз. Стр. 232.

³⁾ Там же, утр. канон, 3 ст. на IV п. Стр. 236.

⁴⁾ Там же, 4 ст. на VIII п. Стр. 239.

⁵⁾ 25, XI. Утренняя, ст. на хвал. Стр. 241.

⁶⁾ Там же.

⁷⁾ Мінея, 2. I. Стр. 13—22; Мѣуагоу, 2. I. Стр. 12—20. Св. Сильвестер управляв Церквою з 314 до 335 р. За него християнство почало свобідно вже розширятися. Славиться також як чудотворець та іскоренитель поганства в Римі.

еси священнаго собора, священнотайниче, и верховнаго учениковъ украсилъ еси престоль“. ¹⁾

Важне в цьому цитаті те, що в грецькому тексті ужито слова: „Κορυφαῖος“. Цього терміну вживається лише у відношенню до св. ап. Петра та його наслідників. Отже маючи на увазі етимологічне, як теж церковне, значіння цього слова, сила доказу повищого цитату є тим велика, що цей технічний термін (Κορυφαῖος) означає все й виключно лише верховну й первопрестольну роллю голови Церкви.

Св. Сильвестра величається як: „верховныка священнаго собора“ — „Κορυφαῖος ἱεροῦ συντήματος“, а це означає не лише поділ Христовї Церкви на учительську й слушаючу частину, але теж цю історичну роллю, яку виконав св. Сильвестер. Бо за його життя відбувся I нікейський Собор (325 р.), на якому був він „верховныкомъ“ — предсідником. Отже повищий текст і в одному й в другому значінні становить ясний доказ на примат Папи. Значіння повищого терміну збільшається, коли візьмемо під увагу історичний факт, що св. Сильвестер не предсїдав на Соборі лично, але через заступника, мимо цього в богослужбному тексті кажутся, що він був „верховныкомъ“ Собору ²⁾.

Повище толковання подається самим літургічним текстом. На вечірні читаємо: „Отче богоносе Сильвестре, столпъ явился еси огненъ, священно предводя священный соборъ.“ ³⁾

Цими словами висказано доказ примату, бо прецінь лише Папа може бути „предводителемъ“, цебто предсідником Собору, що має верховну владу правити вселенською Церквою.

В дальших текстах прославляється св. Сильвестра як верховного пастиря Церкви ⁴⁾, правдивого вчителя, що вручену йому паству словами Спасителя, добросовісно пас ⁵⁾.

5. 30 січня святкується празник Трьох Святителів. В богослужбному тексті на цей день стрічаємо також непрямі докази на примат. Наука Східньої Церкви, що міститься в обрядах з цього дня, має особливе для нас значіння, коли взяти під увагу

¹⁾ Утренняя, 2 кан. 4 ст. на VIII п. Стр. 19: „Κορυφαῖος ὡφθης, ἱεροῦ συντήματος ἱερομόστα, καὶ τοῦ Κορυφαίου Μαθητῶν ἐχόντων τὸν θρόνον“, Μηναίου, стр. 19.

²⁾ Dr. Rapaics, l. c. t. I. § 66, стр. 252; Dr. Vascotti, Hist. Eccl. Vindobonae 1895. T. I, стр. 255; Mansi, T. XL. Стр. 661.

³⁾ Там же, 5 стихіра на Гди воз. Стр. 13.

⁴⁾ „Во священницѣхъ священникъ явился еси.. Отче.. Сильвестре славне пастырю“. Там же, кондак, стр. 17.

⁵⁾ „Ересей Сильвестре леств отгналь еси, паству упасль еси“. Утренняя. 2 канон, 4 ст. на IV п. Стр. 17.

значіння цих трьох великих Святителів, що є незмірно великим на Сході. Їх величається в обрядах того дня лиш як: „Св. Василій божественный умъ“, „св. Григорій божественный глас“, „Іоаннъ всекрасный свѣтильникъ“. Всі три разом зовуться лише: „твердыя вѣры поборники“¹⁾, „столпы и утвержденія Церкви“²⁾. І хоч вони уважаються на Сході великими й першими Єрархами, то жаден богослужбний текст не приписує їм верховности, лиш, що: „тяготу дневную понесши и данный имъ талантъ возрастивши“³⁾.

На цих текстах бачимо виразне розрізнення між почитанням тих трьох Святителів, що були великими Єрархами, а почитанням інших, може не так визначних, але наслідників св. Петра на римському престолі.

6. 12 березня Східня Церква святкує память „иже въ Святыхъ Отца нашего Григорія Двоеслова, Папы Римскаго“⁴⁾. Про це ж читаємо також в московському виданні життя Святих⁵⁾.

З огляду на своє значіння св. Григорій зоветься Великим⁶⁾. Цікаве, що хоч східні незєдинені почитають його як святого, то всеж в східньому виданні єрейського молитвослова про него не згадується⁷⁾. Нема про него згадки і в Мінеї⁸⁾. Не знаходиться він і в грецькій Мінеї (*Μηναιον*, Венеція 1895), хоч на утрени в синаксарі згадується про його: „Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Ῥώμης τοῦ Διαλόγου“⁹⁾.

¹⁾ 30. І. Вел. вечірня, 8 стих на Гди воз. Стр. 295.

²⁾ Мала вечірня, на Гди возв. Стр. 294.

³⁾ Там же, стих на стиховні, стр. 294.

⁴⁾ 590—604. Молитвословъ. Ужгород 1895. 12. III, стр. 710.

⁵⁾ Избранныя житія Святыхъ кратко изложенныя по руководству четіихъ Миней. Москва 1860. Т. III, 12. III, стр. 109—118.

⁶⁾ Уродився к. 540 р., був сином сенатора Гордіяна, теж сенатор та префект Риму. Монах, легат Папи в Царгороді. По смерті Пелягія II (578—590) вибраний Папою. Слабовитий, але сильний духом, ревний пастир, із запалом поборював симонію, творець церк. співу. Умер 604 р. Писав пояснення поодиноких місць Св. Письма, правила для священників, к. 830 посланій, молитви, проповіді чи пак діяльги о житті та чудах італійських Святих і тому названий Двоесловом — *Dialogos*. Та передусім замітний тим, що уложив чин Літургії преждєосвячених Дарів, про що читаємо в наголовку цієї Літургії. Кард. Михайло Левицький у своєму посланню о приматі з 10. III. 1841 згадує, що св. Григорій Двоеслов є ідентичний з св. Григорієм II. Але це ошибка, бо св. Григорій II був Папою в pp. 715—731. Гл. *Acta et decreta Syn. Ruth.* 1891. Romae 1895, стр. 36 sub c. — *Μηναιον* в синаксарі на 12. III, стр. 48.

⁷⁾ Єрейській Молитвословъ. Москва 1889. 12. III, стр. 360.

⁸⁾ Минея. Почаїв 1863. 12. III, стр. 60.

⁹⁾ *Μηναιον*, 12. III. Стр. 45—60.

На утрени, в ікосі в честь цього святого, читаємо такий доказ на примат: „Священнѣйшій пастырѣ, преемникъ бывъ каедръ и ревности первоверховнаго, очищая люди и къ Богу возводя“¹⁾. А в кондаці: „...наслѣдникъ престола первоначальника хора учениковъ, оттуду слова яко молнія, Григоріе, почерпая, огнемъ просвѣщаеши вѣрующихъ..“²⁾. А дальше: „Первая всѣхъ Церквей приѣмля тя, происходитъ всю поднебесную, источая богоговѣно ученія токи“³⁾. Також зоветься „світилом віри (θεοσεβείας λαμπτήρ)“, „органом Св. Духа (ὄργανον ὑφελούμενον πνοαῖς ταῖς τοῦ πνευμάτος)“.

7. Дальше свідоцтво на первенство римського Папи черпаємо з літургічного чину в честь св. Мартина, римського Папи, написаного на 14 квітня⁴⁾. Його прославляється як переємника верховного Петра: „Украсивъ Петровъ божественный престолъ, и на того камени Церковъ непоколебиму соблюдь Мартине, съ нимъ прославился еси“⁵⁾.

В зацитованому стиху канону св. ап. Петро виступає не лише як попередник св. Мартина, що оснував свій престіл в Римі, але як непоколимима основа Церкви, що існує в кожночасній особі Папи; тут у нашому случаї — в особі св. Мартина. Як первісно Петро був каменем Церкви, так цей камінь залишився у ній послідовно в особі його переємника, на якій Церква все непоколимиво стоїть.

А щоби не повстав сумнів щодо цього, котрий престіл слід розуміти під „престолом Петра“, це основніше пояснюється в III пісні канону на утрени: „Изъ Рима нуждею изгнанъ, одшелъ еси яко солнце лучи испущая преподобне, православныя просвѣщая вся“⁶⁾. У цьому стиху Папа виступає рівночасно і як вселенський учитель всієї Церкви, виконуючи завдання верховного Петра.

1) „...ἱερώτατε ποιμήν, τοῦ Κορυφαίου γέγονας καθέδρας καὶ τοῦ ζήλου διάδοχος, λαοὺς καθαίρων καὶ προσάγων Θεῶν.“ V. Nilles, Kalendarium, стр. 121.

2) „...διάδοχος τοῦ θρόνου τοῦ χοροῦ τῶν μαθητῶν τοῦ ἐξάρχοντος χρηματίζεις ἐξ οὗ τὸν λόγον τὰς ἀκτίνας διαδοῦχων, Γρηγόριε, καταυγάζεις τοὺς πιστοὺς“. Ibidem.

3) „Ἐκκλησιῶν σε κολτιωσαμένη ἡ Πρώτη πᾶσαν ὑφήλιον κατάρδει τοῖς βέμμασι τῶν εὐσεβωρῶτων δογμάτων σου...“ Ibidem.

4) Мінея, 14. IV, стр. 48—51. В грец. Мінеї цей обряд знаходиться під датою 13. IV, стр. 45—49. Св. Мартин був рим. папою в рр. 649—655. На ляттеранському Соборі (649), де було 105 єпископів, осудив „Типос“ ціс. Констанція II, що містив в собі науку монотелетів. За ревність у своїм ученню був прогнаний до Херсону, де й умер 14. IV. 655.

5) Утр. канон, 4 ст. на VIII п. Стр. 50: „Ἐπισκομῆσας τὸν Πέτρου θεῖον θρόνον, καὶ τῇ αὐτοῦ θεῖα πέτρα, τὴν Ἐκκλησίαν ἀσάλευτον, συντηρήσας Μαρτίνε, σὸν τούτῳ δεδῶκασαι. Μηναίου, 13. IV, стр. 48.

6) Там же, утр. канон. Стр. 49; „Ἐκ Ρώμης βεταίως ἐλαυνόμενος“. Μηναίου, стр. 46.

Св. Мартин остав головою Церкви навіть по незаконному прогнанні його з престолу: „Неправедно отъ престола твоего мудре, изгоняемъ, отъ челоуѣкъ неправедныхъ праведный пострададати благоволилъ еси, яко да праведное учение церковное, отче, спасеши невредимо“¹⁾.

8. Нове й особливо важне свідощтво на примат черпаємо з обряду, написаного на неділю памяти шости вселенських Соборів, на 16. VII. Там читаємо: „...Низложивъ Севира четвертый Соборъ и Діоскора, Христа хулящыя, извъщая свитокъ Леонта первосѣдальника Римскаго зѣло добрѣ, сугуба естества Спасова, несѣкомо являя“²⁾. В цему стиху находиться подвійний доказ на первенство. По перше св. Лев Великий (440—461), Папа римський, називається в офіційному східньому, церковному тексті „первосѣдальникомъ Римскимъ“. Цими словами стверджується, що св. Лев був не лише римським єпископом, але, що він є верховним головою Церкви (про св. Льва була вище у нас мова).

Значіння отсего доказу збільшується єще через це, що богослужбний чин памяти шости всел. Соборів написано вже значно пізніше (VI всел. Собор відбувся в 680 р., а св. Лев жив в V ст.). Бачимо отже, що обрядовий текст становить прекрасний доказ постійности й витривалости науки Східньої Церкви о приматі.

По друге, — термін: „свитокъ (τόπος)“ означає не звичайне послання св. Льва, але підчеркує внутрішню важність цього папського письма. Для кращого зрозуміння слід освідомити цей історичний факт, що св. Лев I в цему посланню, названім у нашому случаю „свитком“, єще перед Собором окончено рішив питання о природах Христа та з катедри осудив монофізитську єресь. Само послання прочитано на Соборі не як субтракт під наради, а як остаточне опреділення та вирішення, попередно уже устійнене Папою в характері голови Церкви. Тому Отці Собору, в числі к. 360, однодушно висказалися: „Петро через Льва звістив“ (Petrus per Leonem loquebatur). Тому для підчеркнення важности отсего послання у нашому цитаті ужито терміну „свитокъ (τόπος)“, що κατ' ἐξουχίην підтверджує примат Папи³⁾.

¹⁾ Там же, 2 ст. на IV п. Стр. 49.

²⁾ Память шости всел. Соборів. 16. VII. Утр. канон, 4 ст. на V п Стр. 145.

³⁾ Harduin, t II. 286 B. — Ibidem, II. 306 E.

III. Частина.

11 §. Докази непомильності Папи, взяті з літургічних обрядів Східньої Церкви.

Офіційна наука про непомильність Папи знаходиться в богослужбних книгах Східньої Церкви. Цю догму визнають в своїм обряді самі східні нез'єдинені.

А що технічні терміни повстають поступенно, залежно від розвою науки впродовж століть, зрозумілим є, що торжественне визнання непомильності Папи знаходиться в цих літургічних книгах у таких виді й формі, в яких сама догма в даному часі висказувалася. Різні уживано терміни, але сама правда все була таж сама, а саме признавано найвищий авторитет Папи, як голови Церкви, ізза якого він згідно з нинішньою термінологією являється непомильним.

І так: 1. В 25 день листопада, в обряді, написаному в честь св. Климентія, римського Папи, читаємо такі докази:

На утрєні в каноні¹⁾ св. Климентій виступає як наслідник блаженного Петра, який одержав від Петра ясну науку, яку голосив і з якою пройшов весь край²⁾. Згідно з цим текстом св. Климентій, як римський Папа, виступає перед нами у тому самому характері, що й верховний Петро, а завданням його науки є збереження правди. А що це залежне від властивости непомильності в науці, то ясим є, що цими словами богослуження визнається його непомильність.

На іншому місці єще ясніше славословиться св. Климентія: „законы божественный всѣмъ излагая и священная пища ученія и церковное все вчиняя исполнение“³⁾. І тому св. Климентій є „законоположникомъ и учителемъ“ цілого світу⁴⁾.

А дальше: „Божественнаго винограда священнодыяна всѣмъ лоза явися, каплюци сладость премудрости“⁵⁾. Св. Климентій, як голова Церкви, подає солодощі премудрости. А що премудрість, по словам обряду, означає правдиву науку, отже коли говориться

¹⁾ Мінея, 25. XI. Утрєня 2 ст. на IV п. Стр. 236.

²⁾ „Отъ Запада пришедь блаженне къ Востоку, Петру примѣсился еси апостолу, и того божественными свѣтлостями и ученіи просвѣщаемъ, съ нимъ возвѣщая спасительное слово, западную всю протекль еси страну“. Там же, стр. 236.

³⁾ Там же, 3 ст. на IV п. Стр. 236.

⁴⁾ Там же.

⁵⁾ Кондак, стр. 233.

про Климентія, що він „источаетъ сладость премудрости“, це значить, що Климентій був неложним проповідником об'явленої правди. Колиж в добавок прийемо, що випадкове визнання правди не є формальною основою правди, то слід із того заключити, що св. Климентій згідно із своїм покликанням був джерелом, що видає правду. Отже був непомильним.

Це саме ще ясніше висказується в каноні на утрені: „Во вся концы протече воистинну блаженныхъ повелѣній твое вѣщаніе Клименте мудре“¹⁾. А дальше св. Климентій, як римський Папа, благодаттю Св. Духа „вся просвѣтилъ естъ божественными своими ученіи и Христу привелъ“²⁾. Із порівняння обох цих цитатів стає ясним, що згідно з висказаною тут наукою Східньої Церкви, наука Климентія є „вѣщаніємъ божественныхъ повелѣній“, цебто Божого об'явлення, яке він безошибочно викладав і „просвѣтилъ“ ним весь світ.

Повищі цитати пояснюють нам значіння послідуячого тексту: „Иже отъ Бога чудодѣйства преславно удивляя вселенныя концы міра... море во едино теченіе чудодѣтельнѣ твориши, Клименте предивный“³⁾.

Висновок із цих цитатів такий, що св. Климентія, одного із перших наслідників верховного Петра, прославляється в богослужбовому обряді Східньої Церкви як джерело правди, просвітителя всего світу, що „удивилъ вселенныя концы міра“. Св. Климентієви приписується повищі епітети тому лише, що він у свій час був верховним головою Церкви.

2. Рівно ясно говориться про непомильність св. Сильвестра, римського Папи, як найвищого учителя Церкви.

„Отче святителю Сильвестре... вѣрныя просвѣтилъ еси свѣтолучными ученіи... и отгналъ еси тму ересей“⁴⁾. Ясний є зміст цих слів. Св. Сильвестер, як римський Папа, своїми „свѣтолучными ученіи“ „просвѣщаєть“ світ, а що світло цеї науки має свою внутрішню силу у найвищому званні, яке займає св. Сильвестер, як римський Папа, звідси вислідом цеї науки є „отгнаніє“ темряви ересей. А це ніщо інше не значить, як лиш признання правди непомильності Папи.

„Ученій твоихъ струями всю землю напоилъ еси Сильве-

¹⁾ Утреня, канон, 4 ст. на I п. Стр. 234.

²⁾ Там же, 2 ст. на III п. Стр. 235.

³⁾ Тропар, Стр. 233.

⁴⁾ Мінея, на 2. I. Вечіря, 4 ст., Гди воз. Стр. 13.

стре“¹⁾. „Глаголь твоихъ медоточныхъ вѣщаній во всяческая изыде, всеблаженне, и ученій въ концы всея вселенныя сіяніе облиста“²⁾.

Слова ці так ясно висказують безошибочність Папи, що зайві тут всякі пояснення. Додамо лише, що та правда, яку ми нині згідно із сучасною термінологією зовемо „непомильністю римського Папи“, розкривається перед нами в словах, що зображують успішну діяльність св. Сильвестра.

Є два способи пояснити суть якоїсь речі. Перший — определити саму річ, другий — з діяльності речі дійти до її поняття. Нинішня філософія користується першим способом. В перших натовість століттях християнства послугованюся другим, значиться, до сути якогось факту доходжено з його наслідків. Конкретно — з текстів, що доказують примат, ми доходимо до доказів на безошибочність.

3. Супроти повищого, всі тексти обряду в честь св. Іполита, що доказують його верховність, одночасно підтверджують його непомильність. Тому ми лиш відсилаємося на них. Суттю цих офіційних текстів Сх. Церкви ніщо іншого не є, як лише ствердження факту непомильности римського Папи на основі внутрішнього характеру його науки, яку він голосить з титулу свого чину. Це ясно хочби з тих слів: „Свѣтильникъ присносіятельненъ явился еси міру просвѣщая молніями божественныхъ твоихъ словесъ, вѣрныхъ помышленія, святителю Ипполите“³⁾. Вже самі слова „свѣтильникъ присносіятельненъ“ і „молніями.. словесъ просвѣщаль“ — означають непомильність, бо цими словами висказано дійство причини (*efficacitas causae*).

4. Непомильність Папи ясно висказано в обряді в честь св. Льва, римського Папи. А саме: „Церковныя догматы Отче предложилъ еси, со всѣми бодрствуя еретическими языкоболіи, благочестія поборниче, Льве премудре“⁴⁾. Тут св. Лев виступас як „поборникъ благочестія“, значиться, справжньої католицької науки. Дальше, він був „бодрственникомъ еретическаго языкоболія“, що спрецизувавши „церковныя догматы“, побідив еретиків. Іншими словами, св. Лев, як „глава православныя Церкви Христовы“⁵⁾, на основі свого становиска учив весь світ, бо-

¹⁾ Там же, утр. сідален по III п. к. Стр. 17.

²⁾ Там же, другий канон, 3 ст. на VI п. Стр. 18.

³⁾ 30. I, утр. еня, сідален по VI п. к. Стр. 298.

⁴⁾ Мінея, утр. канон, 3 ст. на III п. Стр. 146.

⁵⁾ Там же, вечірна, 1 стих. на Гди воз. Стр. 146.

ровся з ложними твердженнями єретиків та побідив їх внутрішньою силою своєї науки. Значить, св. Лев виконував не лише звання головного вчителя Церкви, але його наука мала особливий характер правди. Іменно наука Льва, як голови Церкви, сама по собі мала суцільну силу остаточно вирішувати в догматичних спорах, а це по нинішній термінології означає, що Лев був непомильним учителем всієї Церкви.

Це підтверджується тим ще стихом: „Уставилъ еси дерзновенія, дѣлы увѣрилъ еси православія, яко упова, яко Левъ, преподобный, истины проповѣдаеши ученія и обличаеши прелести сокровенія отче преподобне“¹⁾. Є це ясний доказ на непомильність Папи. Це саме висказано іншими словами в стихах: „Утро отъ Запада возсіялъ еси преблаженне, свитокъ благочестивыхъ догматовъ, яко лучы Церкви богومудре, испущая и озаряя души наша“²⁾ „...богодвижимый свитокъ написалъ еси, еретическое велѣніе отменяя смущеное, раствореніе несмѣсно соединя“³⁾ „...уста льстивыя до конца заградилъ еси еретическую Лъве богумудре“⁴⁾. Вага цього цитату у слові: „свитокъ“ (τὸ βιβλίον або τὸ βιβλίον). Це слово означає не звичайний примірник послання св. Льва, а лише внутрішню силу рішачого свідчення найвищого пастиря й учителя в Церкві, у чому якраз полягає сама непомильність Папи. Для пояснення можемо навести наступні стихи: „Всесвѣтелъ яко солнце отъ Запада возсіялъ еси... уча“⁵⁾. Основою цього стиха є те, що св. Лев, як римський Папа, освітив все своєю наукою, а це прецінь не може статися без поняття нешибочности.

„Якоже Мойсей вторый явился собору честныхъ учителей“⁶⁾. Тут зазначено відношення Льва до вселенського Собору в Халкедоні, для якого Папа був „другим Мойсеєм“⁷⁾.

5. В обряді в честь св. Мартина, римського Папи, стрічаємо вже й сам технічний термін „безошибочности“ у формі: „неложный“. Бути „неложним“ у чині верховного вчителя, це те саме, що бути, згідно з нинішньою термінологією, непомильним.

¹⁾ С і д а л е н, по III п. к. Стр. 147.

²⁾ 4 ст. на IV п. Стр. 147.

³⁾ 2 ст. на VI п. Стр. 147.

⁴⁾ Т а м ж е, стр. 148.

⁵⁾ 2 стих на VIII п. Стр. 148.

⁶⁾ Т а м ж е, 3 ст. на VIII п. Стр. 148.

⁷⁾ IV всел. Собор в Халкедоні в 451 р.

Св. Мартин ясно зоветься „православныхъ учений наставникомъ всехвальнымъ, верховникомъ священныхъ повелѣній неложнымъ“¹⁾. З огляду на важність тексту ми наводимо його по-грецькому: „ὁρθοδόξων διδασχῶν καθ' ἡγήτην πανευκλεῖη, κορυφαῖον ἱερὸν, δογματῶν θεῶν ἀψευδῆ“²⁾.

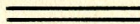
„Что ты нынѣ Мартине наречемъ: рѣку духовныхъ водъ исполнену,.. божественныхъ словесъ изъясителя, всякія ереси обличителя“³⁾. Повищими словами ясно висказано непомильність Папи, тим більше, що тут наука римського Отця є рішаючою у відношенні до єретиків.

Виразний доказ черпаємо із стиха: „Существа два и двѣ воли и дѣйства сугуба носяща блаженне, одинаго отъ честныхъ Тройцы научилъ еси, Христа пресущнаго Бога, и иже не тако чествующыя вся отвергль еси Мартине священнѣйше“⁴⁾. У цьому тексті виступає Папа як непомильний наставник Христової науки, якого осуд вистарчає, щоби єретиків, ним осуджених, усунути з Церкви Христа.

На основі повищого маємо право сказати, що наука про непомильність Папи є ясною і справжньою наукою Східньої Церкви, яка хоч іншими словами, але всеж ту саму правду висказує, а яку ми нині визнаємо під іменням непомильности. Інші слова, але внутрішня суть науки та сама.

В східньому офіційальному обряді догма непомильности Папи, як це ми в горі бачили, поступенно чим раз ясніше формувалася впродовж століть. В обрядах Східньої Церкви бачимо також генетичний розвиток самого технічного терміну на неомильність.

Хоч самих цих термінів є багато, але всі вони означають те саме, що неомильність. З них є один висновок, а саме, що догма про непомильність Папи не є на Сході новиною, навпаки вона ясно й виразно міститься в офіційному тексті Східньої Церкви.

1) 14. XII. Вечірня, 2 стих. на Гди воз. Стр. 48.

2) 13. IV, Μηναίου, стр. 45.

3) Мінея, тамже, 2 стихира, стр. 48.

4) Там же, 3 ст. на І п. к. Стр. 48.

Михайло Возняк

Перший історик Церкви з вихованців львівської духовної семінарії.

(*Michaël Wozniak — Primus Ecclesiae rerum gestarum
scriptor ex alumni Seminarii clericorum Leopoliensis*).

(Продовження).

III.

У своєму меморіалі згадав Гарасевич і про основане на історичних документах писання, зладжене на домагання св. Престолу, не подаючи навіть натяку про його авторство. Причина цього та, що сам Гарасевич був автором згаданого писання, зладженого у Відні, як свідчать слова листу митр. Михайла Левицького з 29 лютого 1848 р. до еп. Григорія Яхимовича. А саме віденська Академія Наук задумувала тоді зайнятися діями українського народу в Галичині та звернулася в цій справі до митрополита. Пишучи про матеріали цього роду, згадав митрополит ось як і про твір Гарасевича: „Pismo ś. p. JX. Barona Neustern, które sporządził we Wiedniu, zdaje mi się, że do źródeł dziejów naszych należyć by mogło“¹⁾.

Митр. Левицький мав без сумніву на думці твір Гарасевича, чорновик якого переховується під сигнатурою 80 II F в Українському Національному Музеї у Львові, з таким заголовком на окладинці: „Historica Notitia de statu antiquo et moderno Hierarchiae Ruthenae s. Romanae Ecclesiae unitae in Russia minori, alba et rubra ad praesens sub Imperio Russico, Regis Poloniae et Imperio Austriaco existentis anno 1826 Viennae texta“. На другому боці окладинки зазначений автор так: „Auctore Michaele Harasiewicz Lib. Bar. de Neustern, Commendatore Ordinis Leopoldi, Praeposito Capituli Metropolitani R. G. C. etc. etc.“ Над самим текстом поданий

¹⁾ Др. К. Студинський, Матеріали до історії культурного життя в Галичині, стр. 293.

на першій сторінці трошечки відмінний заголовок: „Historica Notitia. De statu antiquo et praesenti Hierarchiae ruthenae S. R. Ecclesiae unitae in Russia minori — alba et rubra — ad praesens sub Imperio russo, Regis Poloniae tum Imperio Austriaco existentis“. На боці тексту зазначена така „Adnotatio“: Isthac Notitia historica texta fuit Viennae A-o 1826 ad requisitionem Internuntii Sedis Romanae Praelati Ostini — necdum tradita pro informatione“. До цих хронологічних означень треба додати, що навіть у „Annales Ecclesiae Ruthenae“ сьома глава має заголовок „De statu Hierarchiae Ruthenae unitae, sub regimine austriaco ab an. 1808, seu a restauratione Metropoliae Haliciensis usque ad an. praesentem 1826“. Однак еляборат був готовий щойно 1827 р., як це можна знати з указівок § 21, IV глави, а саме із слів: „sub finem anni 1826 318 curatores animarum deficiebant“ і „pro anno scholastico curenti 1827“.

„Historica Notitia“ Гарасевича складається з дев'ятох глав із такими заголовками:

Caput I. Status antiquus Hierarchiae ruthenae sub Regimine Ducum et Principum Russiae a conversione universali ad Religionem Christianam usque ad occupationem Russiae minoris per Regem Poloniae Casimirum M. medio saeculo XIII, §§ 1—4.

Caput II. Status Hierarchiae ruthenae sub dominio Polonorum ab A-o 1340. usque ad annum 1595. seu susceptam cum S-a Ecclesia Romana unionem, §§ 1—4.

Caput III. Status Hierarchiae ruthenae sub dominatu Polonorum ab A-o 1595. usque ad Annum 1772, seu primam Poloniae divisionem, §§ 1—21.

Caput IV. De statu Hierarchiae ruthenae, quae sub Regimine Polonico remansit, usque ad tertiam ac totalem Poloniae divisionem, seu ad A-um 1795, §§ 1—8.

Caput V. De statu Hierarchiae ruthenae unitae sub Imperio Austriaco ab A-o 1772., seu prima Poloniae divisione usque ad annum 1809. seu restaurationem Metropoliae Haliciensis, §§ 1—19.

Caput VI. De statu Hierarchiae ruthenae unitae sub Imperio Russo ab A-o 1772. usque ad Annum 1805., seu obitum ultimi Metropolitae Kijoviensis et Haliciensis Theodosii Rostocki, §§ 1—10.

Caput VII. De statu Hierarchiae ruthenae unitae sub Imperio Austriaco ab Anno 1808., seu resuscitatione Metropoliae Haliciensis usque ad Annum praesentem 1826, §§ 1—23.

Caput VIII. De statu Hierarchiae ruthenae unitae sub imperio russo ab Anno 1805. ad Annum praesentem, §§ 1—9.

Caput IX. De statu Hierarchiae ruthenae unitae sub Regimine Polonico ab A-o 1809 ad annum praesentem, §§ 1—7.

На крисах тексту зазначені числами 1—38 прилоги додані до еляборату Гарасевича. До § 2, гл. I додана 1) грамота кн. Льва, надрукована в німецькому перекладі в статті Гарасевича „Berichtigung der Umriss“ (стр. 6—7). У третій главі до § 3 доданий 2) синодальний лист з 12 червня 1595 р. (надрукований в „Annales“, стр. 193—195), до § 9—3) лист Гербурта добромільського з 5 серпня 1616 до папи Павла V („Berichtigung“, стр. 6—7), а до § 19—4) заява світського

клиру з 19 листопада 1775 р. у Вильні (А., стр. 529—536) і 5) меморіяли світського клиру до Риму проти Василіян із 1745 й 1747 рр. (стр. 522—528). У четвертій главі до § 1 додані 6) листи арештованих у Бердичеві священників до нунція з 28 жовтня 1772 й 1 березня 1773 (А., 502—507), 7) з 23 липня 1773 (А., 516—518), 8) лист нунція гр. Гарампі з 4 березня 1773 (А., 507—510), 9) з 11 березня 1773 (А., 513—514), 10) з 8 квітня 1773 („Annales“, стр. 514—516), 11) з 2 вересня 1773 (А., 518—519), а до § 2—12) лист митр. Льва Шептицького з 12 травня 1779 (А., 537—538). До п'ятої глави доданий до § 2—13) лист Льва Шептицького з 11 березня 1771 р., надрукований у книзі М. Малиновського „Die Kirchen — und Staats — satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien (Львів 1864, стр. 234—237), до § 6—14) рескрипт Марії Тереси з 27 червня 1778 (А., 550—551), до § 9—15) дипломом Леопольда II з 8 липня 1790 (Berichtigung, стр. 11 і А., 651—653), до § 13—16) меморіал Йордана Міцкевича з 13 червня 1802 (А., 683), 17) декрет апост. Столиці з 13 червня 1802 (А., 684—685), 18) лист архиеп. Каєтана Кіцького з 25 вересня 1802 (А., 686—690), 19) відповідь Йордана Міцкевича (А., 691—699), а до § 14—20) повновасть для делегата (Гарасевича) з 1 травня 1803 р. й 21) меморіал до Риму з 1 липня 1803 (А., 754—760). У шостій главі до § 4 додані 22) лист генерал-губернатора Шереметєва до еп. Білянського з 21 березня 1795 й 23) відповідь еп. Білянського Шереметєву, до § 5—24) лист кард. Антонеллі з 10 грудня 1794 (А., 854—855), до § 6—25) нота еп. Білянського з 19 жовтня 1795 до губернії (А., 855—859) і 26) лист кард. Зеляда з 3 лютого 1796 до еп. Білянського (А., 859—860), а до § 8—27) лист варшавського нунція з 5 серпня 1796 до еп. Білянського. У сьомій главі до § 5 додана 28) ремонстрація митр. Ангеловича з 6 червня 1809 проти польського уряду (А., 926), до § 7—29) реляція теребовельського декана й пароха Григорія Ганкевича для консисторії з 2 березня 1810 р., до § 9—30) нота варшавського міністра Луццевського й 31) інструмент митр. Ангеловича холмському еп. Цехановському з делегацією над частиною перемиської єпархії з 10 січня 1811 р., до § 11—32) інструмент митр. Ангеловича для згаданого вище Ганкевича з делегацією на територію, зайняту Росіянами, з 21 травня 1810 р., до § 13—33) дипломом заснування львівської капітули (А., 938—950), до § 17—34) лист варшавського нунція до вікарія капітули з 25 листопада 1815, до § 21—35) схема львівської і 36) перемиської єпархій. У восьмій главі до § 2 доданий 37) інструмент епії з 5 січня 1810, а до § 4—38) стан уніятської єпархії в Росії.

Додані під чч. 6—11 прилоги взяті з рукопису луцького архипресвитера Теодосія Бродовича „Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej roku 1789“. Згідно з бажанням Теодосія, що помер 13. V. 1803, переслав рукопис покійного його брат Симон на початку 1804 М. Гарасевичем¹⁾.

У своєму елябораті покликуював Гарасевич на грецького письменника з XV ст. Юрія Кодіна (§ I, § 3), на книгу Климента Ходикевича „De rebus gestis in provincia Russiae...“ (Бердичів 1780), (I, § 4), на ляйпцігське видання Длугошевої: „Historia Poloniae“ (II, § 1), на „Annales“ Баронія (III, § 4), на „Chronica“ Павла Пасецького (III, § 14), на рукопис твору Теодосія Бродовича

¹⁾ Листи Бродовичів, один Теодосія й один Симона, надруковані перед початком тексту історичних записок Бродовича, які видав Яків Головацький у Львові 1861 двома накладами. Частину рукопису, яка обіймала додатки до історичних записок, видав Головацький у 1862 р.

(III, § 21), на „Uwagi na manifest presbyterów ukraińskich odrządu ruskiego imieniem tyiko, a nie rzeczą uniackich do akt grodzkich Województwa Kijowskiego 23 decem. 1768 w Żytomierzu podany z przydaniem uwag na uniwersał JW. X. Leoná Szeptyckiego, biskupa ruskiego, 1 czerwca 1769 w Lwowie datowany“, й „Zbiór manifestów przeciwko dysunitom“ (IV, § 1), на Льва Алляція (про часи Павла V), на книгу Ходикевича: „Dissertationes historico-criticae“ з 1770 (IX, § 7).

Призначений для урядового вжитку еляборат Гарасевича має свою дальшу небезінтересну історію. В Укр. Нац. Музеї у Львові переховується під сигн. IV О двотомовий рукопис із заг.: „Historica Notitia. De statu Hierarchiae ruth. S-ae Romanae Ecclesiae Unitae in Russia minori — alba et rubra — a tempore ejus originis, usque ad tempora nostra, seu ab a. 1595. — usque ad a. 1834. Conscripta et Allegatis, reflexisnibusque munita ab A. A. — M. H. a P. P. et G. P. — Leopoli et Viennae“. На другому листку поданий коротший титул: „Historia de S. Unione ruth.“, а на відворотному боці другого листка наведений як мотто польський вірш. Що уявляє собою рукопис у своїй науковій частині, це зраджує такий заголовок на 1 стр. над текстом: „Historica notitia. De statu Sanctae Romanae Ecclesiae Unitae in Russia minori — alba et rubra — ad praesens sub imperio Russico, Regis Poloniae, tum imperio Austriaco existentis“. Як бачимо, це заголовок еляборату Гарасевича, який і переписаний тут із дуже незначними змінами.

Вертаючи до першого заголовка рукопису з зазначенням міст Львова й Відня, бачимо з останнього, що рукопис призначувався до друку. Що його не подано до цензури, висновувати це можна з того, що в декількох разях полишено місце для пізніших дописок (слів, дат тощо). Автори рукописного твору зазначені ініціалами, які не так трудно розкрити: „А. А.“ — Антін Ангелович, „М. Н.“ — Михайло Гарасевич, „Р. Р.“ — Петро Паславський, а „Г. Р.“ — Гаврило Паславський.

А. Ангелович поданий тут правдоподібно з уваги на свою ролю у віднові галицько-львівської митрополії. Гарасевича ніяк не можна було поминути. А ініціали аж двох Паславських указували би, що їх це робота з приготуванням рукопису. З життєпису Антона Добрянського пера Богдана Дідицького відомо, що Петро Паславський мав у Відні у своїй домовій бібліотеці рукописний твір Гарасевича в латинській мові „Історію церковної Унії Руси з Польщею“¹⁾. Що й Гаврило Паславський, молодший брат Петра, цікавився історією, доказує це не так те, що він як уча-

¹⁾ Б. Дѣдицкій, Антоній Добрянскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси. Львів 1881, стр. 12—15.

сник „Зїзду вчених“ у 1848 р. вписався до секції історії й географії, як головню те, що десять років пізніше, будучи парохом Рави руської, він предложив перемиській консисторії „Історію нашої Церкви“ до одобрення¹⁾).

Що сам Гарасевич не зладжував рукопису, доказом цього, попри інше, є також те, що на стр. 143 маємо таку замітку про нього: „Postea ob praecipua et singularia merita idem in statum Baronatus cum pronomine „de Neustern“ elatus est“.

Текст еляборату Гарасевича кінчиться на стр. 299 із зазначенням „Finis Historiae de S. Unione“. Потім ідуть „Reflexiones“ на стр. 1—196. Починає їх на стр. 1 і дальших: „Uwaga z tego wszystkiego“. У відділі „Reflexiones“ наведений між іншим на стр. 154 і дальших „Projekt na zniszczenie Rusi zjednoczonej (unickiej) roku 1717“. Другий том має заголовок „Allegata czyli dodatki do historyi o Unii s. ruskiej. Część“ (незазначення, яка частина, належало до тих місць, які пізніше мали редактори виповнити)...

„Allegata“ обіймають 1—276 стр. Єсть тут між іншим: List Niphona, Patriarchy Konstantynopolitańskiego, do Józefa Sołtana, Metropolity Kijowskiego (стр. 1), List X. Jegomości Konstantyna Ostrońskiego, Wojewody Kijowskiego, do Hypacego Pocięja, Episkopa Włodzimierskiego (стр. 17), Głos JPana Laurentego Drewnickiego, Czelnika ziemi Wołyńskiej i Deputata na Sejm w roku 1620 za Zygmunta III. Króla odprawowany (стр. 27), Oratio Georgii Konyski non uniti E-ppi Russiae Albae ad regem Stan. Augustum 27, Julii 1765 liabita Varsaviae (стр. 66), Forma przysięgi Praesbytera przechodzącego na Schyzmatyka (стр. 108), словом, між додатками є крім відомих із еляборату Гарасевича низка нових, узятих із рукопису Бродовича тощо.

Згаданий двотомовий рукопис зладжений без сумніву 1834 р. До 9 листопада встиг скопіювати для себе працю Гарасевича в цілості, а в додатку до того вибір із матеріялу, що увійшов як у „Reflexiones“, так і в „Allegata“, богослов віденського конвікту й пізніший парох Валяви Антін Добрянський, як зазначив на кінці свого рукопису, збереженого під ч. 30 між чужомовними рукописами відділу Антона Петрушевича в Бібліотеці Народного Дому у Львові. Копіста взяв др. Юл. Яворський за автора, присвячуючи цьому питанню статтю „Неизвѣстный трудъ А. М. Добрянскаго по исторіи западно-русской Церкви“ у „Временнику“ Ставропигійського Інституту на 1923 р.

Автор виводить, що на підставі низки статей і праць Антона Добрянського з історії уніятської Церкви можна було здогадуватися, що існувала якась ширша й одноцільніша його

¹⁾ Вѣстникъ. Відень 1859, стр. 67.

праця з цього поля. „І дійсно — пише автор — таку загальну й порівнюючи одноцільну історичну працю А. М. Добрянського в латинській мові, яка являється, очевидно, основою та джерелом усіх інших його статей і відривків із цього поля й лягла також, як треба припускати, в основу його більшої й ширшої „Історії єпископів“, маємо перед собою в рукописі й зладив він її ще в часі своїх наукових зайнять у Відні на початку 1830—31 років“. Такий твір Добрянського побачив автор у згаданому рукописі збірки Ан. Петрушевича з першим коротшим заголовком „*Historia Ruthenorum cum St. Romana ecclesia unitorum*“ і дальшим ширшим, як і з заголовками дев'ятох глав, уже відомими з еляборату Гарасевича та двотомового рукопису 1834 р. До тексту Гарасевича зладив собі Добрянський „Index“ згаданих осіб.

Др. Яворський звернув увагу на „рідке для першої наукової спроби молодого студента знайомство з літературою предмету й уміння обертатися з даним матеріалом“, але все таки виніс із твору рукопису Добрянського вражіння „швидше якоїсь окремої, більше або менше істотної й одноцільної компіляції або спеціально приготованого конспекту ніж самостійної й самовистарчальної наукової праці“. Тому автор оглянувся за джерелами рукописної праці та знайшов основне джерело в книзі Гарасевича „*Annales Ecclesiae ruthenae*“, бо в „Історії А. М. Добрянського зустрічаються не тільки цілі буквальні виписки з праці Гарасевича, як у самому її тексті, так і, головно, серед поданих у додатку документів і матеріялів, але навіть назверх запозичено з неї, розуміється, у відповідно скороченому й стислому вигляді, і сам розділ матеріялу на окремі глави й параграфи з більше або менше близьким повторенням у деяких випадках навіть їх заголовків і написів“. Назвавши голословно ще й друге джерело рукописної „Історії“, а саме „Историческое известие о возникшей в Польше униї“ Миколи Бантиш-Каменського й припустивши „ще якісь інші можливі джерела „Історії А. М. Добрянського“, автор виводив, що „як перша наукова спроба починаючого письменника вона являється все таки дуже помітною й видатною на свій час працею, яка виказує без сумніву не тільки значну начитаність і практичну вдумчивість автора, але й цілком умілий і гармонійний виклад предмету щодо істоти“. Додавши до своїх наведених здогадів іще й здогад, що „бодай

1) Ю. Яворскій, *Неизвѣстный трудъ А. М. Добрянскаго по исторіи западно-русской Церкви*. Львів 1913, стр. 5.

частину поданих у додатку до неї (Історії) історичних матеріалів видобув автор безпосередньо з перших джерел, якими в даному разі могли бути якісь галицькі й віденські архіви або навіть збірки знайомих йому приватних людей“, закінчив Др. Яворський свої виводи ось як:

„Укінці запримітимо, що який ні був би загально питомий ступінь самостійности й оригінальности як самої розвідки А. М. Добрянського, так і складу документів і матеріалів, які він зібрав у додатку, треба в усякому разі признати за ним попри відмічені вище загальні літературні й наукові вартості бодай те велике та знаменне значіння, що вона стала по всякій правдоподібності вихідним і провідним джерелом і покажчиком для всієї дальшої, такої видатної і плідної наукової діяльности А. М. Добрянського в цьому напрямку, до його багаточінної „Історії єпископовъ“ включно.“¹⁾

Думки дра Яворського про рукописну „Історію“, яку він приписав Антонові Добрянському, тісно в'яжуться з темою цієї статті, бо дають його оцінку еляборату Гарасевича й підкреслюють, як його рукописна праця стала й для Добрянського джерелом зацікавлення історією української уніятської Церкви.

Крім рукописних існує і друкований відгомін еляборату Гарасевича. У віденському журналі „Oesterreichische Zeitschrift für Geschichts — und Staatskunde“ надрукував у 1835 р. тодішній богослов віденського конвікту Михайло Малиновський й статтю „Umriss zu einer Geschichte des religiösen und hierarchischen Zustandes der Ruthener“ (чч. 52—54 й 56—58). Стаття Малиновського вийшла й окремою відбиткою (8°, стр. 26). А що „Umriss“ Малиновського „взято з написаної на підставі грамот і справжніх джерел у латинській мові й (без відома автора) з помилками відписаної історичної розвідки, помилково й невірною вибрано та покалічено“, почув себе Гарасевич приневоленим „із пошани до публіки й читачів“ журналу справити помилки. Довершив цього в статті „Berichtigung der Umriss zu einer Geschichte des religiösen und hierarchischen Zustandes der Ruthener“ (Von einem griech. kathol. Domkapitularen) і надрукував свою статтю як „Er-

¹⁾ Там само стр. 8—10. Наведений у додатку до статті „Opis stracenia ruskiego księdza“ (стр. 11—12) це виняток із писання Теодосія Бродовича „Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej“ (пор. львівське видання з 1861 р., ч. I, стр. 46—49), а „Sposób Wykładania“ на стр. 12—13 узятий із примітки на стр. 51 „Widoku“. (З додатків до „Widoku“ взяв двотомовий рукопис не одно й до рефлексій і до додатків, як „Uwagi z tego wszystkiego“ разом із догматичним листом Миколи Комнена Пападополя, „Projekt na zniszczenie Rusi zjednoczonej roku 1717“ тощо). Надрукований у додатку „Wiersz OO. Jezuitów na Rusinów“ (стр. 13) поданий у двотомовому рукописі як нотка до тексту на стр. 26 п. з. „Niegodziwe Jezuickie wiersze“.

gänzungsblätter zur Oesterreichischen Zeitschrift für Geschichts — und Staatskunde, 1835“ (4°, стр. 14¹).

Гарасевич закинув Малиновському невірність і покалічення тексту грамоти кн. Льва з 1301 р. в його перекладі й тому подав її у своєму перекладі (стр. 1—2), спростовував назви „Оршани“ на „Орша“ й „Турнов“ на „Туров“, закидав йому, що переніс патріярха Йова I з Москви до Галича та пересадив його з XVI в XIV ст., пригадуючи такі слова латинського оригіналу: „In magna Russia, quae a capituli Civitate Moscovia appellabatur, in mox dicta civitate, labente saeculo XVI Metropolitana lob cum titulo Patriarchae a Patriarchia Constantinopolitano constituebatur“ (стр. 2). Називаючи протягом усієї статті Малиновського перекладачем (der Übersetzer), автор наводив його слова, що „митр. Лев переніс свою столицю з Галича до Києва й не мав уже ніяких наслідників“ і цитатою з латинського оригіналу доказував, як „не розуміючи тексту, перекладач перемінив князя Льва в митрополита“ (стр. 2). Далі вказував Гарасевич на нісенітницю, коли Малиновський писав, що добра поляглої на війні української шляхти в Галичині попадали в руки Поляків і в зруйнованих українських околицях повставали польські кольонії, а справжні власники подавалися на „Дністер“, наскільки не дісталися в татарський полон. Автор пригадував біг ріки Дністра, яким замінено Дніпро (стр. 2). Далі спростовував автор те, що написав Малиновський про життя перемиської, самбірської, сяніцької й белзької єпархії (стр. 3), поправляв назву місцевости синоду з 1415 р. з Новгороду на Новгородок (стр. 3—4), так само Іздаль на Суздаль, Дучапський на Тучапський (стр. 4), наводячи слова латинського оригіналу, уводив поправки до оповідання Малиновського про провінціоальний собор 1595 р. (стр. 4), цитатами з оригіналу доказував, що всупереч написаному в Малиновського папа говорив у своєму листі тільки про українських єпископів і справи їх церков, а не про світську українську шляхту (стр. 4—5). І так робив Гарасевич сторінка за сторінкою: справляв назви та прізвища, поправляв хронологічні дати й статистичні дані, розясняв непорозуміння тощо.

Джерело своєї статті зрадив сам її автор, пишучи, що „львівська архієпархія обіймала в 1826 р. 1,113.416 душ, а перемиська, що виносила колись 3,000.000 душ, 724,656“²⁾ (Umrisse, 26). Тут і нарахував він у Галичині 2482 парохій з 2,472.066 душами. Щодо львівської архієпархії Гарасевич запримітив, що „рукопис історичного зясування, звідки взяв це перекладач, як про це згадано на початку²⁾, написано в 1826 році“ (стр. 13), а щодо загального

²⁾ Користуюся примірником із приватної бібліотеки дра В. Щурата.

І назва „Ergänzungsblätter“ і лист єп. Снігурського до Гарасевича з 25. III. 1836 указували б, що стаття Гарасевича вийшла щойно на початку 1836 р. Цим і пояснювалося б те, що щойно в березні дійшла стаття до Перемишля. Єп. Снігурський писав, що отримав 50 примірників статті. Припускав, що її не розішлють передплатникам журналу, бодай він сам не дістав її. Повідомляв, що велів розіслати по одному примірнику статті до кожної деканальної бібліотеки й що долучив до свого листу 50 флор. за примірники статті, прохаючи заразом дати відповідну скількість примірників до львівської Семинарії (Др. К. Студинський, Матеріяли до історії культурного життя в Галичині, стр. 35).

²⁾ У дійсності ця дата наведена тут поперше, може пропущено її в часі друку.

числа грекокатоликів у Галичині, закінчував свою статтю ось як: „Перекладач подає знайдене в рукописі з 1826 р. число парохій і число душ галицької Єрархії (куди враховано холмське Єпископство, що знаходиться під польським пануванням, із 317 парохіями й 227.673 душами) за теперішній стан (у 1835 р.) уніяцької української Єрархії в Галичині. Хоч від 9 років збільшилося населення Галичини, виносить теперішнє число душ уніяцьких Українців у Галичині ось як:

У львівській митрополичій дієцезії:

парохій	953
місцевих капеляній	254
душ	1,193.328

У перемиській дієцезії:

парохій	564
місцевих капеляній	136
душ	768.458

Отже в усій Галичині:

парохій	1517	
місцевих капеляній	390	
душ	1,961.786“	(стр. 13—14).

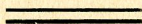
У своїй статті Гарасевич покликувався на Енгля „Geschichte von Halitsch, und Wladimir“ (Відень 1792), Кромера (базілейське вид. з 1551 р.), Длугоша (ляпцігське вид. з 1711), на Грондського „Historia belli Cosacopolonici“ (Пешт 1789) Ходикевича (Dissertationes 1770), „Antirisis“ (Вільно 1600), „Апокризіс или одповідь на книжки о соборі Берестейском 1596“, „Opis starożytnej Polski“ Свенцького, Пясецького (Chronica 1648), „Teraturgima“ Кальнофойського, „Colloquium Lubelskie“ 1680 р., „Euchologion“ Якова Гоара (Венеція 1730), „Historja literatury poiskiej“ Бентковського, „Grus spiritualis“ (Краків 1617) (І. Слівського), „Liber de aetate Pauli V“ Льва Алляція, „Schematismus cleri Munkacsensis iz 1829 р., „Brevis notitia Foundationis Theodori Koriathovics“ Івана Базаловича, „Historia miasta Jaroslawa“ Сярчинського, перемиський „Schematismus“ із 1830 р. й 3 зош. „Dorpatier Jahrbücher“ з 1835 р.

Для характеристики наукової методи автора може не від речі буде зазначити, що нотковий матеріал в автора навіть трошки більший від основного тексту статті. Це свідчить про те, як автор старався будувати на джерелах свої помічення. Про наукову совісність Гарасевича говорить ось який деталь. Малиновський написав, що „в часі війни з Росією в 1795 р. або революції під диктатурою ген. Косцюшка Поляки лютували з усією жорстокістю против Українців“, а Гарасевич написав із того приводу таке: „Це твердження не має ніякої підстави, навпаки, тодішній революційний уряд під диктатурою ген. Тадея Косцюшка докладав усіх заходів, щоб зєднати собі Українців, як це видно з обіжника з 4 липня 1794 р., який видав до вищого укра-

Інського духовенства ген. Косцюшко з полянецького обозу". У нотці й навів Гарасевич текст згаданого обіжника Косцюшка (стр. 10). Наведені слова цікаві також із того боку, що можуть вияснювати появу звісток про Косцюшка й революцію в „Dzienniku patriotycznych polityków“.

Обидві речі, й „Umrisse“ Малиновського й „Berichtigung“ Гарасевича, стали засновком розвідки Дениса Зубрицького „Rys do historji narodu ruskiego w Galicji i hierarchji cerkiewnej w temże królestwie“ з 1837 р., як сам признався тут на вступі. Тут зазначив, що Гарасевич „на зазив вищої влади написав був перед декількома роками в латинській мові річ про релігійний і єрархічний стан Галицької Руси; цієї розвідки, призначеної до урядового вжитку, не надруковано. Одначе її копії, переписані з помилками, як це найчастіше звичайно буває, знаходилися у руках деяких поодиноких осіб, а одна з них послужила одному молодому слухачеві теології у Відні за засновок написати в німецькій мові розвідку п. з. „Umrisse zu einer Geschichte des religiösen und hierarchischen Zustandes der Ruthener“, яку оголошено друком у часописі „Oesterreichische Zeitschrift für Geschichts — und Staatskunde“ з 1835 р. в чч. 52, 53, 54, 56, 57, 58 та в окремій там само виданій в 8^о брошурці на 26 сторінок. Із наведеної вище причини вдерлося в цю розвідку багато історичних і хронологічних помилок, що спонукало згаданого покійного пралата написати свої спростування, які видала на світ редакція того самого часопису п. з. „Ergänzungsblätter zur Oesterreichischen Zeitschrift für Geschichts — und Staatskunde“ 1835, у 40 стр. 14. Ці два писання зродили в мене думку написати цей історичний нарис про нарід і українську духовну єрархію в Галичині та служили мені декуди за основу“ (стр. 1—2). Тому, що рідко кому ті німецькі часописи відомі, автор уважав за слушне, щоб галичани знали про Галичину бодай стільки, скільки знають про неї в Австрії й Німеччині.

(Продовження слідує).

Рід і герб Шептицьких.

(Dr. I. Špytkovskij — Famille et armoiries des Szeptycki).

(Продовження).

Вид гербового щиту.

Шептиці рідше прибирають вид еспанських і французьких, а найчастіше німецьких щитів, особливо в т. зв. „cartouche“, що виступає в дуже орнаментному виді. Раз лише у Ходикевича¹⁾ прибирає німецький щит вид більше серцеватий, зрештою без ніякого глибшого геральдичного значіння.

Поділ щиту поля.

Поле гербового щиту Шептиць зовсім не знало ніякого поділу й цілий час виступає без нього.

Нам знані лише герби двох духовних достойників: Варлаама²⁾ та Атанасія Шептицьких³⁾, а опісля ген. Вінкентія. Поле щиту поділене на 9 частей в шахівницю, з чого в саму середину поміщено родинний герб Шептиць, а в наріжниках верху й долу були поміщені в перехрестя (en sau toir) два, один, два: у гербі Варлаама у горішних наріжниках видно два також самі герби Sas III⁴⁾; в лівому наріжнику герб Корчак⁵⁾—Wębu; на правому наріжнику долу герб Махальських (Mz +)⁶⁾; у львів.

¹⁾ Ходикевич, Dissertationes, s. p.

²⁾ В І. обгортці, на судовому візванні Варл. 1711. „Національний Музей“. В збірці Szeptyckiāna.

³⁾ Ibid. велика печать, проміру $6\frac{1}{3}$ ст. на листі Атанасія 1740, що скликував протопресвітерський собор. Подібно на листі, звиваючому на синод 1739 р. Печать гарна, проміру $6\frac{1}{2}$ ст. з отоковим написом лат. Гл. Теки: П. К. Б., sub anno 1736, № 9.

⁴⁾ Бойніч, Wappenbuch, т. II. Taf. 164.

⁵⁾ Лелєвель, ст. 463, (XXI, 8) і табл. 463 (XXIV, 5); 1 табл.

⁶⁾ Лелєвель, Herbu, ст. 422. Дехто вважає його за герб Могила, „Herold Polski“ 1897, ст. 171.

митр. Атанасія на печаті проміру $6\frac{1}{2}$ ст. є такий же сам поділ поля: саму середину займає герб Щептиці, а наріжники піль гори й долу позанимали інші герби. А саме: в полі правого горішнього наріжника поміщено аж два герби, на горі: а) герб Клямри¹⁾ [Немирича], б) якийсь герб з невиразними знаками — (це відбитка з печаті), два луки вигнуті до себе з якимсь знаком, може клеваком або цвяхом між ним; на лівому горішньому наріжнику герб Сас III.; в правому наріжнику долу герб Холева-Клямри²⁾ [між 2 заокругленими клямрами меч], та з лівого герб Массальських. Оба герби взяті з печатки, здається, довільно дібрані без жадної історично відомої притоки „поліпшення“ гербу³⁾. Тут інтересне, що гербовані родини, з якими лучаться Шептицькі (Варлаам і Атанасій) є українського походження. Більша кількість укр. галицьких-шляхотських родин печатається гербом Сас і з численним його розродженням, особливо в половині XVII ст.⁴⁾.

Гербові знаки.

Над знаком гербу Шептиць мусимо ближче затриматися тому, що в польській геральдиці звертали на нього пильнішу увагу. Знак гербу Шептиць, як інші польські, не лежав теж „в щиті“, лише „на щиті“, й не могло бути інакше, бо гербовий знак Шептиць був перенесений з поля печати на поле шолому, прапору і т. д., а знаки на печати мусіли бути для виразности рисунку відокремлені від лінії країв печати, чи окружного шляшку печати (*la bordure*), а не з ними получені.

Гербовий знак Шептиць виступає у фазі польської геральдичної системи, як незмінний знак та складається з трьох елементів: а) Підкови, б) Хреста, в) Стріли. Одначе в блязо-нуванні поодиноких частей заходили в різному часі та у різних авторів деякі незначні різниці, хоч не засадничі, відносно всіх трьох елементів гербу.

а) Знак Підкови в різних геральдиків різних часів зразу не зазначається ближче взагалі, а опісля ціж геральдики не дуже годяться щодо ближчого означення її форми, величини, краски та її частини.

¹⁾ Бойнічич, *Wappenbuch*, I. Taf. 10, т. IV. 14 або Лелевель, *ib*, XIII. 8.

²⁾ Коялович, *Herbarz, Compendium*, т. II, ст. 91.

³⁾ Конопка Ів., *O polskich herbach złożonych*. Львів 1912. Відб. з IV річн. „*Mies. herald.*“, ст. 1—15.

⁴⁾ Семкович, *Wywody*, на основі виданих „*Zapisków sądowych, tow. heraldycznych*“ (*Rocz. Twa her. we Lwowie*, т. III. г. 1911—2).

Поминувши незнаного автора рукопису в „Народньому Домі“¹⁾, який в панегірику, посвяченому львівському Атанасієві, виводить рід Шептицьких від римських Септиціїв та бачить в його гербі „wieniec strzała przesyty“, прикрашений ще хрестом в часі прийняття Шептицькими (!) християнства, всі інші геральдики бачать в головному елементі гербу — Підкову. Найстарший геральдик Окольський²⁾ каже коротко, що Шептиці це є „Szepticiorum delineatio solea seu Pobóg, sed ab una parte unci habet sagittam“. Несецький, описуючи герб Шептиці, ближче не означає цей Підкови Шептиць, лише протоплястичний герб у Підковичів — Доленгу, звідки виводить і цей герб Шептиці, описує характеристично ось як: Підкова — „niby brama, do gógu barkiem wystawiona“³⁾. Інтересний вид Підкови, що пригадує грецьке велике П, має у Ходикевича⁴⁾ Підкова, якої боки не вигнені, а майже прямі, а лук Підкови не заокруглений, а легко вгнутий. Всі інші геральдики блязнують Шептиці як підкову, стоячу луком до гори без ближчого зазначення її величини, луку і т. д. Її частину, прошиту стрілою різно називають, кажучи: „w jej boku“ (Потоцький, Ступницький), „a lewy jej „koniec“ (Несецький, Варшицький), „stronę“ (Лешиц), „koniec ocela podkowy“ (Малаховський). У Оргельбранда: „na barku krzyż... z lewej strony strzała przesyty“⁵⁾. Барвінський Б. в „причинку до польсько-укр. геральдики і сфрагістики“ (Ювілейн і Зап. Н.Т.Ш.), на ст. 83 і 97 уживає назви на кінцеві части підкови терміну „від нога“ підкови. Лише один з них (Кшижановський) зазначає, що підкова є з „ufnalami“; Ельзнер говорить про „Hufeisenstollen“. Різно означають число „гуфналів“ на Підкові. У новіших авторів є знаків гуфналів по шість (по кожній стороні по три), другі 7 (т. є три і чотири). В епіграмі на гербі Шептицьких згадується про „подкóкоу и шéсть гкозд(е)й“, що родові чи підкові, гербові „поглоўгы кыск'дчáютъ“⁶⁾.

Краски Підкови перші автори не зазначають, молодші різно: після Жерницького є вона золота, у Хшонського срібна, а у Бойнічича біла, — на візерунках теперішних гербованих підкова має срібну краску.

¹⁾ Ркп. Нар. Дому: Opis historyczny.

²⁾ Окольський, Orbis, т. III. Стр. 181.

³⁾ Несецький, Korona, т. II. Стр. 48—9 при гербі Dołęga.

⁴⁾ Ходикевич, Dissertationes, s. p.

⁵⁾ Оргельбранд, „Encyklopedja Powszechna“, т. XIV, sub s. Стр. 254—5.

Практикуючі ковалі зовуть один бік підкови від верху до кінця, до „стрілки“ у коня, прямо „половиною“.

⁶⁾ В. Перетцъ, Кілька старих вірш. Зап. Н. Т. Ш. т. 101, ст. 133.

б) Хрестик¹⁾ на Підкові був рідше описуваний; щодо величини, роду, краски він був уживаний як рівнораменний з усіма рівною шириною рамен²⁾, або рівнораменний грецький, з різною шириною рамен, так що ширина зовнішньої лінії є довша, як в місці лучення рамен³⁾, зрештою у старших і у багатьох новіших ближче не пояснювана. Із старших авторів лише Несецький, а за ним Варшицький, додає пояснення, що він „jak Pobóg“; Ступницький пояснює „kryż jak w herbie Gozdawa“⁴⁾. Косінський пояснює, що це „лицарський“, а решта: Жихлінський, а за ним Жерніцький, Хшонський (що до 2 останніх галузей роду) зовуть „золотим кавалерським“, а подібно Бойнічич називає цей хрест: „goldenenes Tatzekreuz“.

На новіших ритовинах, головню в Прилбицькій збірці, бачимо теж на Підкові золотий хрестик.

в) Стріла, як третій елемент в гербовому знаку, спричинює найбільше заклоту та мороки для дослідника. Стріла є символом відваги, сили, зручності, швидкості, тут ще й прибирає вона охоту літати в усіх напрямках по обводі підкови. І справді на гербовому знаку стріла бігає собі свobodно, майже по цілому її обводі. Найважливіші є однак дві відміни: 1) стріла, що йде з долини в гору внутр поля підкови, скісно, крізь лівий її бік; 2) стріла, що йде на зовні від підкови до гори, трохи скісно на ліво. Одні приймають стрілу першої відміни, йдучи за молодшим від Околяського, Несецьким (1738), а саме Варшицьким (1782), Бобрович, Несецьким (1841), Лелевель (1856), Ступницьким (1862), Кшижановський (1870), Ельзнер (1886), Жерніцьким (1900), Лещиц (1908). Другі геральдики приймають, йдучи за старшим Околяським (1641), другу відміну, як Потоцький (1696), Ходикевич (1770⁵⁾)

¹⁾ К. Широцький є думки, що геральдичні хрести прибули до нас щойно в XIII ст. із Заходу, або via Византия, куди переходили хрестоносці (Хрести. Зап. Н. Т. Ш., т. 82, ст. 17). У нього є більше, як 80 рисунків, ст. 10—29 + 6 табл.

²⁾ „Латинський хрест“ (immissa crux), чотироконечний, з довшим кінцем рівним трьом іншим кінцям. Гл. Широцький, Хрести, ст. 25.

³⁾ Інакше зв.: „Корсунський хрест“ (Широцький, op. cit., ст. 19—20).

⁴⁾ Ступницький, Herbarz, т. III, ст. 120; тут правдоподібно помилка автора, бо в гербі Gozdawa не має хреста, гл. Лелевель, Herby, ст. 462, XII, 2 ритов.

⁵⁾ Така стріла є на герб. печатці львівського Атанасія з 1744 (П. К. Б., гл. Бібліот. Пер. Кап. Теки, 1744, Ч. 5). Теж Оргельбранд С., Енциклопедія, т. XIV, ст. 254—5. Єпископський герб Шептицьких на стіні церкви в Уневі має теж таку стрілу (Буцманюк Іван, Унів і його монастирі. Стр. 63).

і Жихлінський. Такий знак приймає й сама родина Шептицьких, давніше зазначаючи його на церквах ними фундованих, на своїх печатках (Варлаам, Лев, Атанасій) та теперішня родина. Третя група геральдиків, що знає оба ці роди стріли а часом ще деякі відміни [Малаховський (1790), Даровський (1862), Бойнічч (1905), Хшонський (1909)] дають місце, як старшому видові, — стрілі другого роду, а потім щойно обговорюють всі ще інші важніші відміни.

Та третя група, що знала дві й більше відмін, яка більше над знаками мусіла застановлятися, мусіла мати свої причини, чому не йде за Окольським, лише за Несецьким. Окольський, хоч старший, дуже недокладно блязонує положення стріли словами: „est solea,.. sed ab una parte habet sagittam“¹⁾. Потоцький слідує за ним, але непевно, бо вже інакше описує а інакше рисує²⁾. За Окольським ішла ще родина Шептицьких, а за нею геральдики, що стояли під впливом її інформацій (Ходикевич, Жихлінський). Натомість більше геральдиків першої групи йде за Несецьким, бо Несецький уходить за серйозного геральдика, якого Лелєвель, Дідушицький, Форст уважають за дуже солідного й працьовитого. Родина була за другою відміною, бо йшла за найдавнішим геральдичним писарем, як теж з огляду на кращу символіку стріли, яка більше значна є у другій чим у першій. Стріла, що проходила би через одну дірку Підкови не мала би такого великого льогічного чи символічного розуміння (Ельзнер пояснює навіть, що стріла не прошиває, лише лежить на долішній ніжці Підкови³⁾) і символічно означала би силу та зручність. Положення стріли, після пробиття діри вістрям в гору, в замкненому обводі означало би взагалі лицарське заняття, чи сприт, і будьщо-будь після виладування енергії, ролю вже покінчену. Тимчасом стріла, при Підкові легко нахиленій назовні, вістрям в гору, має символіку далеко виразнішу, кращу, знеслішу. Означає крім відваги, сили, готовість („поготовк“) боронити кожної хвили честь гербованих, охоту злетіти вверх та піднести неначе фортуну, значіння, славу Дому в гору, до неба, *ad astra!* Стріла має, коротко кажучи, більше зрозумілу, так сказати би „кінетику символіки“, тому то родина Шептицьких

¹⁾ Окольський, *Orbis*, III, ст. 181. Потоцький, *Poczet*, ст. 684—5.

²⁾ Потоцький тамже на ст. 684—5 зачисляє її до другої відміни, а віршом описує „*Podkowa, tylko, że ma jedną strzałę w boku*“.

³⁾ „*Unter linken Hufeisenstollen (des Hufeisens) ein Pfeil schräg nach innen gelegt ist*“ (*Betrachtungen*, ст. 522).

в XVIII ст. і пізніше вибрала цю другу відміну стріли, а тепер вже виключно лиш її вживають у роді, забуваючи мимоволі на її генезу, хоч не відрікаються й предків, що печатаються другою відміною.

Ми розуміючи це символічне бажання, даємо більше віри таки соліднішому Несецькому та йдучи за третьою групою геральдиків, приймаємо внутр ідучу стрілу за старшу, а другу за молодшу. Виходячи з її генези, не можемо припускати інакше, бо елемент стріли, це ніщо інше, як зметаморфозоване Т на букві кириличного П і мусіло лежати на прямій черті П, а не як окремо поставлена лінія, яка не мала б значіння, без огляду, чи вістря було тоді вниз, чи вгору. А щойно опісля стріла сховзнула зовсім з прямої лінії та сперлася на ліву підкову.

Крім тих двох відмін стрічаємо у гербах Шептиць ще інші гербові відміни, зазначені пізнішими геральдиками: І так після Малаховського одна віднога має стрілу з правої сторони підкови, звернену залізцем в долину, в сторону кінця рамени підкови („ku oselowi“¹), а „Herold Polski“²) з 1905 пише, що стріла переходить через ліву половину підкови з гори в долину³) та вкінці Хшонський в своїх „Tablicach odmian herbowych“ знає кілька відмін, ніде інде незазначених. Найважливіша у нього стріла, що переходить правий бік підкови з гори в долину вскіс, дотикаючи долу лівої половини підкови. На Часослові з 1674 р. стріла йде з правого боку на зовні перекутнею⁴). Інша стріла при лівому боці підкови стоїть ще прямо вістря до гори (на антимінсі).

Зовнішні пристрійки щиту.

У гербі Шептиць рідко прикрашають гербовий щит шоломом, звичайно сталевим, просто стоячим, із золотою шляхотською короною та із золотою медалю. Аж найновіші геральдики, що вже в XX ст. виступають, й то ці, що взорувалися на геральдиці німецьких авторів, докладніше стараються блязонувати шляхоцький герб Шептиць (Жерницький⁵), Бойніч⁶).

Натомість майже в усіх геральдиків Шептиці мають в клейноті китицю з трьома білими струсиними перами.

¹) Малаховський, Zbiór nazwisk, str. 135.

²) „Herold Polski“, p. 1905, str. 84.

³) Оскільки помилково не переіменено цей герб Шептиць (№ 222) з Рогом-ом Несторовича (№ 221), там же.

⁴) Свенціцький, Початки книгопечатання, прилоги III, ч. 81.

⁵) Жерницький, Der Adel, „Helmschmuck“-ом зве (т. II, стр. 422—3).

⁶) Бойніч, „Der gekrönte Helm mit blau weisser Decke“.

Тороки, прибічники (щитоносці) й оплічче.

У Шептиць не зазначувано тороків, аж при кінці XVIII ст. зачали вони добачуватися, а в XIX і XX ст. більше правильно їх блязоновано, особливо у графському гербі. В XVIII стол. виділи на тороках шnurки з 6-ма кутасами, які виходили семетрично зпід кардинальського капелюха в два боки, поширюючись вміру, як зближалися в долину.

Прибічники (щитоносці) у гербі Шептиць стрічаємо на друкові п. з.: *Вказанье на чиненію пам'яті по зешлом... Александрокі Федорокич Шептицькомх... мца декабра к (20), к рокѣ 1622* (1622). На спідньому обрамованні заголовної сторони цього друку є герб, якого прибічниками є із правого боку одноріг з головою, перебитою стрілою, з ліва олень з кріслатими рогами (Свєнцицький, Почат. книгоп., XXVI, ч. 58). Двох левів на підмурованні, як прибічників, бачимо на гербовій печаті львівського Атанасія у 1739 р., на візванні духовних на собор до Львова (П. К. Б. 1739, № 9), тут бачимо ще оплічче з суконної драперії, на якій спочиває герб з пристрійками. Два льви, як прибічники в гербовій печатці з крилошанськими відзнаками львівського архiep. Атанасія, видніють на свідоцтві йогож рукоположення з дня і (10) мца *Шарта*, р. Б. *1744* (1744)¹). Прибічників в гербі Шептиць стрічаємо, здається, теж на гербі печаті Льва Шептицького у формі двох левів, що піддержують щит. Інтересні прибічники має єпископський герб з першої половини XVIII ст. на церковному мурі в Уневі; щит піддержують два малі, стоячі левики з головами карликів та довгими, широкими, чесаними борідками²). З пізніших геральдиків зазначені прибічники лише у деяких, і то при графських гербах, тай то несистематично. У Жихлінського: „з правої сторони натуральний лев, з лівої гриф“, у Бойнічіча: „rechts goldener Löwe, links weisser Greif“.

Гербове оплічче, в формі кожаної горностаєвої опони, стрічаємо рідко, у давніших, у Ходикевича та в графських гербах³). Так напр. герб Атанасія у Ходикевича спочиває на розвішеній горностаєвій драперії, а між зіпнятими її узлами, в середині над гербовим щитом — міткою, видніють зброєві пристрійки.

Зброєві пристрійки. У Шептиць цього роду зброєві прикраси, відзнаки власти та особисті відзначення, бачимо в першу чергу в єпископів — львівського Атанасія і на печаті Льва.

¹) Теки 1744, № 5. Пер. Кант. Бібл.

²) Буцманюк Ів., Унів, стр. 63.

³) Ходикевич, Dissertationes.

На гербі в Часослові з 1674 р. видно на тім місці (збруї) жезл і скиптр¹⁾. У Ходикевича бачимо на основі опони зза щиту й між верхів'ям а тороками з лівого боку рукоять меча, по правій стороні жезл; у інших з одної — жезл, з другої сторони двораменний архієпископський хрест. У Атанасія, на ритовині Ходикевича, є ще по лівій стороні зазначений непропорціонально великий ордер, здається білого орла.

Г а с л о (клич, девіза, Spruchband) зазначено лише на графському гербі, воно звучить: „A sicut salus“, що було неначе символічною мовою, девізою, до якої стремів рід²⁾. Отже бачимо, що коли Шептицькі досягнули признання польського шляхоцтва, коли давнє азбучне походження гербу призабулося, наступила — кажучи за Пекосінським — фаза угерблення у часі модного формування гербових знаків. Шептиці, прибравши раз ціху польського гербу, основно не змінялися, а дрібні, довільні, індивідуальні зміни не мають засадничих, суттєвих ціх. Коротко кажучи, герб Шептиць в другій добі свого розвою, у добі польської системи, являється вже усталеним, т. є у засаді незмінним гербовим знаком, стисло звязаним з тою самою гербовою назвою³⁾.

Вправді при кінці XVIII ст. деякі Шептицькі дістають різні відзначення, як ордер білого орла, сенаторські гідності та навіть вже титули графів, одначе не траплялося нам бачити гербових знаків відзначених⁴⁾. Здається, більше змін їх герби не переходили.

3 §. Фаза гербу Шептиць, як гербу західньо-європейської системи.

З хвилию переходу Перемисько-Самбірської Землі, батьківщини Шептицьких, під Австрію, наступають для геральдичної царини рішучі хвилі. Державні власти казали шляхті (й вільним містам) зголоситися до геральдичного уряду, щоби виказатися своїми шляхотськими документами та зареєструвати свої гербові

¹⁾ Свенціцький Іл., Початки книгопечатання. Річеві прилоги ч. 81.

²⁾ Бойнічіч, Wappenbuch, t. I, ст. 96, Tf. 34 і 109; Жихлінський, Złota księga, р. I, ст. 305 і ін. Косінський, Przewodnik, т. I, ст. 270.

³⁾ Мершовський, Kilka słów (ст. 17—20) про цей термін.

⁴⁾ Я стрічав лише зазначення орд. білого орла у львів. владики Атанасія. Гл. Ходикевич, ритовина гербу. Ордери між ін. мали, крім наших еппів, Василь, мстиславський підстолий, кавалер ордеру (W. Wstęgi Stanisława); Єронім Антін, полоцький еп., кав. Орл. Білого; Каєтан, люблінський каштелян, кав. Орл. Білого і св. Станислава; Мартин, лат. еп., номінаг полоцький, з титулом селюньського князя, був кавал. ордеру Wielkiej Wstęgi Stanisława (за Жихлінським).

знаки. Як з однієї сторони шляхецтво було бережене новою владою, так з другої довільне „поліпшування“ гербів, чи „ублагороднення“ в шляхотських гідностях, було тепер дозволене лише за згодою державної влади.

Шептицькі на загальний заклик австрійських властей зголосилися до реєстрації перед „Комісію Магнатів“, представили свої герби ¹⁾ й від тоді всякі підвищення й поліпшення гербу чи то в Австрії, чи деяких членів іншими державами, довершувалися під правним оглядом предвидженими державними установами, а під оглядом геральдичним по стислим нормам західно-європейської системи. Ублагороднення гербу (*Wappenverbesserung, udostojnienie herbu* ²⁾), т. є правильне піднесення гербу до більшої почеси, наступає у Шептицьких аж геть після розборів Польщі, тоді, коли вже геральдичні знаки дістали певне й стале бязонування, записане в державній геральдії та нею зберігане. Та заки воно наступило, згідно з правними й геральдичними приписами на основі західно-європейської системи, бачимо свого роду довільне поліпшення, як це видно на гербі Варлаама (візерунок Ходикевича) та на печаткових гербах Атанасія і Льва (через додання ордеру білого орла, зглядно долучення довільних гербів).

Вони одначе являються, хоч є правно узасаднені, мало геральдично унормовані (як у Варлаама герб непропорційально великий), або довільно прибрані. Правильне поліпшення гербу наступило щойно около 1812 р. через додання генер. Вінкентієві Львові шпади (*einen Degen*) [таб. II, ч. 4] до гербу та піднесення його до достоїнства кавалера французького цісарства ³⁾ за заслуги під Ваграмом ⁴⁾.

¹⁾ *Poczet szlachty*, ст. 250-1.

²⁾ Пекосінський, *O dynastycznym pochodzeniu*, вид. 1896, т. I, ст. 251.

³⁾ *Magny de L., Armorial de la France par...*, directeur des Archives de la Noblesse et du Collège Héraldique. Париж 1874. Таку золоту шпаду мають „de Montebello“ на четвертій частині поля (ст. 47) та герб *Marraud des Grottes*; шпада в долішній половині цього гербу (стр. 150).

⁴⁾ *Leszczyca Zbigniew, Herby szlachty polskiej*. Познань 1908, т. II, табл. 78; Несецький-Бобровиц, *Herbarz*, т. VIII, ст. 620—1; Жихлінський, *Złota księga*, т. I, ст. 309, нот. 20; йогож *Kronika żałobna*, ст. 445, твердить, що дотичні дати взяті із стану воєнної служби генерала під Наполеоном I. Гр. Лев в листі з 4. X. 1928 твердить, що можливо печатать з гербом є у виданню бібл. Красінських або Оссолінеум, в історії „*Chevaux-Legerów, рiuku lekkozbrojnych gwardyj Napoleona*“. В листі з 18. X. 1928 прислав гр. Лев відбитку гербу з написом на штиху генерала Вінкентія (який велів зробити гр. Іван Шептицький).

Заходом Івана Шептицького, опісля почесного мальтанського кавалера, дістають Шептицькі 1871 р. титул австрійських графів, з відповідними змінами в дотеперішньому боярсько-шляхотському гербі. Отже додано місто шляхотської-графської корону¹⁾, тороки, прибічники й девізу. Косінський помилково звзначає, що графський герб замість шолому несе на собі лише графську корону²⁾. Натомість герби, які ми бачили, всі мали крім графської корони й шолом, лише що сталевий, шолом на графському гербі повинен бути — по геральдичним приписам — срібний. Графський герб Шептицьких признано в російським царстві щойно 1898³⁾.

Такого гербу вживає родина Шептицьких дотепер, хоч деякі новітні держави, кермуючись демократичними ідеями, поносили всякі родові відзначення⁴⁾.

Шляхотським гербом Шептицьких печатаються з іншою шляхти ще Штреми (Sztrem), індігени від 1676 р.⁵⁾ та Шистовські⁶⁾.

З повищого бачимо, що в третій та почасті при кінці другої фази (що вже є під впливом першої) стрічаємо поліпшення. Вони є троякі: 1) довільні, нічим неузасаднені, нераз всупереч геральдичним нормам (печатні герби Атанасія і Льва); 2) індивідуальні (зазначені ордери, шпади) та 3) колективні-графські.

Перше „поліпшення“ довершено довільним доданням інших гербів до родинного. Дальші поліпшення доконано правно й правильно доданням нових елементів до пристрійок.

4 §. Шептицькі як власники інших гербів.

До речі буде хоч коротко зазначити ще інші герби, якими печатаються Шептицькі, тим більше, що по геральдичному розумінні не все різність гербів покривається з різністю походження родів і навпаки.

¹⁾ Графська корона має на своїм обводі шість або й більше галок (шляхотська лише 2), гл. Лелевель, Herby, ст. 461, табл. корон 15.

²⁾ Косінський, Przewodnik, ст. 605.

³⁾ Бойніч, Wappenbuch, т. I, ст. 95.

⁴⁾ Гл. Konstytucja 17 marca 1921 г. Книгарня G. Szylinga. Варшава 1922, Rozdz. V. Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie. Art. 96, ст. 18: „Rzpl. Polska nie uznaje... żadnych herbów, tytułów rodowych“.

⁵⁾ Малаховський, Zbiór nazwisk, т. II, ст. 71: Sztrem h. Szeptycki indygena od 1676 г.; гл. Лешиц, Herby, т. II, s. v., табл. 78.

⁶⁾ Лукомській В. И., Списокъ родамъ Ц. Пол. Петербург 1912, ст. 82.

Крім гербу Шептиць печатаються ще Шептицькі гербом *Робог* (на синьому полі срібна підкова з золотим хрестом на ній, без стріли, в місці верхів'я пів білого хорта із золотим нашийником, вправо зверненого¹⁾). Деякі Шептицькі вживають гербу *Dołęga* (подібний до Побуга, але між кінцями підкови має стрілу вістря вділ²⁾), інші ще мають герб *Kogczak*³⁾. Є ще шляхотські родини Шептицьких, які мають герб *Sas*, що по думці Петрушевича разом з Уруськими і ін. є волоського походження та в Галичині зукраїнізувалися (Сводная лѣтопись, т. III, ст. 239—40).

Всі шляхтичі без якогось спеціального гербу⁴⁾, є і негербовані⁵⁾, належали до східньої Церкви, отже всі вони суто українського походження⁶⁾.

IV. Практична частина.

1 §. Гербові знаки Шептицьких у практиці.

Геральдична частина нашої праці не була би, здається, вповні викінчена, як щоби ми не подали гербових знаків роду Шептицьких в практиці прикладного та звичайного мистецтва, а саме гербових знаків на предметах мистецтва, в книжковому орнаменті та в публичному й домовому вживанні.

¹⁾ Бойнічич, *Wappenbuch*, т. I. Taf. № 271. Хшонський Станислав, *Tablice odmian herbowych*. Видання гр. Юліяна Островського. Варшава 1909, ст. 42, табл. VIII.

²⁾ Жерніцький Шеліга Омелян von, *Der polnische Adel*. Гамбург 1900, т. II, ст. 422—3. Лещиц і Хшонський опираються головню на *Poczet i szlachty*, ст. 250—1, вид. 1857.

³⁾ Віттиг, *Nieznana szlachta*. „Ясько“ Шептицький, гербу Корчак, платить 1553 р. „робог“ на руки Jana Pieniązka, поборця перемиської землі, ст. 321, подібно ст. 422. Вигляд гербу Корчак „Wreby“ гл. Лелевель, *Herby*, табл. XVIII. 5 і ст. 462, табл. XXI. 8.

⁴⁾ *Poczet szlachty*, ст. 251.

⁵⁾ По устно нам поданим відомостям дром Щуратом В., в помянику в Славську к. Лавочного згадується стародавний, священничий рід дяків Шепигів (Шепегейв), з яких одна родина прибрала назвище Шептицьких.— У Василянській жін. гімназії у Львові в 1922/3 р. була учениця у IV кл., Шептицька, родом з Козівки з Тернопільщини.

⁶⁾ Шептицькі гербу власного, *Робога*, *Dołęgi* і інш., як відомо, є українського походження. Також Шептицькі гербу Корчак є Українці. Длугош, VII, ст. 865: єпископ краківський Прокіп, винесений в р. 1292, гербу Корчак, „Rusin“; Лелевель, *Herby*, ст. 406: начальник сторожі замку староства луцького, Корчак, Русин, ок. р. 1452 і ін. Про канцлера єпископа краківського Прокопа, гл. ще Галецький Оскар, *Powołanie księcia Władysława opolskiego na tron krakowski w 1273 г.* Кв. h. 1913, ст. 256.

Різно ділять автори цей геральдичний матеріал. В. Семкович¹⁾ ділить його на письмовий та образний. Трохи ширше розповідає цей поділ д-р. Гріцнер, особливо цей другий діл матеріалу²⁾.

Можна би його поділити на геральдичний матеріал, що знаходиться в царині сфрагістики (з медаліографією), палеографії, іконографії, архітектури, на творах мистецтва (з поділом на твори на площині й у трьохвимірному просторі), на предметах арматури тощо.

Одначе нам видається практичнішим, з огляду на ступінь твердоти та тревалости основи, на якій гербові знаки Шептицьких виступають, поділити цей геральдичний матеріал: на гербові емблеми, що являються на пергаміні-папері, на текстильному підкладі та на твердому матеріалі (дерево, камінь й метали).

Вкінці геральдичний матеріал можна ще поділити на основу: тревалу й ефимерну.

Зазначуємо, що ми не стрічали геральдичних знаків Шептиць на предметах, які становили би ціху чи характер конечности, звязаний з фахом середньовічного лицарства; а мають вони вже виключно характер лицарського символічного орнаменту.

Про описові та образні геральдичні знаки Шептиць була мова в горі. Тут зачнемо від опису тих знаків на численніших печатаних книгах, відтак через рукописні твори перейдемо до печаті й медаліонів.

Найстарші гербові знаки Шептиць на печатаних книгах, які ми стрічали, знаходяться на угерських друках, виданих коштом, старанням чи під патронатом Шептицьких. І так :

1) „*Взкраніє къ кратце словесъ ѿ Бжсткенаго писанія*“, напечатано коштом Олександра Шептицького „з Шептич“, працею і старанням еромонаха Павла Домжива Лютковича в Угерцях, в 1618³⁾. Про герб Шептиць на цій книзі д-р. Свенціцький, що правда, не згадує, одначе гербові знаки на виданнях Шептицьких знаходяться майже з правила.

¹⁾ Семкович, Piekosiński heraldyk. „Kwartalnik historyczny“ 1908, ст. 235.

²⁾ Гріцнер Еріх, др., Heraldik, „Grundriss der Geschichtswissenschafts, zur Einführung in das Studium der deutschen Geschichte des Mittelalters u. der Neuzeit“. Вид. Aloys Meister. Липськ-Берлін 1912, стр. 59—60, образний матеріал ділить на печаті (й монети), зброю середньовічну, мальовила, вироби текстильні, нагробні камені й будівлі.

³⁾ Свенціцький Іларіон, Каталогъ книгъ церковно-словянскої печати. Жовква 1908, ст. 137, сигн. книги.: № 407.

2) „Апостолаы и Бвангеліа чрезъ кѣк Недѣлк и Празъ: и избраннѣм скат на к'кесъ годъ. Пзркое изокразиса к Ѣгорцахъ РокѢ Злѣк (1620), кз дрѢкарни Іеромонаха Домжика Люткокича“¹⁾. Примірник в Національному Музеї у Львові²⁾, як теж інші в Галичині, неповні. Такий дефектовний примірник знаходиться у бібліотечі Ставропигійського Братства у Львові³⁾. В Перемиській Капітульній Бібліотечі є два примірники, один зовсім дефектовний, на другому бракує першої картки з гербом Шептиць, а є лише друга картка з присвятою⁴⁾. В повних примірниках, що переховані на Великій Україні, знаходиться на обороті першого листка, заголовного, герб Шептицьких, а на 2-ому присвятні стихи: „на гербъ Ясне Вел'можныхъ Шептыцкихъ“⁵⁾. По словам графа Льва, герб на цьому печатаному творі є найстаршою відбиткою родинного знаку⁶⁾. Про один з цих творів, виданих Олександром Шептицьким, згадує В. Щурат у своїй розвідці про Івана з Вишні⁷⁾.

3) На Часослові з 1674 р. видніє герб Шептицьких з написом: „На старожитный клейнотъ ихъ Милостей ПП. Шептыцкихъ“⁸⁾.

4) „Ѳалтырь Блаженнаго Пророка и Царя Давыда... ко Ѣкытелъ Ѣнекской помощію Бжїєю и Блкенїемъ... Сго Млсти ГѢна Ѣца (Варлаама) Шептыцкаго Архимандрити тоеиж Скатои ѡкители“... (р. 1678) ст. 4 + 232 in 4°. На обороті заголовного листка знаходиться герб Шептицьких серед надписів: „Шоккогъ — з'Ш — Ѣ — Ѣ“ з чотирма стрічками епіграми. Після цього йде на трьох сторонах префація Варлаама Шептицького з дедикацією Олександрові Захарієві, його батькові, стрийському тоді войському⁹⁾.

1) Ibid., ст. 14. Описано за Каратаєвом; опис № 261.

2) Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 14.

3) Сводная лѣтопись, т. I, ст. 52, подібно теж у Каратаєва під р. 1620, ст. 362, № 261 (за хейротипом гр. Івана, к. між ст. 304—5).

4) П. К. Б. „Каталогъ церковн. книгъ печатанихъ“. ЧЧ. 39 і 40.

5) Свенціцький, Каталогъ, ibid., та В. Перетц, Кілька старих вірш, Записки НТШ., т. 101, ст. 133.

6) Лист графа Льва до автора з 18 жовтня 1928.

7) В. Щурат, До біографії і писань Івана з Вишні. Записки НТШ., т. 87, ст. 55.

8) Свенціцький, Початки книгопечатання, Річеві прилоги, відбитка, ч. 81.

9) Хейротип графа Івана та Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 21.; сигнатура Націон. Музею у Львові ч. 334.

Один примірник має бути в бібліотеці Ставропигійського Інституту у Львові, а другий у родинному архіві в Прилбичах.

5) „Псалтирь“¹⁾, напечатаний в Уневі 1687 р. Варлаамом Шептицьким з присвятою „панѣ Андранки Жбраковскомѣ войсквомѣ Галицкомѣ“. Листків 1 + 3 + 203 + 7 in 4°. Щоправда про герб Шептицьких нема згадки, але вони в виданнях Шептицьких дуже часті.

6) „Евангеліе Учительное на Ѳдла (!) чрезъ кель рокъ“... печатано: „къ стой окители Ѣнекской“... Заголовок в дереворитній фігурній рамі („рокѣ ꙗхчѣ (1696) іером. Никодим“) з гербом Шептицьких внизу. Після заголовку йде шість сторін передмови Варлаама „на Вошанцахъ“ Шептицького, з інвокацією: „Прекѣтломѣ правокѣрномѣ и Православномѣ Руссийскомѣ Рвдоки“²⁾. Цей друк з 1696 р., вел. folio к. 363 + 184 з дереворитами, є передруком Євангелія Учительного Кирила Ставровецького³⁾.

7) Гербові знаки Шептицьких находилися правдоподібно й на других книгах, виданих у печатні владики Варлаама, як напр. „Зерцало Богословія“ Кирила Транквіліона (з 1692 р.) і інші⁴⁾.

8) В парохіяльній бібліотеці в Словіті є згаданий „Лейтургіконъ, сіє єсть Службеникъ“ з гербом Шептицьких, виданий в Уневі 1733 владикою Атанасієм⁵⁾. Їх є більше⁶⁾.

9) Відомий ще „Гладѣбникъ“, печатаний в Уневі другим виданням в 1740 р.: „покаленіємъ Преосвященнаго Архієпископа Метрополиты ксѣя Россіи Аѳанасіа, на Шептицахъ Шептицкаго...“⁷⁾.

10) Здається різним від останнього (гл. sub 9) є видання: „Гладѣбникъ свѣтителскій... перкое Тупомъ издадеса к' собителіи Ѣнекской... мѣа марта, днѣ кад (29) ꙗхчѣм (1740). Сталеритний фігурний заголовок з гербом Шептицьких в низу; на обороті позволення Атанасія Шептицького⁸⁾ друкувати.

¹⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 21, сигн. Нац. Музею ч. 336.

²⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 119, сигнат. бібліот. ч. 565.

³⁾ Граф Іван, Записник з допискою: „з нотаток Романа“ (знач. Митрополита Андрея); теж Свенціцький, Початки книгопечатання, відб. титул. сторони, ч. 83.

⁴⁾ Оргельбранд С., Encyklopedja Powszechna Wielka, т. XIV, ст. 254.

⁵⁾ Буцманюк Іван, Унів і его монастирі, на основі народних переказів., старих грамот і жерельної історії. Львів 1904, ст. 51.

⁶⁾ Граф Іван в своєму записнику покликується на розвідку пре печаті Д. Зубрицького, ст. 54.

⁷⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 59—60, бібл. сигнат. 34 та граф Іван, Хейротип, між ст. 316—317.

⁸⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 67.

11) „Полустакъ к' немже Чинъ Часовъ церковныхъ“... унівський друк в р. 1741. Заголовок в сталеритній рамі (що представляв коронацію Матери Божої), з гербом Шептицьких, долота М. Фуглевича (М. Fuglewicz sculp.). На двох листах позволення єпископа Атанасія (львівського) печатати книгу¹⁾.

12) Граф Іван Шептицький знає ще унівський друк служебника з 1746 р.²⁾.

13) „Лейтургіконъ або Службеникъ“, виданий в „Обители Оуневской“ р. 1747 Індикта і. Має щоправда замість гербу, як звичайно у виданнях Шептицьких, лише монограму ІХС, але на примірнику цього видання, який подарував Митрополитові Кир Андреєві священник Ришард Розенберг з Морофти дня 18 мая 1900 р., — пишасться на оксамітній оправі книжки герб Шептицьких з багато нашитими гірляндами³⁾.

14) Хейротип гр. Івана Шептицького згадує ще про Ставропігійське видання Служебника з р. 1750 з гербом Шептицьких та віршом на нього⁴⁾.

15) „Літургіконъ або Службеникъ“, виданий у Львові р. 1759, Априль ді (14 квітня) має на оброті титулової картки сталеритний герб Шептицьких (Georgi (us) Wyszlowski, Sc. (ulpsit): Leop.(oli) з осьми стихами епіграми з присвятою владиці Львові Шептицькому⁵⁾.

16) „Служебникъ“ з львівської катедральної церкви, в срібній оправі, з 8-ми масивними наріжниками з часу владики Льва, посідає герб Льва⁶⁾, окружений його ініціалами [L(eon) S(zeptycki). B(iskup) L(wowski) H(alicki) K(amienca Pod.) O(pat) M. (?)].

17) На малиновому, оксамітному переплеті „Лейтургікона или Служебника“, вид. року 1765, — є вигиптований золотом герб Шептицьких з ініціалами Льва з р. 1766⁷⁾.

18) В родинному архіві в Прилбичах знаходиться одна окладинка з церковної книжки з родинним гербом, другу окладинку з ідентичної книжки має Національний Музей у Львові⁸⁾. Видань церковних друків з родовим гербом Шептицьких — здається — буде значно більше.

¹⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 101, сигнатур. бібл. ч. 438.

²⁾ Граф Іван, Хейротип, між 316—317 стор.

³⁾ Свенціцький, op. cit., стор. 61.

⁴⁾ Граф Іван, Хейротип між стор. 316—7.

⁵⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, стор. 61—2, бібліог. сигнат. ч. 41.

⁶⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 61—62, сигнат. кн. ч. 41.

⁷⁾ Ibid., ст. 64, сигнат. кн. 43.

⁸⁾ Лист графа Льва з 4 жовтня 1928 (у посіданні автора).

З нецерковних друків з гербом роду згадуємо лише ці, що на них ми натрапили підчас праці.

19) „Иді́ла ієрополі́тїка или Фі́лософі́а пракоу́чителнаа“, друк Ставропигійської печатні, р. 1760 (1760). На обороті сталевий герб Шептицьких із чотирма стрічками епіграми (як вище), на дев'яти сторонах опісля йде присвята єпископові Львові Шептицькому від Миколи Шадурського. На десятій стороні сталерит із згаданим чотиристихом¹⁾.

20) Виданий р. 1725 ОО. Піярами друк у Варязі (w Warężu) п. з. „O sercu Jezusowem“, з дедикацією Василеві Шептицькому, тишовецькому старості, є заосмотрений гербом Шептицьких²⁾.

21) Виленський друк з 1730 р. п. з. „Sigillum Magnum... па Коронаcję N. P. Marji w Żyrawicach“ inf^o — є теж з гербом³⁾.

22) „Kalendarz Duńczewskiego“ з 1734 р. містить герб Шептицьких з дедикацією родові⁴⁾. Надто деякі давніші львівські ви-

¹⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 155, сигнат. книжки ч. 502; теж Сводная Лѣтопись, т. III, ст. 214.

²⁾ Граф Іван, Хейротип та Записник, ст. 5.

³⁾ *ibid.*

⁴⁾ *Idem*, Хейротип. На основі манускрипту пок. о. Івана Рудовича, який приготував до друку Др. Б. Барвінський, як 14-ий аркуш (і останній, бо більше манускрипту не знайдено) його праці — „Єпископы Шептицкі“, можна подати ще такі подробиці про портрети й герб Шептицьких: 1) Ks. Walerian Gruszczyński, Definitor i przeor Konwentu Karmelickiego w Bolszowcu (?), Via Aeternitatis per januaria mortis patefacta vitae soleae D. Athanasii in Szeptyce Szeptyci, Leopoli A. 1747 die 19 Januarii (опис похорону). В часі „сорокоусту“ 10 і 12 січня 1747 під церквою, дотикаючи фасади, була триумфальна брама із золотистими драперіями і гербом Шептицьких, а серед церкви високий катафалок на 4 ступнях, а на 4 стінах найнижчого написи, що величали владика, його герб (підкову й стрілу). На 4 рогах тої підстави стояли 4 стовпи, на них 4 генії. Під геніями були відповідні написи з жалем по покійному. Поміж стовпами друга підстава, вища від першої, вкрита багровою, шовковою матерією, прикрашена щирозолотими вишивками з написами на похвалу гербу Шептицьких — підкови. По рогах цієї підстави 4 генії, що уявляли собою головний чесноти. Понад цим високе підвищення із самих посріблених підков, на яких спочивала домовина. В горі бальдахим, а посеред него портрет покійника в овальних рамцях, в мантії. Під портретом митрополічі інсигнії, а під ними герб Шептицьких. Мідерит з нього зладив різьбар Іван Филипович і ним прикрашено перший лист „Viae Aeternitatis“. Головний престіл прикрашено транспарентом, в яким уміщено образ св. Атанасія, патрона покійного. Скрізь є герби.

2) Benedykt Kotwicki, Z.O.S.Fr., Otwarta księga do nieśmiertelnej sławy oyczystey podkowie J.W.J.M.C.X. Athanazego Szeptycyckiego przez... 1747 we Lwowie, Z drukarni Kolegium Soc. Jezu (14 карт. f^o). Цей панегірик прикрашений дереворитом, що зображає портрет Атанасія, роботи Івана Филиповича.

дання поміщували статті про рід, нераз додаючи при цьому його герб. Напр.:

23) „Lwowianin“ з 1837 помістив портрет львівського Атанасія Шептицького.

24) Szpur-Perłowski-ого: „Usque ad finem“ подав життєпис генерала Шептицького. Крім 25) „Епархіяльних Шематизмів“ з епархій, де правила владики Шептицькі, їх гербові знаки видніли 26) на важніших „Пастирських Листах“. Вони є теж на деяких Посланнях Митрополита Кир Андрея¹⁾, напр. на Пастирському Листі „о папскѣмъ ювілею“, виданому в Крилосі дня 2 (15) IX. 1902, видніє велика митрополича печать з гербом. Поминаємо вже деякі шкільні підручники, як:

27) „Літургіка гр. кат. Церкви“ о. Леон. Лужницького²⁾, яка має на 87 стор. ритовину портрету Митрополита Кир Андрея і інші предмети до церковного богослуження з гербиками.

28) Не маємо ні мети ні фізичної спромоги вичислити всіх популярних видань, журналів, часописів, що вийшли особливо останніми часами на нашій області та в Європі взагалі, як теж поза нею, із статтями про Митрополита Кир Андрея, часто з його родинним гербом. Оставляємо збирання бібліографічних даних, що відносяться до Особи Митрополита, як вдячну й інтересну працю другому дослідникові; для нас вона лежить поза нашою темою. А Особа Митрополита інтересна для нас хочби тому, що належить Вона до цих рідких осіб у нашій укр. історії, що безпосередньо із своєю Особою, чи через свою Особу спопуляризували Українське Імя в Європі, головно у західній, та поза нею. От хочби підчас двократної подорожі до Америки³⁾, паломництва до Св. Землі, Евхаристичних Конгресів, підчас повороту з Росії, з неволі й проче. — Але вертаємо до пастирських листів давніших владик Шептицьких, а це тому, що через ці єпископські листи, печатані й писані грамоти, хочемо перейти до рукописних джерел з родинними емблемами Шептицьких.

Гербові знаки на рукописах. Крім більших печатаних книг із гербовим знаком, які повстали завдяки теплій опіці

¹⁾ Гл. майже повну збірку Пастирських Листів Митрополита Кир Андрея в Бібліотеці Н.Т.Ш.

²⁾ о. яроф. Л. Лужницький, Літургіка. Львів 1922.

³⁾ Гл. хочби: Бр. Йос. Гродський, Відвідина Америки Митрополитом Андреем Шептицьким в р. 1910. („Богословія“, т. IV, 1926, Кн. 1—2, стор. 170—197) та о. П. Хомин, Митрополит Андрій Шептицький як апостольський Візитатор для Півд. Америки, *ibid.*, стор. 201—15.

членів роду — наведемо ряд гербових родових знаків, що знаходяться на генеальогічних картах, грамотах, листах, пастирських посланнях і пр., писаних мовами: церковно-словянською, українською, латинською, а частіше польською. Тому, що в збірках чито домового архіву в Прилбичах, Національного Музею у Львові, чи перемиської Капітульної Бібліотеки та деінде знаходяться всуміш друки враз з рукописами, тому й ми їх так подаємо, тим більше що нам ходить не про їх описання, а лише про зазначення на них гербових знаків Шептицьких.

29) Численні акти й документи членів роду заосмотрені печатками з гербиками знаходяться у родинному архіві в Прилбичах, де вони упорядковані по членам роду, до яких відносяться.

30) Більшу кількість гербових печатних знаків знаходимо на грамотах, єпископських листах, приватній переписці, документах, зібраних у Національному Музеї у Львові у відділі *Szepticiana*¹⁾. Тут знаходяться численні грамоти Атанасія та Льва²⁾, в окремій коробці, відозви скликуючі протопресвітерські собори, консисторські грамоти, грамоти уділюючі церковних відпустів, братські „артикули“ (*ibid.* N. 348. f^o.), з підписами владик Шептицьких, з гербовими печатками. Крім цього стрічаємо їх на „подорожніх“ грамотах (як от з 11 лютого 1721 р.), на всіляких урядових „інструментах“, всілякого роду актах, судових „маніфестаціях“, повновастях (N. 14), на листах до своїх підчинених³⁾, візванні на суд (напр. маляря Рутковича), присудах тощо.

31) Численні знаки гербових печаток знаходимо теж на рукописах, захованих в Архіві-Бібліотеці гр.-кат. Капітули в Перемишлі. Подаємо тут лише кілька примірів:

32) Маємо їх на присуді смерті, виданому на одного селянина за це, що за намовою жидів ограбив воцанецьку церкву (гербова печатка, на червоному ляку, Олександра Шептицького, белзького мечника з р. 1698⁴⁾).

33) Гербова печатка (надломана) й підпис тогоч Олександра Шептицького на акті поділу земських дібр і деканатів в перемиській дієцезії, згідно з полюбовною угодою між київським митропол. Винницьким а єпископом Гошовським з р. 1672⁵⁾).

¹⁾ Національний Музей, Львів, N. XIII. f^o.

²⁾ *Ibid.*, N. XXXIII; N. LXXXIII, Ч. 3; N. XIV.

³⁾ Націон. Музей, N. CLXXV, 26.

⁴⁾ П. К. Б., Теки, sub anno 1698 (копія); оригінал знаходиться у родинному архіві в Прилбичах (Записник гр. Івана).

⁵⁾ П. К. Б., Теки, s. a. 1672, N. 1 з дня 1 червня.

34) Печать з гербом Варлаама Шептицького є на акті номінації Атанасія (пізнішого львівського владики) на унівського архимандрита ¹⁾.

35) Гарну гербову печать митр. Атанасія маємо на його візванні з дня 20 березня 1739, яким закликає духовенство на церковний синод на день 26 серпня т. р. до церкви св. Юра у Львові. Печать 6 1/2 см. проміру, з латинським написом в овальному околі „Athanasius Szeptycki, Dei et Sanctae Sedis Apost. gratia Arch.-eppus, Metrop. totius Russiae“ ²⁾.

36) Дві печатки львівського Атанасія знаходяться на акті рукоположення Атанасія Шептицького (пізнішого перемиського владики). Печать добре захована, гербова картина з крилошанськими відзнаками, з двома лвами, як щитоносцями, з латинською написсю на обводі. Василянські делегати в Римі потверджують автентичність підпису та владичої печатки Атанасія Львівського, словами „bene cognoscimus“ ³⁾.

37) На грамоті благословення церкви св. Николая на Підгір'ю у Перемишлі, з дня 8 травня (ст. ст.) 1763, є витиснена гарна, гербова печать перемиського єпископа Атанасія ⁴⁾.

38) Того ж владики печатка з гербовим знаком є на грамоті наставлення єреєм Теодора Пацлавського, даній у Валяві р. 1775 ⁵⁾.

Більшу збірку листів владик Шептицьких з гербовими печатками має Бібліотека Ставропігійського Інституту. Подаємо за дром Іл. Свенціцьким.

39) Печать Атанасія Шептицького, львівського Адміністратора, з 7 вересня 1715 р., знаходиться на анатемі на успенських братчиків Семена Стародуба та Івана Стебелька за непослух духовному судові ⁶⁾.

40) Гербова печать того ж Атанасія, як львівського єпископа, є на візванні перед духовний суд Успенського Братства у Львові, за несповнення волі пок. Лавришевича, з дня 2 квітня 1722 ⁷⁾.

¹⁾ Граф Іван, Записник.

²⁾ Теки П. К. Б., sub anno 1739, N. 9.

³⁾ Теки П. К. Б., s. a. 1744, N. 5.

⁴⁾ Ibid., s. a. 1763, N. 17.

⁵⁾ П. К. Б., у теці рукописів п. з.: „Sumaria pro existentia Capituli“, течка III п. з.: „Акта Єпископські рр. 1765—1849“, N. 1. Про інші печатки на писаннях цього владики з П. К. Б. кажеться у Добрянського Історії. Третій період, ст. 45—54.

⁶⁾ Свенціцький, Опись Музея, ст. 144, N. 672.

⁷⁾ Idem, Опись Музея, ст. 144, N. 679.

41) Гербова печать того ж єпископа на візванні перед духовний суд, з дня 27 квітня 1722 р., у цій самій справі¹⁾.

42) Гербова печать того ж на візванні перед церковний суд бакаляря Івана Бреницького, з дня 28 квітня 1722 р.²⁾

43) Того ж владики печать на такому ж візванні для Молодшого Братства св. Онуфрія, з дня 30 квітня 1722 р.³⁾

44) Така ж печать того самого владики є на візванні перед церковний суд добромільського священника Теодора Черхавського, з дня 5 листопада 1734, в справі спору про землю з монахами⁴⁾.

45) Гербова печать того ж владики є на позволенні Ставропігійському Братству випустити „Трефологонь“, переглянений духовною цензурою⁵⁾, з 11 жовтня 1737.

46) Гербова печать Атанасія Шептицького, київського Митрополита, на дозволі випустити „Октоихь“, з дня 19 липня 1738 р.

47) Гербова печать львівського єпископа Льва Шептицького на дозволі Ставропіг. Братству (успенському львівському) видати з печати „Евхологонь“⁶⁾.

48) Печать того ж Льва на позволенні Ставропігійському Братству видати „Апостола“, з дня 11 травня 1771⁷⁾.

Другі писання членів роду є розпорошені по інших великих книгозборах:

49) У бібліотечі кн. Чорторійських у Кракові є рукопис львівського Атанасія, п. з. „Desideria Hierarchiae Ruthenae“ з підписом і гербовою печаттю⁸⁾.

50) На грамоті Льва „Edictum visitationis“, вид. в Монастирських під Бучачем, з дня 26 вересня 1759 р., витиснена є теж гербова печатка⁹⁾.

Крім вище наведених документів, що вяжуть імена владик Шептицьких з церковними Братчиками, наведемо ще братські грамоти, на яких витиснені напечатні гербові знаки, а саме:

¹⁾ Свенціцький, Опись Музея, ст. 144, N. 680.

²⁾ Ibid., N. 681.

³⁾ Ibid., N. 682.

⁴⁾ Ibid., ст. 148.

⁵⁾ Свенціцький, Опись Музея, ст. 148, N. 735.

⁶⁾ Ibid., ст., 151, N. 769.

⁷⁾ Ibid., ст. 155, N. 825.

⁸⁾ Корженьовський І., Catalogus codicum..., fasc. IV, ст. 300, N. 754.

⁹⁾ Бордунівна, З життя духовенства, ст. 137.

51) На „Артикулах братства“ церкви Богоявлення з р. 1710 знаходяться гербові знаки Шептицьких, Желіборських та міста Львова, із стихами на ці герби (у бібліотеці Ставропігійського Інституту ¹⁾).

52) Родинний архив в Прилбичах має друковані блянкети та статuti з підписом і гербовою печаттю перемиського Атанація, який їх впроваджував у своїй дієцезії на взір братств, які Лев у себе вводив ²⁾).

53) Ці гербові знаки видніють напр. на потвердженні львівським Атанасієм Братства в Плугові коло Поморян ³⁾ і

54) на потвердженні „артикулів“ Братства в Снятині ⁴⁾ та вкінці 55) на корроборованні привилеїв Ставропігійського Братства у Львові ⁵⁾).

Крім гербових, печаткових відтисків, які ми щойно вичислили, осталося кілька толоків-печаток, а саме:

56) Еп. Варлаама Шептицького ⁶⁾), що заховалася у Прилбичах та толок-печатъ (мала й велика) еп. Льва, що знаходиться у палаті гр. Шептицьких у Львові, при вулиці Зеленій ⁷⁾. Про інші печаті-толоки згадує гр. Іван Шептицький ⁸⁾).

Надто находимо ще герби на генеальогічних таблицях, екслібрісах (напр. Митр. Кир Андрея), візитових картах тощо.

Побіч гербових знаків на рукописах і друках та сфрагістичних ламяток з родовим знаком і печаток-толоків, згадаємо про кілька примірників з медальографії.

57) Знані є медалі з гербом, вибиті в честь декого з духовних членів роду. В палаті Шептицьких у Львові є срібна медаль, величини таляра, вибита 1733 р., з нагоди коронації Жировицької Матери Божої ⁹⁾).

58) В „Aquila grandis“ (ст. 103—4) є описані чотири роди медалів з гербами Шептицьких; одні є величини срібного, згл. золотого, таляра, другі менші. Їх розкидано між народом підчас

¹⁾ Петрушевич, Каталогъ церковно-словян. рукописей. Львів 1888, стр. 15.

²⁾ Граф Іван, Записник.

³⁾ Сводная Лѣтопись, т. III, ст. 183.

⁴⁾ Граф Іван, Записник.

⁵⁾ Ibid.; пор. др. Милькович, Monumenta Confraternit. Stauropig. Львів 1895, т. I, ст. 15 (подано за гр. Іваном).

⁶⁾ По запискам графа Івана та по устним оповіданням графа Льва з Прилбич.

⁷⁾ Лист графа Льва з дня 4 жовтня 1928 до автора.

⁸⁾ Записник графа Івана.

⁹⁾ Лист графа Льва з дня 4 жовтня 1928 (у автора).

церковних місій, як про це оповідає др. Ревелінський у своїй праці про релігійні медалі (Краків 1885¹).

59) Після перерахування важливіших пам'яток із родовим гербом на письмовому (пергамино-паперовому) підкладі, із сфрагістично-медаліографічним додатком, приходимо до подання важливіших пам'яток з текстильною основою.

Її мають головню церковні предмети волоконного змісту, як антимінси, часті церковної й священничої одежі, драперії, образи, хоругви, напрестольне білля тощо. Найчисленіше заступлені є антимінси й тому зачнемо від них.

Найчисленіші, найдавніші й найкраще описані є збірки антимінсів у львівських музеях. І так:

60) Антимінс львівського єпископа Варлаама в музеї Ставропигійського Інституту є печатаний на полотні, в розмірі 38 × 29 см.²).

61) Антимінс львівського владика Атанасія з 8 січня 1723 р. та 1730 р. з йогож підписом, або без його підпису, та антимінс Льва з р. 1760³).

62) Антимінси (чотири) владика Варлаама з 1712 р. є докладніше описані в Кательозі, в їх углах є невеликі гербики Шептицьких⁴).

63) Теж львівського єпископа Атанасія, — рисунок антимінса докладніше описаний⁵).

64) Теж антимінси друквані, з бароковим орнаментом, з р.: „~~ЗА~~ІКІ (1723) мца Іанґаріа, ѿ (8) дна“⁶).

65) Теж подані є три інші ще типи антимінсів⁷).

66) В цьому самому Музеї знаходиться кілька родів антимінсів Льва Шептицького, усів більше дублетах, з 1750 р. (з докладнішим описом), з 1758 і 1770 рр., та з підписом львівського єпископа Петра Белянського⁸).

67) Кілька примірників антимінса перемиського Атанасія

1) За Записником графа Івана.

2) Свенціцький, Опись Музея, ст. 194, ч. 231.

3) *Idem*, Опись Музея, ст. 194, антимінси Атанасія ч. 232, 233 (без підпису); Ч. 234 іншого типу; єпископа Льва ч. 235, *ibid*.

4) Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 167.

5) *ibid.*, ст. 166.

6) *ibid.*, ст. 167.

7) *ibid.*, ст. 167, подані два другі типи, а на цій самій стор., N. 26, є ще поданих десять дублетів іншого типу печатаного антимінсу з р. 1730; а під N. 27 є ще відмінний тип сьогож еп. (Атанасія львівського).

8) Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 172.

з 1777 р., західнього стилю (докладніше в Каталъозі описані). Низом під широким капелюхом родинний герб, а під ним підпис „Joseph Goczemski sculpsit, 1763“¹⁾.

68) Антимінси станиславівського владики Кир Андрея (теперішнього львівського Митрополита) мають кілька композицій, а саме:

а) Антимінс „Андрея на Шептицахъ Шептицкого, еппа Станислава града“ в оригінальній композиції Ю. Макаревича з 1900 р., у новому русько-византійському стилі, з надписсю вязею, на атласі (інші на білому полотні²⁾).

б) Антимінси „Андрея на Шептицахъ Шептицкого, митрополита львівського“ — також є укладу Ю. Макаревича з 1901, у народному стилі. Оба печатані в Жовкві.

69) Деякі антимінси Льва-Людвика Шептицького знаходяться між сталими експонатами в салі церковної старовини в Музеї короля Івана Собеського у Львові.

70) Гарну збірку антимінсів владик Шептицьких з їх родинним знаком має Музей при Перемиській Капітульній Бібліотеці:

а) Антимінси львівського Атанасія з рр. 1720—30, двоякого типу, всіх 12 (деякі й без гербу); б) Льва Шептицького з 1750 р., з гербом, усіх 17; в) перемиського Атанасія з дещо відмінним гербом³⁾, — 22 штуки; г) та більша кількість антимінсів Митрополита Кир Андрея, з виразними відтисками гербових знаків, з ініціалами круг нього, з червоним брамуванням картини зложення Христа до гробу, мальованої чорною краскою.

71) Про більшу збірку антимінсів з гербом Шептицьких, що знаходиться у Музеї Камянця Подільського, згадує прот. Е. Сіцинський⁴⁾. Вони були призначені для церков, положених між Камянцем Подільським а Могилевом над Дністром. І так: а) антимінсів одного типу з 1750 р. начислюється 16 примірників, б) та більше штук другого типу з 1779 р., що походили з трьох різних сіл винницького повіту.

¹⁾ *ibid.*, ст. 167.

²⁾ Свенціцький, Каталогъ книгъ, ст. 172—173.

³⁾ Зовнішня стрілка в родовому гербі йде з ліва на зовні, не скісно, лише прямовісно, вістря до гори.

⁴⁾ Е. Сіцинський (Съцинській Е. протоер.), Музей Подольскаго Историко-Археолог. Общества. 2 Опись предметовъ старины. Камянець Под. 1909, ст. 41—2, NN. 618—626 і ін.

72) Останньою, відомою збіркою цього роду текстильних пам'яток є збірка у родинному архіві в Прилбичах. Про ці антимінси та другі з інших років видання, а саме про антимінси з гербом та підписом Варлаама, львівського Атанасія з 1730 р. та перемиського Атанасія з 1760 р. — згадує граф Іван в своєму Записнику ¹⁾. Багато з них є на полотні й шовку, з гарним рисунком зложення Христа до гробу.

73) Такі антимінси головню давніших владик Шептицьких знаходяться ще декуди по давніших церквах, як напр. у Мартинові Новому (пов. Рогатин), які опісля були експоновані на археологічній виставі Ставропігійського Інституту (1888 р.) ²⁾.

74) На цій виставі, як згадує проф. Шараневич, дійсно були виставлені, між іншими, антимінси посвячені Атанасієм та Львом Шептицькими ³⁾.

75) В „Літургіці“, шкільному підручнику о. Лу ж ницького, знаходимо теж антимінс з гербом Шептицьких ⁴⁾.

Поза гербованими антимінсами, між пам'ятками на текстильній основі, що носять родові знаки Шептицьких, вибивається у першу чергу священнича й церковна одежа („ризи“) та вкінці портрети. Ці останні будуть становити для нас переходовий етап до пам'яток на твердшій основі, на шкірі, а передусім на склі, дереві, камені та металі.

76) З церковних, архиєрейських риз найінтересніші частини знаходяться:

У Націон. Музеї у Львові є заховані омофор, сакост та підризники еп. Атанасія та Льва, гаптовані сріблом і шовком та нашивані перлами ⁵⁾.

77) У палаті Шептицьких у Львові, при Зеленій вулиці, на-

¹⁾ Граф Іван, Записник.

²⁾ „Лѣтопись Церкви и Братства Церковного въ Мартиновѣ Новомъ“ (рукопис у тамошнього пароха, копія з неї у мене). На ст. 21 цього рукопису читаємо, що на археологічну виставу до Ставропігійського Інституту, на жадання дра Із. Шараневича, сеніора цього Інституту, який особисто прибув до Мартинова... „послано крестъ ручной, деревянный, красною рѣзбленныйъ зъ 1790 р... и Антиминсъ зъ 1723 р. за часу Атанасія Шептицького, дня 18 ого, ст. ст. вересня 1888“.

³⁾ Із. Шараневич, проф., Отчетъ археол.-библіогр. выставки въ Ставроп. Институтѣ, открыт. 10 окт. 1888. Львів 1880, ст. 11.

⁴⁾ Лу ж ницький Л. о., Літургіка, відбитка антимінсу з гербом Шептиць на ст. 25.

⁵⁾ Свенціцький Іл., Провідник, ст. 16, знімка N. 13.

ходиться на бедренник владики Льва¹⁾, а в домовому архіві в Прилбичах багрянний фелон владики Варлаама²⁾.

78) Про інші часті архиєрейських риз із гербовими знаками оповідав нам приватний секретар Митрополита Кир Андрея о. Гроцький, а саме про фелон та набедренник з гербом.

79) В згаданому нами шкільному підручнику Літургії є подана відбитка плащівниці з гербом Шептицьких³⁾; нам одначе не відомо, де знаходиться її оригінал.

80) Чи Владики Шептицькі та інші військові члени роду мали військові хоругви із своїми гербами, нам не відомо, одначе можна припускати, що так. Граф Іван оповідає, що митр. Лев виставляв власним коштом військовий відділ, т. з. „панцирну роту“, яка йшла звичайно за королівською. З причини пізнішої „злої льокації“ цього відділу, вносив опісля владики скарги тощо.

Можна прийняти сміло, що такий відділ мусів мати теж свою військову гербову хоругву⁴⁾. Про владичих козаків буде мова нижче.

Про деякі часті збруї з гербовими знаками Шептицьких буде теж мова нижче.

У великій частині гербовими пам'ятками, що повстали на текстильній основі, є вкінці твори іконографії, як церковні образи та портрети членів роду Шептицьких, часто з гербиками. Тому, що цих других є безпорівняння більше, зачнемо від них.

Щодо способу вичислювання родинних гербів, то можна би їх вичислити або в хронологічному порядку або відповідно до місцевостей, де є збірки портретів; відносно до їх творців, то можна їх поділити відповідно до стилю й роду портретів, до гла, згл. формату тощо. Одначе тому, що джерела, з яких ми беремо дати, не все докладно інформують нас про ці родові пам'ятки, вичислимо їх у порядку осіб, членів роду, що є предметом цих портретів.

81) По запевненні гр. Івана⁵⁾, найчисленніші портрети, часто з гербами, знаходяться в Прилбичах, Девятниках, Лащеві, у св. Юрі у Львові, Підгірцях, у палаті кн. Сангушків, в Уневі, у Варшаві у ОО. Василіян при Медовій улиці, в перемиській

^{1) і 2)} Лист графа Льва з дня 4 жовтня 1928. Гр. Лев уважає багрянний фелон Варлаама за мало автентичний.

³⁾ о. Л. Лужницький, *op. cit.*, як вище.

⁴⁾ За Записками графа Івана.

⁵⁾ Граф Іван, Хейротип.

єпископській палаті та в Зарваниці. Деякі портрети знаходяться теж по українських більших інституціях та по приватних особах¹⁾.

82) Найбільше можемо начислити портретів львівського владики Атанасія, і так: у Прилбичах знаходиться один штих, три олійні картини в Прилбичах, Уневі й Девятниках, з цих один кисти о. Панасінського з Холму; дереворити та штихи Івана Филиповича у св. Юрі у Львові та в Прилбичах та Ауг'а у Львові²⁾, портрет-апотеоза Атанасія на атласовій основі міститься в Прилбичах та в Ставропігії у Львові³⁾.

83) Проф. Шараневич знає портрет-рисунок з дедикацією Атанасієві, здається, що він ідентичний із цим, про якого згадує автор у другому своєму творі⁴⁾.

84) Про два інші портрети в Музеї Ставропігійського Інституту у Львові каже др. Свенціцький⁵⁾. Є це портрет Атанасія, львівського єпископа-номіната, з видом церкви св. Юра у Львові, образ роблений на полотні 72,5 × 128 см. та сталеритний портрет, величини 22,5 × 32 см.

85) Також в Національному Музеї між галерією портретів Шептицьких один є Атанасія львівського⁶⁾.

86) Рівнож в Музеї Кам'янця Подільського знаходиться олійний портрет Атанасія, згаданого вище маляря Ауг'а⁷⁾, про що є згадка при описі цього Музею у „Kwartalnik'у hist“⁸⁾.

87) Вкінці два портретики Атанасія⁹⁾ та Льва є поміщені в катедрі св. Юра у Львові, по обох сторонах головної церковної нави.

88) Натомість лише мале число портретів перемиського еп. Атанасія є відоме. І так: крім портрету цього владики, роботи о. Панасінського з Холму (який намалював портрети всіх

¹⁾ Вороний, Портрет, „Богословія“.

²⁾ і ³⁾ Гл. Записник графа Івана. Портрети Атанасія в Святоюрській палаті знаходяться: один в сальоні Митрополита, другий — в т. зв. білому сальоні, згл. в ідальні, а третій портрет — штих міститься в кімнаті на партері перед каплицею.

⁴⁾ Із Шараневич проф., Каталогъ предметовъ, ст. 5 та іdem, Отчетъ, як вище, ст. 81 та 92.

⁵⁾ Свенціцький, Опись Музея, ст. 195, N. 247 та ст. 197, N. 265.

⁶⁾ Свенціцький Іл., Провідник, ст. 21.

⁷⁾ Сіцинський, Подол. Музей, як вище, ст. 50—1.

⁸⁾ Kwartalnik historyczny, 1906, у хроніці, ст. 759.

⁹⁾ М. Вороний, Портрети, ст. 199, згадує про портрет Атанасія, кисти Ів. Труша у византийському стилі. Чи і котрий з портретів нами наведених є ідентичний з ним, не вміємо сказати.

чотирьох єпископів східнього обряду Шептицьких¹⁾, відомий є нам лише портрет, який міститься у святоюрській Митрополичій Палаті²⁾, та другий, згл. третій портрет, що висить в єпископській палаті в Перемишлі, із згадуваним вже вище написом „Athanasius Szeptycki. Stem. Szept. 1762—1779“³⁾.

89) За це значно більше число портретів осталося по Варлаамі та Льві Шептицьких.

Крім згаданого вже твору кисти о. Панасінського, портрети Варлаама Шептицького знаходяться ще в Прилбичах (штих), в Девятниках, на замку кн. Сангушка в Підгірцях⁴⁾ та в святоюрській палаті у Львові. Проф. Шараневич згадує про ще інший портрет цього владики, що є власністю львівської гр. кат. Капітули⁵⁾. Граф Іван згадує ще про окремих дереворитний портрет Варлаама, якого відбитки появилися в одному з українських („guskfch“), ближче неназваному тижневику⁶⁾.

90) Про два портрети Льва Шептицького, а саме про роботу о. Панасінського та портретик у церкві св. Юра у Львові, вище вже була мова. Поза ними один штих Льва знаходиться у Прилбичах⁷⁾. Другий штих (з гербом) та два гербовані портрети Льва знаходяться у митрополичій палаті у Львові. По одному портретові цього владики мають Музеї Національний⁸⁾ та кор. Собеського, та вкінці Митрополіча гр. кат. Капітула у Львові.

Про інший ще портрет згадує проф. Шараневич⁹⁾. Вкінці один портрет Льва знаходиться в перемиській, єпископській палаті, між збіркою других владик¹⁰⁾.

91) З латинських єпископів Шептицьких слід згадати про портрет єпископа Мартина, що знаходиться у Прилбичах¹¹⁾.

(Продовження слідує).

¹⁾ Граф Іван, Хейротип.

²⁾ Портрет перемиського Атанасія знаходиться у другій салі за сальоном Митрополіта.

³⁾ Słownik geograficzny, t. IX, ст. 155 та Добрянський, Історія єпископів, III періодъ, ст. 54, нот. 21.

⁴⁾ За Записками гр. Івана.

⁵⁾ Шараневич, Отчетъ, ст. 90 та іде м, Каталогъ, ст. 41.

⁶⁾ За гр. Іваном, має на думці, здається, Ставропигійське видання.

⁷⁾ Записки гр. Івана.

⁸⁾ Свенціцький Іл., Провідник, ст. 21.

⁹⁾ Шараневич, Отчетъ, ст. 81.

¹⁰⁾ Добрянський, Історія, ст. 66, нот. 7.

¹¹⁾ Четверть столітте, стаття о. дра Сліпого, ст. 22.

Вибрані питання

(Analecta)

Право біновання у Церквах, що належать до византійської обрядової групи. Бінованням називається відправа двох Служб Божих тим самим священиком у тім самім дні. Церква допускає біновання тільки у виїмкових случаях з важної причини, як потреба уможливлення вірним вислухання Служби Божої у неділі та свята.

Біновання легше допускає Західня Церква, чим Східня, і то, якщо не помиляюся, лише зєдинена з Апостольським Престолом. Право біновання тих двох частей католицької Церкви тісно зв'язане з їх дисципліною щодо відправи Служби Божої та обов'язку вірних вислухання Служби Божої у неділі та свята.

В перших століттях християнства в одній церкві існував тільки один вівтар, на яким можна було тільки раз у день відправляти Службу Божу. Про це свідчить виразно Св. Ігнатій в посланню до філядельфійців (гл. 4): „Тому старайтеся уживати одної евхаристії; бо одно є тіло Господа Нашого Ісуса Христа й одна чаша в одну його крови, один вівтар, як і один єпископ разом з пресвитерами та діяконами, моїми співслужителями“¹⁾. Повищі слова св. Ігнатія Антиохійського з'ясовують погляд християн перших віків щодо відправи одної Служби Божої; виходили вони з того становища, що як один є Христос, одна віра, одна Церква, так повинна бути теж одна жертва. Та практика одної Служби Божої на однім вівтарі вдержалася на Сході довго. Вправді допускаєма була відправа приватної Служби Божої але не на тім самім вівтарі, на яким даного дня вже відправлялося Службу Божу, а лише в прибічних каплицях, злучених з церквою (*εὐχτήρια*; пор. кан. 31 Трулян. Соб.), за дозволом єпархіяльного єпископа. Розуміється, що при з'ясованій дисципліні в перших століттях християнства щодо відправи Служби Божої не може бути й мови про біновання. До того долучується ще й та умовина, що вірні в перших століттях імовірно не були зобов'язані під тяжким гріхом вислухати цілу Службу Божу в неділі та свята; бодай ні один канон давнього церковного законо-

¹⁾ „Σπουδάσατε οὖν μίαν εὐχαριστίαν χρῆσθαι: μία γάρ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἓν ποτήριον, εἰς ἑνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἐν Θεοκρατίῳ, ὡς εἰς ἐπίσκοπον ἓνα τῶν πρεσβυτέρῳ καὶ διακόνοις, τοῖς συνδόλοις μου“.

давства про це не свідчить,¹⁾ хоч є документи, в яких мова про відправу Служби Божої у неділі, та заохота вірних до участі в св. Літургії та до Св. Причастія, як напр. *Doctrina duodecim Apostolorum*, cap. XIV, *Constitutiones Apostolicae* I. VII, cap. XXX. Тому й нині ще у Греків та Болгар, яких церковне законодавство спірається переважно на давнім законодавстві Східної Церкви, нема обовязку *de praescripto* вислухання Служби Божої у неділі та свята.²⁾ Натомість в 11 (14) кан. Сардикійського Собору, що покликуюється на існуючий та обовязуючий закон, на основу якого мірянин має бути виключений від християнської спільноти, якщо через три неділі по черзі не приходить до церкви, забороняється єпископам довшу неприявність у своїй церкві, як через три неділі. Той канон Сардикійського Собору вказує на те, що участь християн перших століть у церковних богослуженнях не була довільною, хоч не було обовязку кожної неділі слухати Служби Божої, а карні санкції за порушення обовязку частої участі в церковних зібраннях, як свідчить 11 кан. Сард. Собору, були куди ostrіші як нині. Ті карні санкції на мірян за порушення обовязку щодо частої участі в церковних зібраннях та богослуженнях, на які покликуюється Сард. Собор, розтягає опісля кан. 80 Трулянського Собору також на клир враз з єпископами, з тою зміною, що клириків виключувано з духовного стану, а мірян з християнської спільноти. З огляду на загально начеркнену дисципліну в давній Церкві щодо відправи Служби Божої та обовязку слухання її із сторони мірян, що загально беручи в порівнанні з теперішньою є дещо легшою, хоч вона серед тодішних умовин була певно острою, а в деяких точках навіть ostrішою від теперішньої (карні санкції), про бінвання у давній Церкві не приходить ся говорити.

Доперва з уведенням стислого обовязку для вірних вислухання Служби Божої у неділі і свята, Апостольський Престіл став уділяти Церквам византійського обряду дозволу на ставлення більше віктарів в одній церкві. Та й у той спосіб не всюди можна було задоситьучинити духовим потребам вірних, а передусім належно угодіти їм виконання церковної заповіді щодо слухання Служби Божої в неділі та свята. Тому й єпископи византійського обряду в різних його відмінах прохали Апостольський Престіл о повновласть дозволяти священикам на случай потреби відправляти Службу Божу два рази того самого дня. Вислідом тих прохань є видана 1 лютого 1933 р. Східною Конгрегацією „*Instructio pro sacerdotibus byzantini ritus super liturgica binatione*“.³⁾ Текст тої Інструкції такий:

„Bis in die Sacrum celebrare nusquam licet, nisi Apostolica Sedes vel per se vel per Ordinarium, gravibus de causis, facultatem scripto dederit.

Sacerdos, qui ex legitima facultate eodem die bis Sacrum facit, praescriptiones sequentes fideliter servet:

¹⁾ Пор. *Acacius Coussa*, *De instructione S. C. Orientalis diei primae february 1933 „de binatione in ritu Byzantino“* in *Apollinaris*, VII, Nr. 4, ст. 483.

²⁾ Пор. *A. Coussa*, I. c., ст. 484.

³⁾ Та інструкція опублікована в *A. A. S.* 26 (1934), ст. 181—182.

1. In prima liturgia, cum tempus advenerit consumendi sacras Species, quae post Communionem fidelium superfuerint, easdem de sacro disco directe sumat, aut una cum ceteris fragmentis diligenter colligat et in calicem iniiciat.

2. Dein pretiosissimum Sanguinem attente ac reverenter sumat, curans ne quid in ore et parietibus calicis remaneat. Quo vero guttulae Sanguinis, forsitan calicis parietibus inhaerentes, in imum coalescant, calicem super prothesim deponat, et postea intus inspiciat num aliquid remanserit, quod iterum sit sumendum.

3. Si secunda liturgia cum eodem calice et in eadem ecclesia celebretur, tunc sacerdos vinum et aquam ad purificationem perficiendam non infundat, neque calicem abstergat; sed ipsum purificatorio et velo cooperiat, et sic coopertum in prothesi relinquat usque ad secundam liturgiam; qua absoluta, calicem de more purificet. Digitos delin et labia aqua abluat, quam in aliud vas decens, ex metallo aut vitro confectum et ad hunc usum unice reservatum, transfundat et reponat. Ablutio autem sumi non debet, ne ieiunium sacramentale laedatur.

4. Si vero secunda liturgia in alia ecclesia aut cum alio calice celebretur, tunc sacerdos calicem, labia et digitos de more purificet et abstergat; abluitionem autem in aliquod vas transfundat et secum portet ut sumatur cum abluitione secundae liturgiae.

Quod si facile abluitionem secum ferre nequiverit, tunc illa in sacrarium immittatur, aut bombyce, lana vel gossipio absorbeatur, quae omnia exsiccata sedulo comburenda erunt.

5. Ablutionem primae liturgiae sacerdos sumere poterit etiam postridie in prima ecclesia, cum secunda liturgia in alia celebrata sit.

6. Cum calix, qui primae liturgiae inserviit, purificatus fuerit vino et aqua, et purificatorio abstersus, in aliam ecclesiam deferri potest ad iterum celebrandum, si haec proprio calice careat.

7. Si adsit Diaconus, cum semel in die Communionem recipere queat, in hac unica liturgia, in qua communicaverit, sacras Species panis et vini, quae superfuerint, ipse consumat; vasa vero sacra, labia digitosque abluat et abluitionem sumat iuxta rubricas liturgiae: sacerdos autem digitos et labia tantum purificet ut supra dictum est.

8. Sacerdos pro secunda celebratione nullimode praesumat stipem accipere, ne turpis quaestus suspicionem praebeat, sed eam applicet vel pro populo, vel ad mentem Episcopi, vel suam. Fas esto autem aliquam retributionem ex titulo extrinseco percipere."

На самому вступі Інструкції підчеркнено засадничий принцип щодо відправи Служби Божої, а то, що священникові не вільно ніколи одного й того самого дня відправляти дві Служби Божі, а у виїмкових случаях священник мусить мати повноважність на письмі, уділену Апостольським Престолом або безпосередньо або через єпархіяльного єпископа, якщо з важних причин заходить потреба, щоби він одного дня відправляв дві Служби Божі. Тою Інструкцією застерігає собі Апостольський Престіл звичайну власть (potestas ordinaria) уділювання дозволу на біновання; єпархіяльний єпископ може уділяти дозволу на біновання тільки відпорученою властю (potestate delegata). Ця норма є острішою, як анальогічна норма кан. 806 Кодексу Права Канонічного щодо біновання у Західній Церкві. Бо на основі кан. 806 єпархіяльні єпископи латинського обряду можуть з важних причин (як напр. брак священників, через який велика часть вірних не могла б задоситьчинити обовязкові вислухання Служби Божої в неділі та свята) уділяти дозволу на біновання звичайною властю (potestate ordinaria). Причини цього є дві: 1) що в Західній Церкві без ніякого окремого дозволу, а тільки на основі виразного правного припису цитованого кан. 806 Код. Пр. Кан., священники можуть два рази до року, а то в день Різдва Христового та в задушний

день (1. XI) відправляти по три Служби Божі; отже й біновання у виїмкових випадках не є так противне духові латинського обряду, як східнього; 2) Апостольський Престіл вже давніше застеріг собі якібудь інновації чи зміни в східнім обряді,¹⁾ а біновання противне дисципліні Східньої Церкви і є інновацією у східньому обряді. Прочі подрібно розроблені приписи Інструкції щодо поступовання священика при бінованні є цілком ясні. Вони є двоякого роду: одні опреділюють спосіб поступовання священика з очищенням чаші та водою з очищення, коли священик бінує у тій самій церкві (т. 1, 2, 3 Інструкції), а другі спосіб поступовання священика з очищенням чаші та водою з очищення, коли він відправляє другу Службу Божу в іншій церкві (т. 4, 5, 6, 7 Інструкції). В точці 8 Інструкції забороняється священикам брати стипендії з нагоди другої Служби Божої; натомість дозволяється брати скромну винагороду із зовнішнього титулу, як напр. невігода через пізний час відправи другої Служби Божої.

о. Др. Лев Глинка.

Де лежав Емаус. Положення місцевости Емаус (Ἐμμαὺς або Ἀρμαῖος), про яку в св. П. Н. Завіту одинокий тільки св. Лука згадує (24, 13), досі є спірне. На жаль вже сама віддаль цієї місцевости від Єрусалиму, яку подає св. Лука, є непевна, тому що деякі кодекси подають 60 стадій (= 11½ км.), інші знову 160 стадій (= 30 км.), хоч щоправда віддаль 60 стадій має за собою дуже поважне свідoctво важних кодексів: A B D K² L N² Γ Δ Λ It, Vulg, Syr-sin, Syr-cur, etiop-saгid. і ін.

Зпоміж різних численних сентенцій про положення Емаус заслугують на увагу головно три:

1) Емаус — це теперішнє El-Qubèbe, віддалене 60 стадій на півн. захід від Єрусалиму. Цю сентенцію заступають головно Zschokke (Das neutest. Emmaus, Wien 1865), відтак Schegg, Holzammer, Fillon, Zahn, Belser і ін. Також Франціскани від XV століття показують Емаус в El-Qubèbe.

2) Інші вказують на Qaloniè — віддалене 6½ км. на півн. захід від Єрусалиму (Calmet, Sepp, Reischl, Caspari, Weiss, Schürer, Ritter, Riess і і.). Ця сентенція має за собою найменше правдоподібности.

3) Натомість найстарша традиція находить біблійне Емаус там, де тепер є місцевість, яка й досі задержала мабуть біблійну назву: Ἀτμῶς. Є це арабське село з 825 мешканцями, віддалене 23 км. (120 стадій) на півн. захід від Єрусалиму, при дорозі, що провадить з Єрусалиму до Яффи, в місці, де перехрещувалися важні дороги. По свідoctву Йосифа Флявія (Старинности

¹⁾ Вже Венедикт XIV в енци. „Demandatam“ з 24. XII. 1743 постановив: De ritibus igitur et moribus ecclesiae graecae illud imprimis generatim statuendum decrevimus, nemini licuisse, aut licere quovis titulo aut colore, et quacunque auctoritate aut dignitate, etiamsi patriarchali aut episcopali praefulgeat, quidquam innovare aut aliquid Introdúcere, quod integram exactamque eorundem observationem imminuat.

17, 10.9) Емаус збури́в Квінктілій Вар, римський легат Августа (6—4 р. пер. Хр.). Відбудував його Юлій Африканський. Р. 223 воно дістало назву Нікополіс. Про Емаус (Ἐμμαοῦς) згадує вже І. кн. Макавеїв (3,40; 4,3; 9,50). З 9,50 виходить, що воно було укріпленням, що потверджує також Йосиф Флявій (*ibid.*). На іншому місці каже той сам Йосиф Флявій, що Емаус було головним містом округи.

Пізніша християнська традиція, починаючи від III ст., утворює Емаус також з нинішнім Ἀμῶας. Цю традицію стверджують Евсевій, св. Єронім, Созомен, Теодосій, Касіодор і і. Напр. св. Єронім (в *Opomastikon-i Евсевія*, вид. *Klostermann-a*) так каже: „Emmaus, de quo loco fuit Cleophas, cuius Lucas meminit evangelista, haec est nunc Nicopolis, insignis civitas Palaestinae“. Тому то багато вчених є за Емаус = Ἀμῶας (пор. *Schiffers, Amwās, das Emmaus des hl. Lucas. „Zeitschr. des Deutsch. Paläst.-Vereines“*, XVI. Leipzig 1890, ст. 298 і сл.).

Як слід цієї традиції можна уважати варіант Лк. 24, 13: ἑκατὸν ἑξήκοντα, 160 стадій, який подають кодекси S (=x), Θ, N, 157 і і. (гл. крит. апарат у *A. Merk-a Novum Test. graece et latine. Roma 1933*).

За Емаус = Ἀμῶας була би також археологія. При розкопках в 1930 р. найдено в Ἀμῶας рештки одної византийської базилики (збудованої мабуть на пам'ятку таїнственої гостини Спасителя з двома учениками першого дня по своїм Воскресенню), яка походить з IV або к. III ст. Натомість в El-Qubēbe також найдено рештки базилики, але вона походить щойно з XII ст.

Проти Ἀμῶας (Нікополіс) і за El-Qubēbe підносять звичайно 3 труднощі:

- 1) віддаль 60 стадій, яка має за собою, як вище сказано, повагу більшості важних кодексів;
- 2) Лука означає Емаус як κῶμη = село;
- 3) неможливість зробити дорогу 32 км. з Єрусалиму й назад в одні дні.

На це можна ось що замітити (пор. *T. Innitzer, Kurzgefasster Kommentar zur Leiden — und Verklärungsgeschichte Jesu Christi. Graz 1925*, ст. 359 і сл.):

Ad 1: Хоча лекція „60 стадій“ є у св. Луки добре засвідчена кодексами, то однак не є це ще абсолютно безсумнівним доказом на її правдивість, хочби тільки тому, що є також досить поважних кодексів, які подають 160 стадій. Те саме можна би сказати й про цю останню лекцію. Колиж лекція 60 стадій, згл. 160 стадій, мала би бути автентичною, то можна би прийняти, що або св. Лука подав це число як приблизне, або в текст закралася (при переписуванні з оригіналу) помилка. *Innitzer* вважає за найвідповідніше абстрагувати від запованої Лукою віддалі і йти за старинною традицією.

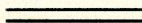
Ad 2: Вираз κῶμη є радше доказом на достовірність св. Луки. Коли Емаус, старинне місто, за римських часів столицю округи,

св. Лука називає *κώμη*, то це можна пояснити тим, що це місто за часів Христових як місто лежало в руїнах. Так можна би пояснити також варіант в код. кантабріг. (D) з VI ст.: *Obdammas*. Innitzer цитує Hilgenfeld-a (з „Zeitschr. f. wiss. Theol.“ 47 [1904] 272—275), який виводить цю назву від *ulam* = „давніше“ (*prius*) і *ma'uz* = „кріпость“, отже „давніше кріпость“ (*olim castellum*; цікаве є те, що і св. Єронім у Вульгаті перекладає *κώμη* через *castellum*!). Означав би отже цей варіант стільки, що німецьке „entfestigter Ort“.

Ad 3: Зробити в однім дні 23 км. дороги з Єрусалиму до Емаус — *Amwas* і 23 км. назад не є неможливе. Оба ученики вибралися з Єрусалиму правдоподібно перед год. 8 рано, так що о 3 попол. могли бути в Емаус. Коли у Луки 24, 29 читаємо: „вечоріє і склонився уже день“, то це не мусить означати конечно захід сонця, бо ще сьогодні Араби кажуть в полудне „*gabat eš—šems*“ — заходить сонце. Коли би ученики остали навіть 2—3 години із Спасителем, то коло год. 6 вечером могли знову вибратися у поворотну дорогу й при повні місяця ще перед північчю вернути до Єрусалиму. Безмежна радість могла легко перемогти втому.

Хоч *Amwas* має за собою поважні свідоцтва традиції, то всеж таки квестія Емаус остає отвертою. На основі критики тексту її годі розв'язати. Віддаль подана в теперішнім євангельським тексті радше утруднює розв'язку.

о. Др. І. Чорняк.

Огляди й оцінки

(*Conspectus et recensiones*)

Benedictus Henricus Merkelbach O. P., Summa Theologiae Moralis ad mentem D. Thomae et ad normam Juris Novi. Parisiis, Typis Desclée DeBrouwer et Soc. 8°. Tom I. De principiis et de virtutibus theologicis, 1931, 756 pag. Tom II. De virtutibus moralibus, 1932, 994 pag. Tom III. De Sacramentis, 1933, 959 pag.

Від довшого часу не було моральної богословії, що вийшла би з томістичної школи. Справді час від часу появлявся підручник, що його автором був томіст (напр. дуже поширений і кілька разів видаваний *Manuale o.* Прімера), та звичайно такий підручник мало чим різнився від підручників інших авторів, що були в уживанні. Перший о. Меркельбах станув всеціло на томістичнім ґрунті й послідовно перевів це в діло.

Визначається й різниться ця праця від інших тим, що автор вніс у моральну богословію дуже багато спекулятивного елемента. Кожна моральна проблема має у нього догматичну широко розроблену підбудову. Таким чином відкрив ширші видокруги цій науці. Працю о. Меркельбаха характеризує метода давніх схолястиків, що він її привернув у викладі моральної богословії. З цієї причини вже нераз пробувано в новіших часах в деяких школах взяти за основу викладів відповідні частини Суми св. Томи, як це було в XVI ст. Та ця метода в нинішніх часах має свої недогідності, передусім, як візьмемо під увагу зміну обставин під сучасну пору в порівнанні з епохою св. Томи, розвиток моральної науки та зміну так церковного, як і цивільного законодавства. Підручник о. Меркельбаха можемо вважати подекуди приміненням Суми св. Томи до наших часів.

Тому автор згідно з схолястичною методою кладе велику вагу на спекулятивне вяснення принципів, на силу аргументів, точне зясовання й розмежовання понять, систематичність, звязок усього матеріалу. На цій основі логічний і синтетичний порядок є вповні й послідовно переведений. Поділ і дефініції в автора точні. З принципів автор виводить належні висновки, а де треба ставить окремі тези, й це має теж як і в догматиці свої користі. Порівнання для вяснення деяких засад дуже влучні й оригінальні. Через

свою методичність праця о. Меркельбаха дає суцільний погляд на всю моральну богословію й залишає у читача задовільне вражіння. Праця проглядна й тому легко в ній визнатися. Стиль легкий, ясний, зрозумілий. Гадки наче самі плывуть, а речення висказують гадку приступно й точно без зайвих затемнювань. Ужиття різних друкарських типів, маргінальні числа, зверхнє вивінування теж сильно спомагають легке користування працею й тому заслугують на похвалу.

Та автор, довголітній професор моральної теології, тепер на Папським Домініканським Інституті „*Angelicum*“ у Римі не обмежився лише на введінні догматичних основ до моральної богословії й на примінні сучасности, трактує широко й про сьгодні актуальні соціяльні проблеми. Йдучи за вказівками Римських Папів, передусім на основі енциклік Льва XIII і Пія XI ставить виразні цілі й засади соціяльних відносин людей і через те прямує до того, щоби моральній теології дати це почесне місце, яке з природи річи їй у розв'язці соціяльних проблем належить (напр. II, 264-279; 389-414). Автор торкається теж інших модерних проблем, не завсіди однаково вичерпуюче, але всюди висказує свою гадку. Напр. є вже в автора моральна оцінка голосної методи періодичної неплідности Огіно-Кнавса (III, 928).

Практична сторінка праці теж не занедбана. Вправді автор не запускається у казуїстичні дрібниці й у них не губиться, однак усе практичне пристосовання спекулятивних засад, що повинно знайти місце в моральній богословії є вистарчаюче трактоване, передусім в окремих відтинках під наг. *Animadversiones*.

Щодо змісту, то в першій томі автор поміщує усю фундаментальну, загальну частину моральної богословії під наг. *Theologia moralis generalis* (9-500 ст.). У цій частині є такі трактати: *De ultimo fine seu de beatitudine*; *De actibus humanis in se*; *De conscientia in genere*; *De legibus in genere*; *De peccatis in genere*; *De habitibus et virtutibus in genere*. Як з вчислення наголовків видно, автор у цій частині обговорює лише ті речі, що є справдісною основою дальших трактатів і які мають примінення у кожній моральній kwestії, а відкладає до моральної спеціальної все, що має партикулярне значіння окремої чесноти й тому бачимо при наголовках зазначення „*in genere*“. Виходячи з цього заложення, автор у трактаті про совість обговорює лише те, що відноситься до совісті як норми моральности людських актів (*regula proxima*). А про партикулярні стани совісті, про її роди, про способи як виробити собі правдиву й певну совість відклав до трактату про чесноту второпности. Зате до цього трактату впроваджує новий, повний значіння розділ (незваний у інших авторів) *de conscientia christiana prout est regula actuum supernaturalium*.

Автор основно трактує дуже часто у моралістів занедбану, та проте дуже важну справу (передусім у нинішні часи) про саму моральність, її суть основи, найвищу норму моральности, про різницю між добром і злом. З цього розділу можна б було утворити навіть окремих трактат, беручи під увагу, що якраз розв'язка цих проблем дає основу й напрям цілій моральній науці й диференціює різні моральні системи. Автор вмістив цю частину у трактаті „*De actibus humanis*“, як це роблять й інші автори. Дуже помічний може бути доданий до цієї частини виказ фалшивих моральних системів (118-128 ст. й *appendix* при кінці книжки 739-748 ст.). Відносно цього перегляду етичних системів ми мали б побажання, щоби автор не був обмежився лише до

представлення фалшивих філософічних системів, але представив теж фалшиві етичні системи релігійні, а зокрема некатоліцьких християнських віроповідань. Це було б остільки цікаве й практичне, що всі християнські віроповідання признають Боже Обявлення (принайменше важніші конфесії, не говоримо про малозначні секти, що проголошують евідентно фалшиві етичні засади), отже виказання різниці й джерела різниці етичних поглядів католицької віри й інших дало б змогу до теологічного трактування цих kwestій. Бо хоча безсумніву велика є користь з обговорювання фалшивих етик, передусім тих, що сьогодні поширені між католицькими народами, то всетаки про те трактується широко й у моральній філософії, під час коли вище згадана розправа була б тут на своїм місці.

Згідно теж з похвальною методою автора, за якою на перший план вибиваються позитивні проблеми, себто виконання чеснот, сповнювання обовязків, вказівки, що треба робити радше, як чого уникати (щоби моральна теологія не стала лише каталогом гріхів, як сам про те згадує в I томі, на стор. 443 у нотці), краще було б і при тім логічніше, не творити окремого трактату „De peccatis“, але вмістити його в загальнім трактаті „De habitibus in genere“. У цім трактаті можна було б трактувати de actibus bonis et malis i de habitibus bonis (virtutibus) et malis (vitiis). Розуміється, не про акти добрі чи злі in specie et in concreto, бо це належить до моральної спеціальної, але загально secundum genera virtutum і на основі даних попередних загальних трактатів (de fine, actibus humanis, legibus et conscientia).

Друга частина моральної богословії має назву: Theologia Moralis Specialis і автор трактує у ній „De Virtutibus“. Трактати про богословські чесноти містяться у першім томі, моральним чеснотам присвячений увесь другий том. Поділ моральних чеснот є на основі чотирьох кардинальних чеснот. Автор цією метою повертається до давнішого розкладу матеріялу св. Томи і схолястиків, а закидає спосіб поділу введений св. Альфонсом і практикований загально до сьогодні, себто поділ на основі Божих і церковних заповідей і обовязків стану. Методу на основі заповідей уважають подекуди практичнішу й більш теоцентричну. Та це поправді не конче так справа мається. Безсумніву метода чеснот є більш наукова й більш аскетична, та притім не менше теоцентрична, як метода заповідей. Є більш наукова, бо строго зберігає логічний, систематичний порядок, зводить багаторічє до одних принципів, унікає позторозань і обіймає своїми засадами всебічно всі власти й все життя людини. Є більш аскетична, бо вказує у першу чергу на те, що треба виконати, на позитивні обовязки, опісля щойно негативно чого не вільно, й найважливіше ставить завсїди перед очі ідеал чесноти, себто християнську досконалість. А є це метода і теоцентрична, бо ж *virtutes infusae* так-же само походять від Бога, як і заповіді, а крім того, щоби бути в спроможі всі заповіді завсїди заховати, треба мати від Бога ласку, чесноту любови Бога й інші чесноти. Так, що безпосереднім принципом постійного надприродного діяння (а навіть і етично природного) є чесноти. Тому введення методи чеснот автором і поширення її заслуговує на якнайбільшу апробату. Перший о. Прімер звернув на те увагу й впровадив цей поділ до науки моральної, за яким пішли й інші автори й то не лише Домініканці, але й інші, як напр. о. Вермерш з Тов. Ісусового. Та о. Меркельбах перший цю методу послідовно перепровадив не лише в основі, але й в деталях (як побачимо дальше). І тому вже в загальнім трактаті про чесноти в першій частині моральної посвячує чеснотам далеко більше місця, як інші автори, що майже нічого або дуже мало про чесноти говорять.

Багато обширніше, як інші, автор трактує про богословські чесноти і ці трактати лише на цім зискують. Тут маємо теж майже всю догматику про богословські чесноти, й автор робить це свідомо, виходячи із заложення, що ці чесноти в першу чергу є призначені до ділання й тому треба вичерпати всю богословську науку про них у мор. богословії, бо на думку автора про приділ якогось предмету до догматики чи моральної рішає те, який елемент переважає — спекулятивний чи практичний. Що-до богосл. чеснот надії і любови, немає ніяких труднощів у цім становищі автора, але й відносно віри автор за цим заявляє. Головний предмет віри належить до догматики, але наука про саму чесноту віри до моральної. При вірі дає яснї

поняття, що є *dogma, articulus, punctum fidei*. Окремо й широко *de actu et habitu fidei, de peccatis directis et indirectis contra fidem*. При чесноті любови розрізняє *peccata opposita ipsi dilectioni, opusla gaudio (acedia et invidia), paci et beneficentiae*. Таке ясне розрізнення має свої користі, воно поширює обсяг любови і підчеркує її центральне значіння й зазначає всі її функції. Автор не робить різниці між *scandalum et inductio*. Вправді його дефініція *scandali directi* є схожа з дефініцією інших авторів (напр. Noldin-a) *inductionis*, та всетаки *scandalum directum*, коли хочемо придержуватися основної дефініції згіршення, не повинно мати в своїм понятті елементу „*causae moralis*“, лише „*occasio*“. Цим різнить *scandalum ab inductione*, що *inductio* є *vera causa moralis actus mali* й наслідком того стягає подвійну провину не лише *contra caritatem*, але й проти цієї чесноти, яку *inductio* нарушило, та вкінці *inductio in peccatum contra iustitiam* обов'язує до реституції, а ніколи *merum scandalum*. Про головні гріхи *acedia et invidia* автор говорить у двох місцях — в загальнім трактаті про гріхи і в трактаті про любов (п. 511, 949; 507, 951). Це правда, що вони мають і тут і там своє примінення, але автор дослівно передруковує цю саму сторінку в двох місцях. Краще було би відіслати до вже сказаного або коротко переповісти, але іншими словами.

Другий том, найбільший (986 стр.), присвячений виключно моральним чеснотам за порядком кардинальних чеснот. Автор за чергою обговорює второпність, справедливість, мужність і уміркованість. При кожній з них обговорює моральні чесноти з кардинальною злучені. Цей порядок консеквентно переводить без ніяких виімків. Напр. чесноту релігії трактує як *virtus adnexa* чесноті справедливості. Про чистоту, тверезість, повздержність говорить при чесноті уміркованості. Церковні заповіді теж приділяє до цих чеснот, до яких вони належать. І так заповідь слухати Сл. Б., повздержатися від тяжких робіт при чесноті релігії, заповідь посту при чесноті уміркованості. Чеснота второпності була досі в моралістів досить занедбана. Автор привертає її значіння й розмірно багато місця їй присвячує (12—139 ст.). Оригінальний цей трактат тим, що вміщує тут (як уже вище сказано) все, що відноситься до вироблення правильної доброї совісті, те, що інші автори вміщують у загальнім трактаті *de conscientia* в фундаментальній моральній. Може не всі погодяться з авторовим становищем, та треба признати, що такий погляд автора не позбавлений влучности й логіки. Тут-же й бесіда про моральні системи богословів, подані для розв'язки сумнівів (крім цього ширше обговорення цих системів в окремім додатку при кінці цього тому, 981-986 ст.). Та на жаль у квестії системів автор не заявляє нам свого становища.

Найбільше місця присвячує автор чесноті справедливості. Це згідне з практикою інших моралістів й зовсім слушне з огляду на обсяг і значіння цієї чесноти в суспільному житті й її примінення майже на кожному кроці. А ще як візьмемься під увагу, що з цією чеснотою лучаться такі важні чесноти, як *pietas, observantia, veritas, gratitudo, liberalitas, aequitas*, взагалі майже всі соціально-чесноти, то ясною стає вартість і значіння обширного обговорювання цих квестій. — Про чистоту й про противні їй гріхи автор говорить усе потрібне, але досить звязку. Для бажаних ширшого трактату відсилає до окремої своєї праці „*Quaestiones de Castitate et Luxuria*“.

Мабуть з огляду на обем другого тому автор не помістив окремого трактату *de status particularibus*, що обіцяв у першій томі на стор. 502. Автор розуміє під партикулярними станами ті стани, що є партикулярними у відношенні до Господа Бога, як духовний або монаший стан, бо *status laicales*, себто світські звання або фахи з морального погляду не є окремими станами, а якщо який стан має спеціальні обов'язки, то трактовання тих обов'язків належить до чесноти справедливості. Є вправді деякі підручники, в яких є окремі трактати про стани, але такий поціл не науковий. Якщо йшло б про якийсь пасторальний підручник, то поділ обов'язків на основи станової приналежности там був би на місці й справді це практикується, подібно як є пасторальні підручники, в яких обговорюється про душпастирство сільське й міське, молодих й старих, інтелігентів і неосвічених, мужчин і жінок і т. д. Але тоді є це суто практичний підручник, який беручи під увагу призначення кожного стану вказує на його обов'язки, як також небезпеди, труднощі й провини, що в даному стані найчастіше трапляються, й дає вказівки, як їх усте-

регтися. Для з'ясування обов'язків кожного стану треба тоді користуватися принципами цілої моральної богословії й повибирати їх з різних трактатів та зібрати разом для практичного вжитку. Наукового значіння таке трактування не має, лише великі користі методично-душпастирські.

Третій том визначається тими самими прикметами, що й два попередні. Автор консеквентно держиться своєї системи. Тому й тут обширний виклад догматичних основ св. Тайн. Що більше, з усіх томів у третім догматики є найбільше. Це подекуди й зрозуміле, бо сакраментологія однаково добре частиною догматики й моральної, як теж канонічного права, пасторальної й літургії. І тут повстає kwestія, як трактувати сакраментологію. Денеде виклад трактатів про св. Тайни поручають одному професорові, що під кожним оглядом вичерпує цілість науки про св. Тайни. Це має свої добрі сторони, бо дає суцільний перегляд і погляд на сакраментологію, уникає повторюванн, але має й злі, бо відривається від даної окремої дисципліни, яка має свою методу й внаслідок того дана дисципліна не є завершена. Найкраща розв'язка на думку професорів теології є ця: залишити трактування про св. Тайни в догматиці, щоби дати повну догматику, а зате у викладі моральної богословії, тому що виключно морального в сакраментології є дуже мало, щоби не сказати — майже нічого, вичерпати все канонічне законодавство відносно св. Тайн. В іншій розв'язці в науці канон. права муситься повторяти все вже виложене в мор. богословії, бо трактувати на курсі права виключно те, що пропущено в моральній, ніяк не дасться. О. Меркельбах пішов іншою дорогою: з догматики є в нього багато й таких kwestій, які безпосередньо не мають практичного застосування, як напр. *de causalitate sacramentorum, de natura transsubstantiationis*, зате з канонічного права є деякі пропуски.

Автор старається дуже точно з'ясувати ефекти кожної Тайни. Спеціально займається kwestіями, як *essentia sacrificii, partes constitutivae sacr. paenitentiae, origo et natura matrimonii*. Тому-то в цих семінаріях, де догматиці взагалі не посвячують багато лекцій, а зокрема, де не викладають окремо сакраментології, цей третій том може служити підручником догматики й моральної. В трактатах *de Paenitentia* і *de Matrimonio* багато виводів, що їх не легко знайти в інших підручниках, це ж і не диво, бо автор спеціаліст у цих трактатах і видав з цих ділянок окремі праці.

В контроверзних питаннях автор об'єктивно реферує різні погляди без зайвої завзятості. Свою розв'язку подає спокійно й річево. В розв'язках держиться томістичної школи. Коли й у томістичній школі є різні погляди, то деколи в цій випадку свого погляду не заявляє, обмежуючися на зреферований цих поглядів. Розглядає теж закиди й мильні погляди так давні протестантські, як і новіші ліберальної критики й модернізму, та представляє їх спокійно й спокійно відповідає.

Позитивна сторінка в цім томі теж не занедбана, навіть більше тут позитивної методи (попри переважуючої спекулятивної), як у попередніх томах, як зрештою це вимагає і сама матерія. І тому в таких важніших проблемах, як число св. Тайн, установа кожної Тайни Христом, реальна присутність Христа в Пресв. Евхаристії, Жертва св. Літургії, власть ключів і ін. автор використав кращі джерела й дає здебільша останні досягнення історичної науки. Досить мало в тім томі казуїстики, але конечні практичні розв'язки подані в вистарчаючій мірі.

В деяких інтерпретаціях канонів або в практичних розв'язках можна би з автором не погоджуватися. Напр. на стор. 538 не признає Ординаріям власти слухати сповідей, уділеної кан. 883 священникам, що подорожують морем (відповідно до умовин там поданих). На стор. 548 вислів кан. 522 „*ad conscientiae tranquillitatem*“ уважає як умовину важности сповіди; які прикрі практичні труднощі й несупокій з цього виникають, якщо ця інтерпретація була б обов'язуюча, зовсім ясне. Відносно *absolutionis complicitis* автор держиться рішучо погляду, що в цім випадку *absolutio est radicaliter invalida non solum peccati complicitatis*, що всі признають, але й всіх інших грхів. Інші, як Noldin перед кодексом, Schmitt, видавець Нольдіна, Vermeersch і ін. заступають протівний погляд.

У відповідних місцях автор згадує й практику византійської Церкви. напр. концелбрацію, уділювання Тайни Оливопомазання через більше свяще-

ників, про владу східних священників посвячувати оливу до Оливопомазання, право миропомазувати formula deprecativa на Сході і ін. Подає теж византійську форму всіх св. Тайн, крім Оливопомазання та літургічної формули Тайни Супружества. Лише несмачний є висказ автора, що consuetudo Ecclesiae latinae utendi pane azumo est rationabilior (п. 218), а несмачний і безосновний тому, бо навіть сам автор зараз таки наводить рації, що промовляють за квасним хлібом і виказує символічне значіння так одної, як і другої практики. Отже правда, символіка є різна, але ніяк собі противна, тому не можна казати, що є rationabilior, бо нема спільного tertium comparationis. Обі практики однаково глибокі й повні значіння, однак виходять з різних основ і залогень, так що годі їх порівнувати.

На кінці третього тому є додаток: Подружжя в цивільному законодавстві (947—952 ст.).

При ніякім томі нема індексу. Чи може буде загальний до всіх томів?

Про цілість праці о. Меркельбаха можна сміло сказати, що це найкраща праця, яка появилася в останніх літах з моральної богословії. Трудно, щоби в такій обширній матерії, та ще до того в такій як моральна, всі годилися й в найменшій подробиці однаково думали. Та однак певне й безпірне те, що о. Меркельбах дав працю, яка з огляду на свої прикмети, як солідність і певність науки, консеквентну систематику й методику, ясність вислову й легкість стилю й що найважніше, через особисту ініціативу, оригінальність, сміливість думки й синтезу, означає вже сьогодні самою своєю появою поступ моральної богословії, а ще більше цьому поступові й розвоєві мор. богословії в будучині своєю ініціативою прислужиться. Справді нема ідеальних підручників, але якщо можна якийсь підручник ідеальним назвати, то праця о. Меркельбаха підходить здається найближче до нього.

о. Др. Богдан Липський.

Ks. Dr. Antoni Pawłowski, Idea kościoła w ujęciu rosyjskiej teologii i historjofolji. Warszawskie Studja teologiczne 9. Nakładem Polskiego Tow. Teolog. w Warszawie 1935, str. XVI+269, 8°.

Автор, уже нам відомий з праці над догмою про Непорочне Зачаття Пр. Діви в уняттю російських полемістів,¹⁾ випустив у світ далеко обширнішу нову працю про ідею Церкви згідно з наукою модерних російських богословів. Властиво, підходив би тут найкраще загаловок „Хомяківщина і Соловіївщина в науці російських богословів про Церкву“. Бо автор передусім аналізує погляди на Церкву Хомякова і Соловєва, тих двох антиподів російської богословської думки, яких, як світських людей, належало би лишити поза рямцями офіційної російської богословії, подібно як лишаємо Толстого, — коли би не те, що оба вони мали великий вплив на представників академічної російської богословії до Арсенєва і Бердяєва включно.

Аналіза поглядів Хомякова в порівнанні з католицькою наукою про Церкву вийшла, як належало сподіватися, негативно, ба навіть противорічно. Хомяков, творець закиду про західній

¹⁾ Гл. „Богословія“, 1931, стр. 148—9.

юридизм і романізм у протиположенні до східної ідеї любови, духовости й містичности, позбавив Церкви всякого авторитету (стр. 158), викопав пропасть між догматикою а правом серед самих незєдинених (стр. 159), роздвоїв їх, впровадив суперечність, доктринальний релятивізм, засаду подвійної правди, яка може заходити між Обявленням а його розумовим уняттям (стр. 160), зробив залежною неомильність Церкви від святости (стр. 160). Все це є впливом проголошеної Хомяковом ідеї соборности в Церкві чи народо-правства в протиположенні до папського монархізму, званої хомяківської ділеми: або папа або нарід (стр. 158). Тому із здивуванням читаємо, що автор за Арсенєвим приймає, неначе би між поглядами Хомякова а католицького догматиста Möhler'a заходила схожість („Mojem zdaniem, eklezjologia Chomiakowa jest dalekiem echem, jest słabym odgłosem poglądów Möhlera na kościół“, стр. 95). Скоріше належало би за Бердяєвом прийняти, що Хомяков навіть здалека не є залежний від Möhler'a. Сам автор аналізуючи погляди Möhler'a й порівнюючи їх з поглядами Хомякова видить між ними більше зовнішню ніж суттєву подібність, тому каже: „...rzeczowo poglądy Chomiakowa i Möhlera rozchodzą się zupełnie... możnaby mówić o podobieństwie czysto formalnem“ стр. 90). В самій речі ні пневматизм ні традиція і пізнаваємість канону св. Письма не покриваються суттєво в поняттях німецького й російського богослова, а вже про підмет Обявлення нема що й говорити. Möhler і інші католицькі автори говорять, що підметом правдивости божого Обявлення є загальний змісл віруючих тільки в пасивнім і не виключнім значінню, коли Хомяков приписує народови просто непомильність у справах віри. Одним словом становище автора в справі залежности Хомякова від Möhler'a виходить дещо противорічне.

Зате Соловєв тим зближається не тільки до Möhler'a, але й до інших католицьких богословів, що при своїм оригінальнім підході до науки про Церкву, не позбавляє її зовнішнього видимого авторитету, але уважає його постулятом теандричної природи Церкви, тіла Христового й тому доходить до формального визнання папства. Характеристичний є його виклад слів обітничі примату (Мт. 16, 13—20), як також його розумові рації проти хомяківської соборности, про що говорить автор основно в двох розділах (стр. 196—218). В кінцевім заключенні доходить автор до висновку, що погляди Хомякова на Церкву є далеким відгомонам науки Möhler'a в його початковій стадії, а погляди Соловєва є уформовані під сильним впливом Möhler'a в його кінцевій стадії. Це заключення уважаємо правильним тільки в його другій частині.

Метода автора є уніоністична, напрям іренічний, згідно з яким належить радше узгіднювати ніж роздувати різниці між наукою католицьких а незєдинених богословів. Вірний цьому напрямові, автор говорить про юридизм у незєдинених (стр. 163), про участь світських в учительстві єрархії та про участь вірних у справах віри також у католицькій Церкві (стр. 164), про со-

борне начало, яке ніколи не ввійшло в життя незєдиненої Церкви в такій мірі, як серед католиків на їх вселенських соборах (стр. 164). Вкінці висказує погляд, який ледви чи переконає незєднених, що католицизм є синтезою монархізму, аристократизму, демократизму, парламентаризму, колегіялізму й конституціоналізму, розуміється *sub alio et alio respectu*.

Характеристичні прикмети релігійного світогляду Хомякова представив автор, як природну еманацию російської душі з її есхатологічним містицизмом, інтуїціонізмом і максималізмом та колективістичною громадністю суспільного життя (стр. 97—110). Звідси випливають характеристичні прикмети російської богословії: відсутність спекуляції і ясного уяття богословських питань, зовнішньо-обрядові спори, авторитет старців, яких право і власть оперті на святости життя та засада громадности чи соборного народоправства, так властива Хомякову. Такі прикмети російської душі, запримічені західними (*Le Plau Wilbois*) і російськими таки дослідниками (Бердяєв, Мілюков, Зінківський), пояснюють генезу російського славянофільства та великого впливу Хомякова на сучасну російську богословію.

о. Др. Андрій Ішак.

Sdislaus Obertyński, Die Florentiner Union der polnischen Armenier und ihr Bischofskatalog. „Orientalia Christiana“. V. XXXVI. 1. Roma 1934. Стр. 63, 8°.

Автор поставив собі завдання прослідити, чи львівські Вірмени мали своїх представників на фльорентійському Соборі та яка була їх роля при заключуванні фльорентійської Унії. Дотеперішні джерела знають лише чотирьох представників вірменської Церкви у Фльоренції, а саме представників патріарха Константина із Сіс, зглядно шей пятого делегата, якщо до Вірмен вчислимо також монаха Нарзена, що був вище згаданій вірменській делегациї за товмача. Про якихсь других представників Вірмен, от хочби львівських, нічого джерела до того Собору не знають. Натомість автор опирається на листі папи Евгена IV, що переховується в архіві вірменської катедри та твердить, що тіж львівські Вірмени мали своїх висланців у Фльоренції. Згаданий неясний лист (до річи одинокє джерело) є адресований: „Gregorio archiepiscopo Illove“. У ньому папа Евген IV згадує про висланників тогож архиеп. Григорія до Фльоренції та прохає потвердження, що він апробує прийняті ними після довшої диспути уніонні зобовязання. О. Обертинський приймає, що під словом „Illove“ слід розуміти Львів, отже мова про висланників львівських Вірмен. Всеж таки проти такої розвязки, як її ставить автор, насувається багато труднощів. По перше, чи Іллове це справді Львів, по другє, звідки титулятура тогочасного вірменського владика у Львові — архиепископом, бо цей титул зявляється аж від часу переходу львівського вірменського владика на Унію (1635), а вкінці найважчий закид, що доси пририманий катальог львів-

ських вірменських єпископів не знає у добі фльорентійської Унії ніякого єпископа Григорія, бо сучасний львівський вірменський єп. Аведик помер 1445, а його наслідник Христофор вступив на престіл 1451. Одиноким доказом лишається згадана вище грамота папи Євгена IV, адресована до архієп. Григорія, сумнівно чи львівського.

У цілій 40 сторінковій праці автор порушує сливе всю історію вірменської церкви у Львові, починаючи від католицьких вірменських монахів-Василіян у XIV ст., а кінчаючи на ряді владик по нинішній день. Самому питанню посвятив автор розмірно не найбільше місця та не розв'язав його переконуючо. Безперечно можна один із слабших аргументів при доказуванні приймати, якщо належито були би другі аргументи обосновані.

Натомість у праці о. Обертинського того немає. Можна би з бідую прийняти що „Ільльове“ це справді Львів, та що робити з тим, що вірменські катальоги не знають ніякого єп. Григорія у Львові в добі фльорентійської Унії, не знають його теж ніякі дотеперішні джерела фльорентійського Собору, ані теж його висланників. Чи й тоді з так легким серцем можна прийняти, що той „архієпископ з Ільльове“ це справді єпископ чи навіть архієпископ львівський, а не якоїсь місцевости на Сході, примикаючи очі навіть на те, що перед 1635 р. не знаий для вірменських львівських владик титул архієпископа. Чи справді проте львівські Вірмени мали якусь делегацію у Фльоренції, чого доси не знають урядові катальоги учасників фльорентійського Собору, питання з усею певністю невіршене.

Праця містить деякі дрібніші промахи, як напр., що в часі фльорентійської Унії у Львові резидував єп. „схизматицьких Русинів“, натомість знамим є, що сливе ціле XV ст. до 1539 р. галицьке владцтво не було обсаджене, а першим львівським єпископом східнього обряду був Макарій Тучапський (від 1539).

Хоча автор не був у силі доказати участи Вірмен у фльорентійській Унії, то все таки праця є інтересним причинком до висненення фльорентійського акту об'єднання Церков.

Др. М. Чубатий.

Pontificium Institutum Utriusque Iuris: 1. *Angelus Perugini*, **Concordata vigentia**. Romae 1934, VIII + 344, 8°.

2. **Consultationes iuris canonici**. Auctoribus C. Bernardini, A. Canestri, F. Cattani-Amadori, H. I. Cicognani, V. Dalpiaz, F. X. Dambrosio, I. Haring, A. Larraona, Ph. Maroto, A. Perugini, F. Roberti, I. Teodori, A. Tondini. Romae 1934, 370, 8°.

3. E. Herman S. J., **Zum Asylrecht im byzantinischen Reich**. Roma (відбитка „Orientalia Christiana Periodica“, Vol. I, Nr. 1—2, ст. 204—238).

4. Ks. Dr. J. Grabowski, Prof. Uniw. Warszawskiego, **Zagadnienie małżeństwa**. Warszawa 1934, ст. 158, 8°.

1. Праця Перуджінього „Concordata vigentia“ обнімає 13 конкордатів чи конвенцій заключених у повоєнний період Ап. Престолом з різними державами, а то: з Естонією 1922 р., Баварією 1924 р., Польщею 1925 р., конв. з Францією 1926, Литвою 1927, modus vivendi з Чехословаччиною 1927, 2 конвенції з Португалією 1928 та 1929 р. Трактат, грошева конвенція та конкордат з Італією 1929, конкордат та конвенція з Румунією 1927 та 1932 р., з Прусією 1929, Баден 1932, Німеччиною 1933, Австрією 1933. Реєстр конкордатів чи конвенцій, уміщений на початку твору, подає докладну дату заключення та дату ратифікування конкордату чи конвенції. Крім того в додатку поміщено ще кілька передвоєнних конкордатів чи конвенцій, як напр. із Швайцарією з 1828 р. та 1888, з Англією 1890 р.

Текст конкордатів чи конвенцій поданий у мові оригіналу, т. є французькій або італійській та німецькій. Ця збірка конкордатів вивінувана численними, цінними юридичними та історичними поясненнями, писаними латинською мовою. Особливо цінною роблять цю збірку конкордатів подані в нотках паралельні місця у даній матерії з інших конкордатів. Та обставина дає читачеві можливість легко орієнтуватися у паралельних артикулах конкордатів і виробити собі погляд на засадничі справи з ділянки взаємин між Церквою та державою та спосіб їх трактування.

2. *Cosultationes iuris canonici* містять у собі 111 розв'язок на сумнівні питання у матерії канонічного права, а то: 14 опрацьовань у формі *casus-ів* з матерії загальних норм правних, 19 з матерії особового права, 28 з річевого права, 23 з матерії процесового права та 27 з матерії права про проступки та кари. Ці опрацьовання походять спід пера визначних каноністів, професорів церковного права, передусім на Папським Інституті *Utriusque iuris* у Римі та інших університетів (напр. Гарінг з грацького університету). Головним джерелом та основою опрацьовань сумнівних питань є канони Кодексу Права Канонічного та декрети Апостольського Престола, а подекуди канони передкодексового церковного законодавства та твори визначних авторів.

Ця збірка опрацьовань сумнівних питань зладжена в латинській мові. Визначні імена авторів цієї праці запевняють розв'язкам, уміщеним у збірці, наукову повагу, а сама праця дає можливість читачеві легко орієнтуватися у сумнівних питаннях церковного права.

3. Професор церковного права та Президент Папського Орієнтального Інституту о. Герман опублікував в „*Orientalia Christiana Periodica*“, №. 1—2 з 1935 р., цінну розвідку, як причинок до права азилу у византійським царстві. Автора займають головно дві квестії тої проблеми, а то джерело права азилу та об'єм права азилу у східнім римським царстві, обі квестії насвітлює автор передусім на основі цивільних збірників законів схід-

нього римського царства та істориків того часу, що подають деякі вістки про право азилу, майже виключно в зв'язку з політичними подіями. Автор заступає погляд, що право азилу витворилося під кінець IV ст. дорогою звичаєвого права серед християн, та що помічними чинниками в повстанню права азилу були часто підчеркуваний на соборах обов'язок єпископів дбати про немічних та шукаючих помочі, глибока пошана для святости християнських церков і вкінці примір охорони, що її зазнавали деякі поганські святині та цісарські пам'ятники. Хоч у східнім римським царстві нема ні одної соборової постанови, ні одного канона, ні одного церковного декрету, що зясовували б право азилу, все таки святість азилу була вимагана церковним порядком. Тому із слухного церковного становища можна уважати досить численні державні закони про право азилу тільки, як виконавчі закони; поступовання східно-римських цісарів, немов би вони мали право рішати про засадничі питання права азилу церков, автор приписує абсолютистичному, схильному до цезаропапізму византійському державному устроєві. Право азилу перетривало на Сході до упадку византійського царства. Хоч його об'єм у різних періодах існування византійського царства був різний, все таки в основу права азилу в поюстиніянським законодавстві лягли юстиніянські закони, на основі яких вбивники, чужоложники, рабівники дівиць та проступки проти християнської віри були вийняті спід права азилу. Найширший об'єм права азилу признавали Конституції Теодосія II з 431 р. та Льва з 466 р. (?). Юстиніянське законодавство виказувало тенденцію до обмеження права азилу; неприхильно до права азилу ставилися і за в'їські царі, а македонські натомість царі старалися привернути його до свого значіння та вдержати в силі юстиніянське законодавство про право азилу.

Автор ілюструє 54 случаями, зачерпненими з істориків, користання з права азилу політичними проступниками та вистіди того користання. Тільки в 6-ох случаях не вдалося нещасливцям прибіжищем до права азилу урятуватися від смерти, в 21 случаях користаючі з права азилу уникнули цілком кари, а в інших случаях, хоч не уникнули нераз і тяжкої кари, все таки врятувалися перед смертю. Право азилу було признане всім християнським церквам. Одначе чим більшою була пошана для якоїсь церкви серед вірних, тим певніше почувалися під її охороною усі шукаючі в ній прибіжища, передусім тому, що нарушення права азилу визначнішої церкви, як напр. Св. Софії у Византії, скорше ставало відомим у цілім місті та викликувало реакцію серед народу, якій нещасливі втікачі перед караючою рукою местника нераз завдячували свій рятунок. Автор збирає свій дослід у таких висновках: за церквами було признане право азилу тому, що вони були місцем посвяченим Богові; нарушення права азилу уважано злочином, признання права азилу церквам не було залежним від волі византійських царів; вони самі були свідомі, що мають у тій матерії до діла з вищим законом. Епи-

скопи та патріархи звичайно мужно ставали в обороні права азилю у відношенні до державної влади. Джерелом та основою права азилю у Візантії була глибока пошана для святих місць, а саме право формально було нормоване державою.

Свою розвідкою дав автор цінний причинок для історії права азилю у византійським царстві.

4. До дуже важної проблеми супружжя (подружжя) так із церковного, як також державного становища — різні державні системи та научні струї ставляться різно. Всім цим системам та струям, що до Церкви ставляться обоятно чи навіть неприхильно, у відношенню до супружжя спільне є те, що вони стараються християнське супружжя позбавити його святости та підчинити інститут супружжя вповні державному законодавству, підшуковуючи різні, очевидно хибні, теорії про віддільність св. Тайни супружжя від супружого контракту, про джерело, основу церковної власти над супружжям і т.і., щоби бодай у якийсь спосіб умотивувати претенсії державної влади до самостійного нормовання цілоти справ християнського супружжя. Тому, що супружий інститут своїм змістом входить у ділянку життя публичного й приватного, релігійного і державного, слухна розвязка питань, звязаних з тим інститутом, не є легкою та вимагає від кожного законодавця чи науковця, що приступає до практичної чи теоретичної розвязки тих питань, уміння заховати рівновагу між публичним а приватним добром, між інтересами Церкви а держави, між правом Божим (бож супружжя є інститутом права Божого), що його людині не вільно нарушувати ані зміняти, а правом людським, церковним чи державним, що не виключає зміни. Якраз через нарушення тої рівноваги впродовж історії існували та й нині існують різні хибні теорії та системи щодо супружого інституту, часто погубні для суспільности.

Плідний польський каноніст, професор Варшавського Університету о. Др. Грабовський на основі св. Письма та християнської традиції, різних збірників законів у справах супружих так церковного, як і світського законодавства та історичних подій, навітлює у своїй праці „Zagadnienie małżeńskie“ такі питання, звязані із супружжам: Хибні теорії про супружжя, границі компетенції церковної і державної влади в супружих справах, св. Письмо Нового Завіту про супружжя, Таїнственність супружжя, вінчальні обряди, практика вірних, законотатна самостійність Церкви в супружих справах, диспенза, церковне судівництво, держава а супружжя, супруже право цивільне а комуністичне, давне законодавство державне про супружжя, римське, германське та франконське супруже право, законодавство старословянське, угорське та польське в супружих справах, супружі справи пануючих, новочасне законодавство державне в супружих справах, супружжя у конкордатах. На основі різних державних законодавств, а передусім наведених численних случаїв вирішення Апостольським Престолом супружих справ пануючих, опрокидує автор основно хибний погляд, будьтоби Католицькій Церкві

не прислужувало самостійне право над християнським супружжям, а тільки з волі державних володарів. Вислід досліду автора дається схопити таким його висновком: „W interesie przeto państwa jest, by wzmocnić w małżeństwie pierwiastek religijny, tkwiący w duszy obywateli i dlatego prawodawca winien zeń usunąć to wszystko, co w jakikolwiek sposób mogłoby paraliżować jego charakter nadprzyrodzony. Skoro nowożytnie państwo udoskonala swe życie drogą ciągłego postępu, nie powinno przeto cofać się w dziedzinie małżeństwa do tej epoki, kiedy człowiek nie znał wyższej kultury ducha“.

Праця о. проф. Др. Грабовського є цінною для доброго й скорого поінформування читача про розвій та слушну розвязку спору між Церквою а державою у супружих справах.

о. Др. Лев Глинка.

J. de Ghellinck, S. J., Les Exercices pratiques du „Seminaire“ en Théologie. Paris, Desclée de Brouwer et Cie 1934. XII + 200, 12°.

Сьогодні при щораз більшим розвитку наук, при далеко поширеній спеціалізації тих же наук, актуальною стає справа методики й систематики, як також відповідної підготовки до оригінальної праці у вибраній ділянці. Зокрема відносно богословських наук, які дуже сильно поглиблено й поширено в повоєнних літах, на чергу дня прийшла квестія їх організації, яка відповідала б значінню й дотеперішнім осягам усеї теології та намічувала певні шляхи до дальшого їх поступу. І тому св. Отець Пій XI видає енцикл. „Deus Scientiarum Dominus“ (24. V. 1931) про реформу богословських студій, а Св. Конгрегація Університетів і Семинарій доповнює її вже конкретними розпорядками (Ordinationes з 12. VI. 1931). Це законодавство відносно богословських студій дуже сильну вагу кладе на заправу студентів теології до особистої, оригінальної праці й тому вибиваються на перший план „семинарі“ — вправи практичні, які є у звичаю серед інших факультетів.

„Семинарі“ не є цілковитою новиною для богословських студій, бо в різних формах і під різними назвами були вже й давніше в практиці (disputationes, exercitationes practicae, academiae), але бракувало їм певної однастайности й такого рівня, що їх вимагає сучасний стан наук. В саму пору появилася книжка о. Ghellinck-а, передусім коли в тих школах, де „семинарів“ не було, треба їх щойно установляти або збільшувати число „семинарів“ для поодиноких дисциплін там, де не було їх відповідного числа. Вже від довшого часу відчувалось потребу підручника, що давав би потрібні інформації до цієї справи, тим більше коли зважити, що окремої книжки, присвяченої виключно „семинареві“, не лише богословські науки, але навіть інші не мали. О. de Ghellinck спеціально був приготований дати нам працю про ведення „семинарів“. Довголітній професор патрології й історії догм у Лювені й Римі, що вже багато студентів

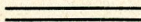
підготував до особистої праці й наукового досліджу, що сам вів „семинари“ й досвідчив усі труднощі, зв'язані з тим веденням, й успішно їх поборов, може в цій матерії сказати своє важне й досвідне слово. Коли ще пригадаємо його імя як совісного дослідника й відомого історика патристичної традиції й схоластики, та притім його обізнаність і особливу вправу в техніці цього роду праць, то вже хочби з цього огляду поява його книжки викликає довіря.

Це й стверджує розгляд самої праці. Автор виходячи з поняття, що є „семинар“ і які його завдання, а саме, що „семинар“ це школа особистої праці і підготова до оригінального наукового досліджу, подає опісля історичний розвиток цієї установи від початків аж по сьогодні (вступ і перший розділ). У дальших розділах (2-ий, 3-ий і 4-ий) посвячує практичним квестіям, як вести „семинар“. Отже різні форми „семинаря“, матеріал, що повинен бути предметом занять в „семинарі“, та уклад, провід і тривання його. Слідує дуже цінний розділ (5-ий), що інформує про просемінар. Відносинами між семинаром і викладами на курсі займається в 6-ім розділі, а останній дає вказівки, як уладити „семинар“ щодо льокалю й обстанови. Закінчують книжку три арредісес; в двох перших подає бібліографію „семинарів“ і важніших колекцій текстів до семинарійних вправ, у третім витяги з папської конституції про студії.

По прочитанні книжки бачимо, що автор вложив у неї весь свій досвід і тому його ради й вказівки є дуже цінні. Бо праця ця це якраз вислід особистої практики автора й вказівок інших, а не якась суха компіляція на основі прочитаних книжок. І тому вона, хоча не сходить до найменших деталей, є дуже практична для професорів у веденні „семинаря“. Деякі сторінки подають матеріал так, що забуваємо, що це книжка з області методології. Перед нашими очима пересуваються наче барвні образочки, що плястично зображують дану справу.

Шкода лише, що автор у виборі прикладів обмежився майже виключно до ділянки, у якій він спеціаліст, себто з історії догм (дещо зі св. Письма), а якраз для позитивних наук богословії ми можемо знайти зразки в історичних „семинарах“, які стоять чи не найвище. Куди більше значіння мали би приклади й вказівки з догматичної й моральної богословії, де ще ніякого поважнішого досвіду не маємо. Тому й найбільш бажаним було би, щоби спеціаліст і досвідчений практик у цих науках видав більш спрецизовану й виключно тим ділянкам посвячену працю.

о. Др. Б. Лисський.

Всячина — хроніка

Varia — chronica

Академічний рік 1934/35 на Гр. кат. Богословській Академії у Львові закінчився офіційно в дні 21 червня б. р. У цьому році слухало викладів на Богословському Виділі 192 слухачів (V рік: 51 слух.; IV р.: 61; III р.: 80), на Фільософічному 170 (II р.: 74; I р.: 96). Разом усіх слухачів було в акад. році 1934/35 — 362. Абсолюторію у 1934/35 р. одержало 50 слухачів.

Ювілей вченого Домініканця. У Єрусалимі обходив 7 березня ц. р. славний французький бібліст, домініканець М. J. La grande 80-ліття своїх уродин.

Одною з його численних заслуг є засновання й організація Практичної Біблійної Школи (L' École Pratique d' Études Bibliques) у Єрусалимі в 1890 р. В р. 1892 почав він видавати знаний біблійний науковий журнал „Revue Biblique“. До 1923 р. був він редактором цього журналу і директором Бібл. Школи. Відтак оснував збірку праць п. н. „Etudes Bibliques“, де сам видав багато своїх робіт, переважно коментарів (кн. Судийв, до листу св. Павла до Римлян, до Галатів, чотирьох Євангелистів). Крім цього, видав багато праць з історії релігії (напр. Etudes sur les Religions sémitiques. Париж 1904, 1905; Le Messianisme chez les Juifs і ін.). Звісні є його конференції, виголошені в Католическому Інституті у Тулузі, пізніше видані п. н. La Méthode historique, surtout, à propos des livres de l' Ancien Testament (1903). З приводу цієї книжки деякі біблісти посуджували його о модернізмі, інші безсторонні добачували в ній певні дороги для катол. екзегези. Одна з його новіших важних праць — це „Le Judaïsme avant Jésus — Christ, II вид. Париж 1931.

Мимо свого віку о. Лягранж ще й тепер має виклади у Бібл. Школі в Єрусалимі та пише в Revue Biblique.

о. Авг. Джемеллі (Gemelli), Францісканин, ректор католицького майляндського Університету, зівстав іменованій Президентом Папської Академії Наук „Nuovi Lincei“, яка від смерти о. Джанфранческі Т. І. († б. VII. 1934) не мала президента. Дня 26. V. 1935 вибрав Повний Збір Академії одногослосно о. Джемеллі, а св. Отець Пій XI затвердив його вибір письмом з дня 7. VI. 1935. Каденція нового президента триває від 1 грудня 1935 — до 1 грудня 1937. О. Джемеллі є від многих літ звичай-

ним членом Папської Академії і належить до найвизначніших католицьких учених. Цей вибір є рівночасно відзначенням Католического Університету в Міляно.

100-літня річниця Католического Університету в Льованії. З кінцем 1934 р. обходив льованський Католический Університет 100-літню річницю свого існування і 25 ліття ректорства еп. Павла La-deuze, теперішнього ректора Університету.

Льованський Католический Університет повстав за згодою Апост. Столиці у 1834 р. наперед в Мехліні і мав 3 факультети: філософічний, теологічний і природничий. Слідуючого року перенесено його до Льованії. Тепер має 5 факультетів, крім цього школи політичних торговельних і консулярних наук та кілька спеціальних шкіл фахових, як гірничу, будівляну і і. На особлившу увагу заслугоє оснований при Університеті кардиналом Mercier в р. 1894 Вищий Інститут Філософічний, що як основу наукової праці поставив засаду використовувати для томістичної філософії новітні висліди дослідів природничих і психологічних. Льованський Університет має добре заслужену славу в науковім світі.

60-літній Ювілей Католицького Університету у Парижі. Звісний Католический Університет у Парижі, що звичайно приходить під назвою „Католицького Інституту (L'Institut Catholique)“ обходив з початком червня 60-ліття свого існування. Цей Університет складається з шістьох факультетів: богословії, канонічного права, філософії, світського права, літератури (гуманістики) та природничих наук.

При Університеті існують також дві вищі школи: політичних наук і курси вищого образування для жінок.

На чолі Університету стоїть довголітній ректор Архиепископ Baudrillart, що від р. 1919 є також членом франц. Академії Наук. Професорська Колегія числить тепер 120 сил. Багато професорів здобуло собі імя у науковому світі. Вистарчить згадати хочби такі імена, як d' Hulst, A. de Mun, Lapparent, Branly, а із сучасних філософа Maritain-а та історика Gouau. Число слухачів виносило в перших роках 200—250, тепер 2184.

Цей Університет, що стоїть на чолі чотирьох інших католицьких Університетів у Франції (в Angers, Lille, Lyon, Toulouse) є одним із головних огнищ католицької науки й культури. Всі ці католицькі університети у Франції удержуються з добровільних датків французьких католиків.

Із життя католицьких університетів. З академічним роком 1933/34 відкрито при державнім університеті у Фльоренції окремих курс- студію томістичної філософії.

Відома висока школа Францисканів у Римі „Antonianum“ одержала декретом Конгрегації Семинарій і Університетів з 17. V. 1933 р. признання школи, як католицького Університету й право надавати академічні наукові ступені з теології, філософії й канонічного права. Першим ректором цього Університету іменовано о. Бертранда Куртшайра, знаного із своїх каноністичних праць

„Angelicum“ святкує цього акад. року 25-ліття свого існування, як університету.

Богословські виклади для польського духовенства. Люблинський кат. Університет у порозумінні з ректором духовної Семінарії у Люблині уладив ряд викладів на строго богословські теми, що відбулися в днях 2—5 липня б. р. Пoviщі виклади були призначені виключно для духовенства та мали на меті визначити становище для практичного душпастирjuвання серед нинішньої дійсности. Як з програми можна зорентуватися, ініціаторам повищих викладів ходило з однієї сторони запізнати слухачів з поглядами сучасних богословів у ділянках догматичній, обрядовій, моральній, з другої — намітити становище душпастиря у відношенні до домінуючої у державі „тотальности“ та до інтелектуального наставлення нинішнього ультра-модерного громадянина.

З програми викладів можна вносити, що вони призначені є для кадри керманичів Кат.-Акції у Польщі.

З прелєгентів замітнішими були: о. проф. Й. Пастушка (Становище Церкви у відношенні до сучасних інтелектуалістичних течей), о. ректор Шиманський (Становище Церкви до теорії та практики тотальних держав), о. проф. А. Тимчак (Церква як містичне тіло Ісуса Христа), о. проф. А. Сломковський (Об'єктивна вартість Відкуплення а модерністичний символізм), о. ректор Й Маслінський (Чим Церква може найуспішніше притягнути до себе сучасних людей), о. проф. Нехай (Поняття Церкви у новій православній богословії), о. С. Войса (Догматичні підстави Кат. Акції, як помічної сили душпастирства) та інші.

Богословське Наукове Т-во

(Societas Theologica)

Академічні Вечорі в краю. Започатковані в осені 1933 р. Богословським Науковим Товариством Академічні Вечорі у розмірно короткому часі стрінулися з таким захопленням широких кругів української світської інтелігенції, що виринула хочність улаштування викладів по замітніших містах провінції.

З багатьох зглядів виклади на провінції відбулися в обмеженості щодо їх скількості, а то в першу чергу через підобрання невідповідного часу (безпосередно перед Великоднем).

І так на весну б. р. відбулися Академічні Вечорі у Тернополі й Стрії.

В Тернополі виголосили виклади прелєгенти:

1. О. Ректор Др. Сліпий Йосиф у дні 17.III: „Віра й наука“¹⁾.

2. О. Др. Костельник Гавриїл у дні 24. III: „Психольогічні джерела атеїзму“.

3. О. Проф. Др. Ішак Андрій у дні 31. III: „Безбожництво в Рад. Україні“.

4. Др. Пастернак Ярослав у дні 7. IV: „Початки християнства на Україні“.

5. Проф. Др. Чубатий Микола у дні 14. IV: „Роля унії в українській нації“.

Участь тернопільського громадянства на усіх викладах була масовою, яка не слабула через весь час викладів.

В Стрії усіх викладів Акад. Вечорів відбулося всего три. Інавгураційний виклад виголосив О. Ректор Др. Сліпий Йосиф. Усіх приявних було понад 600 старшого громадянства й молоді.

Другий реферат виголосив Др. Чехович Константин: „Про Драгоманова“.

Третім був виклад о. Дра Костельника Гавриїла на тему: „Психольогічні причини атеїзму“.

Проектовані у Коломиї Акад. Вечорі не могли у літньому речинці відбутися з причин від аранжерів незалежних.

Успіх повищих викладів є так великим а хочність їх продовжування, особливо на провінції, така очевидна, що в акад. році 1935/6 проєктується їх улаштування по всіх інших містах Галичини.

---

¹⁾ Повищий реферат появився осібною книжкою, виданою літ.-наук. журналом „Дзвони“.

Книжки й часописи

(I Libri et II ephemerides)

I

Велика історія України. Львів 1935. Лють-травень. Ч. 14—17. Видання І. Тиктора. Ст. 625—816. 8°.

Голос Пастиря. Пастирські листи, наукові й популярні розвідки, статті й промови митроп. Андрея Гр. Шептицького. Том І. Львів 1935. Друге видання. Ст. 252. 12°.

Збірник присвячений світлій пам'яті Мелетія Смотрицького з нагоди трисотніх роковин смерті. Львів 1934. Архів Семинара історії церкви при греко-кат. Богословській Академії у Львові. Ч. 1. Накладом Греко-кат. Богословської Академії. Ст. 63. 8°.

Перше Пастирське Послання Дра Василя Масцюха Апостольського Адміністратора для Лемківщини до Лемків. Львів 1935. Печатня Ставропільського Інститута. Ст. 45. 12°.

Шематизм всего клира гр.-кат. Епархії Станиславівської на рік Божий 1935. Станиславів 1935. Накладом Кліра Епархіяльного. Річник ХХХV. Ст. 213. 8°.

о. Дороцький Михайло: **В церквах благословіть Господа.** Жовква 1935. Накладом Видавництва Ч. С. В. В. у Жовкві. Католицькі Читання. Ч. 7. Ст. 16. 16°.

о. Дороцький Михайло: **„Радуйся живоносний хресте!“** Жовква 1935. Накладом Видавництва Ч. С. В. В. у Жовкві. Католицькі читання. Ч. 8 і 9. Ст. 31. 16°.

о. Кравчук Михайло: **Ісус Христос. Його життя, наука й чуда.** Львів 1934. Згармонізований переклад 4 Євангелій на основі грецького тексту з поясненнями. Видання Національного Музею. Ст. 288. 8°.

Лясевич Льонгин інж.: **Практичний Радіо-Аматор.** Порадник для всіх. Львів 1933. Друге видання. Накладом „Україн-радія“. Ст. 129. 12°.

Огієнко Іван Др. Проф.: **Рідне слово.** Початкова граматика української літературної мови. Ч. перша: фонетика й правопис. Жовква 1935. „Бібліотека Рідної Мови“. Ч. 4. Ст. 154. 16°.

Пеленський Є. Ю.: **Бібліографія української бібліографії.** Львів 1934. Видання „Богословії“ ч. 18. Ст. 200. 8°.

Січинський Володимир Др.: **Архітектура катедри св. Юра у Львові.** Львів 1934. Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Том VI. Ст. 96 + 18 рис. 8°.

Сліпий Йосиф о. Др.: Віра і наука. Львів 1935. Бібліотека „Дзвонів“ ч. 12. Ст. 24. 8°.

о. Табінський прот.: Псевдо-Керуларієва Паноппія. Львів 1934. Відбитка з „Ниви“ 1934 р. Ст. 32. 8°.

Флоровский А. В.: Чехи и восточные Славяне. Прага 1935. Очерки по истории чешско-русских отношений (X—XVIII вв.). Том I. Prace Slovanského Ústavu v Praze. Sv. XIII. Nákladem Slovanského Ústavu. Ст. 527. 8°.

Цьорох Саломія Др. Ч. С. В. В.: Погляд на історію та виховну діяльність С. С. Василянко. Львів 1934. Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Том VII—VIII. Ст. 256. 8°.

Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). B. Humaniora XXXII. Tartu 1934. Eesti Vabariigi Tartu ülikooli Toimetused. Ст. 250 + 190 + 38 + 37. 8°.

Analecta Sacra Tarraconensia. Barcelona 1934. Édit. Biblioteca Balmes. Vol. X. La seu de Tarragona. Ст. 192. 8°.

Contributions a l'histoire de l'Ukraine au VII-e Congres International des Sciences Historiques, Varsovie août 1933. Léopol 1933. Imp. de la Société Scientifique au nom. de Schevchenko à Léopol. Ст. 123. 8°.

Der Grosse Herder. Freiburg im B. 1935. Zehnter Band. Reue-bis Sipo. Herder Verlagsbuchhandlung. Ст. 1728. 8°.

Magister Thomas doctor communis. Księga Pamiątkowa Międzynarodowego Kongresu Filozofji Tomistycznej w Poznaniu 1934 r. Gniezno 1935. Studia Gnesnensia XII. Zebrał *Kowalski K. Ks. Dr.* Ст. 499. 8°.

Megiloth. Stuttgart 1935. Biblia Hebraica. T. 13. Priv. Württ. Bibelanstalt. Ст. 60. 8°.

Polski Słownik biograficzny. Kraków 1935. Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności.

Z. 1—2 (Tom I/1—2). Ст. 1—192. 4°.

Retrospektywna Wystawa Sztuki Ukraińskiej ze zbiorów Ukraińskiego Muzeum Narodowego we Lwowie. Warszawa 1934. Instytut Propagandy Sztuki. Ст. 31. 16°.

IV. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Wiedzy Chrześcijańskiej za lata 1931—1934. Lublin 1935. Nakładem Towarzystwa Wiedzy Chrześcijańskiej. Ст. 16. 12°.

Arthofer Leopold: Zuchthaus. München 1933. Verlag. J. Kösel — F. Pustet. Ст. 190. 15°.

Bouffier Gabriel: La venerable servante de Dieu Anna-Maria Taigi. Paris 1935. Éditeur P. Téqui. Édition sixième. Ст. 281. 12°.

Brenon A: Celui qui nous aime. Paris 1935. Maison de la Bonne Presse. Ст. 211. 12°.

Brinktrine Joannes: Consuetudines liturgicae in functionibus anni ecclesiastici papalibus observandae. Monasterii 1935. Opuscula et textus historiam ecclesiae eiusque vitam atque doctrinam illustrantia. Series liturgica. Fasc. VI. Ст. 43. 16°.

Buhl F.: Liber Psalmorum. Stuttgart 1930. Biblia Hebraica. T. 11. Priv. Württ. Bibelanstalt. Ст. 127. 8°.

Dąbrowski Remigjusz Ks. Dr.: Katolicka nauka moralności w przedstawieniu prawosławnych teologów rosyjskich. Warszawa 1935. Wydawnictwo „Przeglądu Katolickiego“. Ст. 151. 8°.

Diekamp Franciscus: Theologiae dogmaticae manuale secundum principia S. Thomae Aquinatis. Tornaci (in Belgio) 1935. Editio sexta A. M. Hoffmann O. P. Volumen IV. De sacramentis, tum in communi tum in specie et de novissimis. Ст. 578. 8°.

Duverne Rene: Quand la tête est droite. Paris 1935. Collection: Vérite. Editeur P. Téqui. Ст. 52. 12°.

Gomurowski Andrzej Dr.: Cnoty nabyte i cnoty wlane. Studjum porównawcze w myśl zasad św. Tomasza z Akwinu. Gniezno 1935. Studja Gnesnensia XIII. Dział teologiczny VI. Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu. Ст. 109. 8°.

Ingold A. M. P.: Général et Trappiste le P. Marie-Joseph Baron de Géramb (1772—1848). Paris 1935. Éditeur P. Téqui. Quatrième édition. Ст. 348. 2°.

Lavaud Benoit O. P.: Le monde moderne et le mariage chrétien. Paris 1935. Desclée de Brouwer. Ст. 438. 12°.

Kittel Rud.: Liber Genesis. Stuttgart 1929. Biblia Hebraica. T. 1. Editio tertia. Ст. 79. 8°.

Kittel Rud.: Liber Jesaiae. Stuttgart 1929. Biblia Hebraica. T. 7. Priv. Württ. Bibelanstalt. Ст. 93. 8°.

Kratz G. S. I. e Leturia P. S. J.: Intorno al „Clemente XIV“ del Barone von Pastor. Roma 1935. Desclée E. C. Editori Pontifici. Ст. 97. 12°.

Kubijowycsch W.: Die Verteilung der Bevölkerung in der Ukraine. Berlin 1934. Verlag des Vereins zur Förderung der Ukrainischen Wissenschaft und Kultur. E. V. Beiträge zur Ukrainekunde. H. II. Ст. 39. 12°.

Misserey D. E.: Sous le signe de l'Hostie. La Mère M.-M. Doëns moniale bénédictine. Paris 1934. Desclée de Brouwer C-1e Editeurs. Collection „Pax“. Vol. XXXVII. Ст. VI + 230. 12°.

Monsabré R. P.: La Vierge Marie. Paris 1934. P. Lethielleux, éditeur. Ст. 220. 12°.

Moret Jeanne: Par la Croix... Paris 1935. Collecton „Je Sème“. P. Téqui, Editeur. Ст. 236. 12°.

Pechuška František: Staroslovanský překlad knihy „Job“. Praha 1935. Knihovna „Časopisu Katol. Duchovenstva“. Číslo 2. Ст. 63. 8°.

Plöchl W. Dr.: Das Eherecht des Magisters Gratianus. Wien—Leipzig 1935. Wiener Staats-u. Rechtswissenschaftliche Studien. Band XXIV. Verlagsbuchhandlung von F. Deuticke. Ст. 113. 8°.

Pontet Maurice S. J.: L'homme moderne et la prière. Paris 1935. Desclée De Brouwer et C-1e. Ст. 111.

Riondel H. S. J.: Pax vobis. Aux ames inquiètes. Paris 1934. P. Lethielleux, éditeur. Deuxième édition. Ст. 300. 12°.

Przywara Erich: Ringen der Gegenwart. Gesammelte Aufsätze 1922—1927. Augsburg 1929. Band I u. II. Dr. Benno Filser—Verlag G. M. B. H. Ст. 539 + 446. 8°.

Stöckl A. Dr. i Weingärtner J. Dr.: Historja filozofji w zarysie. Kraków 1930. Przekład ks. Kwiatkowskiego Fr. T. J. Wydanie trzecie. Wydawnictwo O. O. Jezuitów. Ст. 654. 8°.

Wöhrmüller Bonifaz Abt: Mannhaftes Christentum. München 1934. Verlag J. Kösel—Fr. Pustet. Ст. 320. 12°.

II

Вістник. Львів (Чарнецького 26).

1935. Ч. 1. *Ю. Липа*: Провідництво письменства. *Е. Маланюк*: Совітські літературні справи і т. д.

1935. Ч. 2. *Л. Граничка*: Хахли героями московських повістей. *М. Мухин*: Тіні незабутих предків. *С. Северина Ч. С. В. В.*: Шевченко і Федькович і т. д.

1935. Ч. 3. *С. Северина Ч. С. В. В.*: Шевченко і Федькович. *М. Мухин*: Тіні незабутих предків і т. д.

1935. Ч. 4. *М. Мухин*: Тіні незабутих предків. *Герберт Н. Касон*: Бритійський успіх і т. д.

1935. Ч. 5. *А. Морва*: Кіплінг. *М. Мухин*: Тіні незабутих предків і т. д.

1935. Ч. 6. *І. Каюк*: Очима заходу. *Devius*: Чи можлива мобілізація в Росії. *Д. Чортотлик*: Стара й молода Англія і т. д.

Дзвони. Львів (Японська 7).

1935. Ч. 2—3. *М. Н.*: Про літературну критику й критиків. *С. Шелухин*: Критика нового наукового підручника історії України. *Др. К. Чехович*: До проблеми народніх ритмів у Шевченка. *о. Др. Й. Сліпий*: Віра й наука. *о. Др. Г. Костельник*: Справжнє джерело атеїзму. Рецензії і т. д.

1935. Ч. 4. *Др. К. Чехович*: До проблеми народніх ритмів у Шевченка. *Др. В. Пачовський*: Проблеми укр. літератури й мистецтва. *о. Др. Й. Сліпий*: Віра й наука. *о. Др. Г. Костельник*: Справжнє джерело атеїзму. *М. Здзеховський*: Трагічна Європа і т. д.

1935. Ч. 5. *Др. Б. Кудрук*: Гендель і Бах. *Др. В. Пачовський*: Проблеми української літератури й мистецтва. *Др. К. Чехович*: До проблеми народніх ритмів у Шевченка. Рецензії і т. д.

Добрий Пастир. Станіславів (Перацького 11).

1935. Ч. 1. *о. Л. Бурнадз*: П'ятьдесятьліття Станіславівської Епархії. *М. Я. Салевич*: Відкуплення. *о. Др. Я. Біленький*: Значіння епіклези. На вибрані теми і т. д.

*Духовна Стража. Кральєвина. Југославија.

1935. Број. 1. *Ириней еп.*: О светом Сави као верском човеку. *Никанор Илчић*: Догматска наука св. Кипријана картагенског о св. тајни причешћа. *М. Х.*: Богослужбено спреманье верних за прославу Ускреса у православној Цркви. *Архиман. Стефан*: Монашка ђелија и њезин значај. Митрофан Бан. Белешке і т. д.

Душпаствырь. Ужгородъ (Епархіяльна Касса).

1935. Ч. 1—2. *о. Д. Поповичъ*: Думки о нашемъ цѣлодерж. конгрессѣ. Напакъ и Новый Завѣтъ. Я океанный грѣшникъ. Урядова часть і т. д.

1935. Ч. 3—4. *Д. Поповичъ*: Соціальное воспитаніе молодежи. *Ignotus*: Историческій характеръ Ветхаго Завѣта. Наши актуальности. Урядова часть і т. д.

1935. Ч. 5—7. Наша будучность. *Гафарайда Д.*: Около Акціи Католической. Манифестация католической молодежи в Римѣ. Урядова часть і т. д.

За соборність. Луцьк (вул. Голувка 8).

1935. Ч. 9. За 9 місяців. Волинське Епархіяльне Зібрання. *Е. Ю. Сажович*: Пінська Православна Конгрегація 1791 р. † Митроф. протоіерей Орест Мільков і т. д.

*) Книжки й журнали, назначені звійдкою є некат. богосл. видання.

Літопис Бойківщини. Самбір (Тиха 1).

1934. Ч. 4. *Др. В. Кобільник*: Загальні завваги про кости людини при археологічних розкопах. *Др. В. Кобільник*: З археології Бойківщини. *о. Р. Лукань Ч. С. В. В.*: Прізвища й назви: Бойкевич, Бойки, Бойківці, Бойко і т. д. *Др. М. Скорик*: Бойківські писанки. *о. Ю. Кміт*: Словник бойківського говору і т. д.

1935. Ч. 5. *М. Смішко*: Вістря на спис із рунічним написом з Розвадова. *о. Р. Лукань Ч. С. В. В.*: Бойківські прізвища й назви. *о. Ю. Кміт*: Народні „пацьорьї“. *Др. М. Скорик*: Походження назви міста Самбора і т. д.

Наша Культура. Варшава (в. Сталева).

1935. Кн. 1. *Митрон. Андрій*: Значення національного мистецтва. *Митрон. Діонісій*: Археологія Евхаристичного Культу. *Л. Білецький*: Критичні моменти в ранній творчості Т. Шевченка. *Др. І. Свенціцький*: Етапи творчости М. Гоголя. *Др. І. Огієнко*: Сучасна українська літературна мова і т. д.

1935. Кн. 2. *Проф. В. Щербаківський*: Українська протоісторія. *Проф. Л. Білецький*: Критичні моменти в ранній творчості Т. Шевченка. *Митрон. Діонісій*: Археологія Евхаристичного Культу і т. д.

Нива. Львів (Коперника 36).

1935. Ч. 1. *о. П. Табінський*: Релігійні питання в церковнім розколі XI. в. *о. О. Квіт*: Кореляція на годині релігії. *о. А. Лошиній*: Празники Різдва Христового і Богоявлення у нашім річнім церк. уставі. *о. В. Кармазин*: Кат. Акція і священник. X.: З життя російської незєдненої православної Церкви. *о. Др. Г. Костельник*: Історична об'єктивність і т. д.

1935. Ч. 2. *о. М. Бобовник*: Рефлексії по Заг. Зборі Тов. св. Андрея. *о. прот. П. Табінський*: Релігійні питання в церк. розколі XI. в. *о. Ст. Хабурський*: До проблеми виховання нашої молоді. *о. Др. І. Цегельський*: „Катихитичні дні“ у Варшаві. *о. Др. Г. Костельник*: Історична об'єктивність. Всячина і т. д.

1935. Ч. 3. *о. С. Хабурський*: До проблеми виховання нашої молоді. *о. М. Мосора*: На обрядові теми. *о. В. Р. Рабій*: Душпастир в недюзі. *о. прот. П. Табінський*: До питання про четверте подружжа в Східній Церкві і т. д.

1935. Ч. 4—5. *о. В. Пришляк*: Нові завдання Тов. св. Андрея. *Ю. Колтун*: Євгеніка в світлі христ.-кат. моралі. *о. Др. Л. Глинка*: Потреби спільної організації укр. католицького духовенства. *о. І. Ратич*: Катихиза „Про Божу ласку“. *о. А. Лошиній*: Празники Різдва Христового і Богоявлення в нашім церк. уставі. *о. П. Табінський*: До питання про четверте подружжа в Східній Церкві і т. д.

Analecta Bollandiana. Bruxelles (Société des Bollandistes 24).

1935. Fasc. I—II. *P. Peeters*: S. Sousanik, martyre en Arméno-Géorgie, I. *R. Devreese*: Le texte grec de l' Hypomnesticum de Théodore Spoudée. *H. Delehaye*: Donnus Marculus. *Baudouin de Gaiffier*: Les reliques de l' abbaye de San Millán de la Cogolla au XIIIe siècle. *P. Grosjean*: De S. Johanne Bridlingtoniensi collectanea. *M. Coens*: Note sur un ancien manuscrit de Malonne. Bulletin des publications hagiographiques.

Ængelicum. Roma (Salita del Grillo 1).

1935. Fasc. 2. *V. Kinper*: Ragione e perfezione dell' immanenza secondo s. Tommaso d' Aquin. *A.*: De processione Spiritus S. *S. Vallaro*: De natura capacitatis intellectus creati ad videndam divinam essentiam. *R. Garrigou-Lagrange*: De demonstrabilitate possibilitatis mysteriorum supernaturalium. *V. Poliet*: La doctrine de Cajetan sur l' Eglise, etc.

Apollinaris. Roma (Piazza S. Apollinare 49).

1934. Num. 2. Inter S. Sedem et Austriae Rempublicam Sollemnis Conventio. *Carussi E.*: De proxima Catholica Internationali Utriusque Iuris Congressione. Acta Apostolicae Sedis. Consultationes, etc.

1934. Num. 3. *B. Kübler*: Schemata reta relationum, quae Congressui Iuridico Internationali proposita sunt. Recensiones, etc.

1934. Num. 4. Congressus Iuridicus Internationalis. Acta Apost. Sedis. *Bernardini*: Normae S. R. Rotae Tribunalis, etc.

Archivum Historicum Societatis Jesu. Roma (Borgo Santo Spirito 5).

1935. Fasc. I. *W. Kratz S. I.*: Der Prozess Malagrida nach den Originalacten der Inquisition in Torre do Tombo in Lissabon. *E. del Portillo S. I.*: El Instituto de la Compañía de Jesús y sus primeras ediciones. *P. Dahmen S. I.*: Le „Votum“ de Pierre Lombard archevêque d' Armagh et la controverse autour de Robert de Nobili. Commentarii breviores. Selectorum operum iudicia. *E. Lamalle S. I.*: Bibliographia de historia S. I. pro anno 1933, etc.

Ateneum Kapłańskie. Włocławek (Seminarjum Duchowne).

1935. Tom 35. Z. 2. *Ks. J. Piskorz*: Życie nadprzyrodzone a laicyzm dzisiejszy. *Ks. J. Pastuszka*: Filozofja M. Schelera. *Ks. M. Morawski*: Synod prowincjonalny prowincji Gnieźnieńskiej. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

1935. Tom 35. Z. 3. *Ks. Dr. P. Chojnacki*: Rozwój czy zniekształcenie filozofji tomistycznej. *Ks. Dr. P. Tochowicz*: Reakcja przeciwko naturalizmowi i jej odbicie w dziedzinie pedagogiki. *Ks. Dr. I. Grabowski*: Adwokatura w ustawodawstwie kościelnem. *Ks. Dr. J. Piskorz*: Życie nadprzyrodzone a laicyzm dzisiejszy. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

1935. Tom 35. Z. 4. *Ks. M. Morawski*: Synod prowincjonalny prowincji Gnieźnieńskiej w dawnej Polsce. *Ks. J. Pastuszka*: Filozofja M. Schelera. *Ks. I. Grabowski*: Adwokatura w ustawodawstwie kościelnem. *Ks. J. Zawadzki*: Wartość kary jako środka wychowawczego. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

Benediktinische Monatschrift. Hohenzollern.

1935. H. 3—4. *B. Reetz*: Die Lebensform des Getauften. *J. Schildenberger*: Der Triumphzug des Palmsonntages. *A. Stolz*: Theologie der Sprache. *A. Miller*: Die Symbolik des Wassers in der Osterliturgie. *B. Steindle*: Heilige Osternacht, etc.

1935. H. 5—6. *R. Molitor*: Pius X. *H. Keller*: Kirche als Kultgemeinschaft II. *O. Scheiwiller*: P. Maurus Carnot. *Leo v. Rndloff*: Mikrokosmos. *D. Zähringer*: Das Fest der Einheit und Vollendung. *B. Danzer*: Beda der Ehrwürdige, etc.

Biblica. Roma (Piazza Della Pilotta).

1935. Fasc. 1. *A. Skrinjar*: Les sept Esprits (Apoc. 1, 4 etc.). *O. H. E. Burmester*: The Bohairic Pericopae of Wisdom and Sirach. *R. Köppel*: Das Alter der neuentdeckten Schädel von Nazareth. *P. Jouon*: Le costume d' Elie et celui de Jean Baptiste, etc.

1935. Fasc. 2. *A. Skrinjar*: Les sept Esprits. *O. H. E. Burmester*: The Bohairic Pericopae of Wisdom and Sirach. *A. Bea*: Der heutige Stand der Pentateuchfrage. *P. Jouon*: Zur Erklärung von Gen. 6, 1—4, etc.

Bogoslovni Vestnik. Ljubljana.

1935. Zv. I. *Grivec*: Biblične zgodbe sv. Cirila in Metoda. *Ušeničnik Fr.*: Kristus v liturgičnih molitvah. Praktični del Slovtvo, etc.

Bogoslovska Smotra. Zagreb (Kapitol 27).

1935. Broj 1. *Dr. V. Keilbach*: O psihološkoj strukturi religioznih doživljaja. *Dr. N. Živković*: Tumačenje otkrivenja sv. Ivana. *Turković M.*: Opatija B. D. M. de Gotho. *Polonijo M.*: O starim bratovštinama na ostrvu Krku. Prikazi, izvještaji, bilješke, etc.

1935. Broj 2. *Spiletak A.*: Strossmayer i pravoslavije. *Keilbach V.*: Uloga iracionalnoga u religiji i filozofiji religije. Prikazi, izvještaji. Bilješke, etc.

1935. Broj 3. *Živković A.*: Osnovne ideje „pozitivnog kršćanstva“ u Njemačkoj. *Belić M.*: Pravna narav braka. *Spiletak A.*: Josip Juraj Strossmayer i pravoslavije. *Keilbach V.*: Metafizika religije. Prikazi, izvještaji, bibliješke, etc.

Časopis Katolického Duchaovenstva. Praha IV (Hradčany 58).

1935. S. 2. Za zemřelým drem Janem Hejčlem. *Dr. Jaroslav Beneš*: René Descartes či Tomáš Akvinský? *Dr. Danišovič*: Novšie možnosti intenzivnějšího štúdia cirkevných dejin vo večnom meste. Duchovní správa, etc.

1935. S. 3. *F. Pechuška*: Staroslovanský překlad knihy „Job“. *Let Danišovič*: Novšie možnosti. *J. Beneš*: René Descartes či Tomáš Akvinský? Duchovní správa, etc.

Collectanea Mechliniensia. Malines.

1935. Fasc. II. *A. Van Hove*: De volstreckte noodzakelijkheid van het Doopsel voor de kindern. *E. Steenackers*: Les débuts de la dévolution à N-D. de Miracle à l'eglise St. Rombaut à Malines. *E. Carton de Wiart*: Argumentum apologeticum ex praescriptione. *M. de Furstenberg*: De missa in anniversario defunctorum. *P. Gillet*: L'Etat pontifical après la donation de Pépin jusqu'à Hadrien, etc.

1935. Fasc. III. *G. Ryckmans*: En marge de l'Ancien Testament. Les inscriptions hébraïques. *F. Prims*: De Antwerpsche Geestelijkheid bij den aanvang der geloofsvervolging in den Franschen tijd. Conferentiae Theologicae, etc.

Collectanea Theologica. L w ó w (Marszałkowska 1).

1934. Z. 4. *S. L. Skibniewski*: Zagadnienie implikacji. *J. Melich*: Der heilige Zoerardus. *K. Kantak*: Kapitula necnon constitutiones F. F. Minorum Observantium prov. Poloniae. *A. Pawłowski*: L'idée de l'Eglise d'après la theolo et l'historiosophie russes. *W. Zaikyn*: „Nowa“ teorja o początkach chrześcijaństwa na Rusi. Recenzje.

1935. Z. 1. *Ks. T. Długosz*: Seminarja duch. we wschodniej Polsce do 1800 r. *E. Stein*: Alttest. Bibelkritik in der späthellenist. Literatur. *Ks. A. Gerstmann*: Konkordat austrjacki z r. 1933. *A. Stomkowski*: Doctrina semarianorum circumsessione personarum S. S. Trinitatis, etc.

1935. Z. 2. *S. Seliga*: De Invectiva Hieronymiana. *Ks. K. Karlowski*: Rozgraniczenie rozporządzeń biskupich secundum ius i praeter ius commune według Benedykta XIV. *Stefan Abt*: Othlon de Saint-Emmeram. Les confessions d'un moine du XI siècle. *Ks. J. Jelito*: Znaczenie odkryć w Ras Šamra dla Pism St. Testamentu. *W. Zaikyn*: Uwagi o stanie współczesnej teologii prawosławnej. Recensiones.

Divus Thomas. Piacenza.

1935. N. 2. *E. Axters O. P.*: Pour l'état des Manuscrits des Questions Disputées de S. Thomas d'Aquin. *A. Rossi C. M.*: De gnoseologia a Jos. Zamboni prolata. *A. Van Hove*: „Per quam meruimus Auctorem vitae suscipere“. *G. M. Perrella*: La dottrina dell'oltretomba nel Vecchio Testamento. Operum iudicium, etc.

1935. N. 3. *E. Nevent*: La grâce sacramentelle. *A. Rossi*: De Gnoseologia a Jos. Zamboni prolata. *F. Stegmüller*: Robert Kilavarby. O. P. Ueber die Möglichkeit der natürlichen Gottesliebe. *F. Trucco*: „Omnis creatura ingemiscit“ (Rom. 8, 19—23). Operum iudicium, etc.

Echos d' Orient. Paris VIII (Rue Bayard 5).

1934. Nr. 176. *V. Grumel*: L'année du monde dans la Chronographie de Théophane. *V. Laurent*: La prosopographie de l'empire byzantin. *P. Wittek*: La descendance chrétienne de la dynastie Seldjouk en Macédoine. *V. Laurent*: Bulgarie et princes bulgares dans la sigillographie byzantine. *V. Laurent*: Le IV-e Congrès des Etudes byzantines. *J. Deslandes*: Sources canoniques de droit oriental. Vers la fin du schisme bulgare: documents officiels. Chronique des Eglises orientales. Bibliographie, etc.

1935. Nr. 177. *M. Jugie*: L'ecclésiologie des nestoriens. *V. Laurent*: Le Pape Alexandre IV et l'empire de Nicée. *R. Janin*: Les églises byzantines des saints militaires. *J. Lacombe*: La récente évolution des Eglises orthodoxes. *V. Grumel*: Grégoire Palamas, Duns Scot et Georges Scholarios devant le problème de la simplicité divine. *V. Laurent*: La mission des Jésuites à Naxos de 1627 à 1643. Bibliographie.

Ephemerides Liturgicae. Roma (Via Pompeo Magno 21).

1935. Fasc. I. *Gougoud L.*: Étude sur les Ordines commendationis animae. *Wilmarit A.*: Un livret de prières provenant de la Chartreuse de Trisulti. *Brinktrine J.*: Eine Eigentümlichkeit gelasianische Präfationen. *Paladini L.*: Il movimento liturgico in Italia. *Paladini L.*: Il primo congresso nazionale italiano di liturgia. *Hibernicus*: Il movimento liturgico in Irlanda. *Coelho A.*: Il movimento liturgico in Portogallo. Documenta et praxis liturgica, etc.

1935. Fasc. II. *De Puniet P.*: Le Sacramentaire Romain de Gellone. *Porter A.*: Cantica Mozarabici Officii. *Morin G.*: Une particularité Arlésienne de la liturgie du samedi saint. *Salaville S.*: De communione eucharistica Graecorum quid senserit Jacobus Goar. *Prado G.*: Il movimento liturgico in Ispagna. Documenta et praxis liturgica.

Estudios Eclesiasticos. Madrid.

1933. Fasc. 4. *Fernández A.*: Alianza patriarcal, sinaitica, mesiánica. *Alonso M.*: El Sacrificio Eucarístico de la última cena del Señor, según los teólogos. *Telxidior L.*: E. P. Suarez y S. Tomás. *Mados J.*: La pertinacia, rasgo característico de la herejía, según Facundo de Herminia. Notas y textos, etc.

1934. Fasc. 1—2. *A. Fernández*: Problemas de Topografía Palestinense. Jerusalem. *Galdos R.*: En el cuarto centenario del nacimiento de Maldonado. *Cereceda F.*: En el cuarto centenario del nacimiento del P. Francisco Toledo. *Telxidior F.*: Suárez y Santo Tomás. Notas y textos, etc.

1934. Fasc. 3. *Segarra F.*: Algunas observaciones, sobre los principales textos escatológicos de Nuestro Señor: Mat. X, 23. *L. Telxidior F.*: Suárez y S. Tomás. *Martines G. J.*: El misterio de la inhabitación del Espíritu Santo. *Ruis Goyo J.*: Los orígenes del Símbolo Apostólico. Notas y textos, etc.

Estudis Franciscans. Barcelona-Sarriá.

1934. Fasc. VII—X. *A. Giannini*: La riforma della costituzione Polacca. *L. Cialdea*: Il revisionismo nella storia diplomatica dell' Europa sud-orientale. *R. Nikolić*: Simeone Matavulj. *A. Colombo*: Vita e opere di Ion Luca Caragiale. Rassegna Politica. Note ed appunti, etc.

1934. Fasc. XI—XII. *B. Nikitin*: Un tipo religioso russo: lo „strannik“. *R. Nikolić*: Simeone Matavulj. *A. Colombo*: Vita e opere di Ion Luca Caragiale. Rassegna Politica. Documenti, etc.

1935. Fasc. I-II. *Andreu de Palma de Mallorca*: Els framenors Caputxins et el Beat R. Lull. *M. Sponer*: „Llibre de Consolacio d'Ermità“. *F. de B. Moll*: Els ilatinismes de la „Logica nova“. *Dr. H. Wieruszkowski*: Ramon Lull et l'idée de la Cité de Dieu. *Dr. J. H. Probst*: Lull, mystique, pour l'action. *T. Carreras i Artau*: Fonaments metafísics de la Filosofia lulliana. *Dr. A. Wohlhaupter*: Ars brevis, quae est de inventione iuris, etc.

Franziskanische Studien. Münster i W.

1935. H. 1. *B. Jansen*: Die Forschungsarbeiten des Kardinals Ehrle über den Franziskanerorden. *Dr. J. Reuss*: Die theologische Tugend der Liebe nach der Lehre des Richard von Mediavilla. *I. B. Roth*: Franz von Mayronis und der Augustinismus seiner Zeit. *Dr. Rottenkolber*: Neu-Ulm, Beiträge zur Geschichte des ehemaligen Franziskanerklosters Lenzfried, etc.

1935. Н. 2. *M. Bihl*: Zur Kritik des Speculum Perfectionis gelegentlich der Neuausgabe desselben von P. Sabatier. *Dr. P. Fleig*: Thomistische und skotistische Erkenntnislehre. *J. Reuss*: Die theologische Tugend der Liebe nach der Lehre des Richard von Mediavilla.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilatta 35).

1935. Fasc. 1. *Zeiger J.*: De Iuris Canonici ad Ecclesiae naturam habitudine. *Schuster J. B.*: Das Verbot der staatlichen Zwangssterilisierung und das Prinzip der Güterabwägung. *P. Siwek*: La conscience de la liberté. *Mueller F.*: Die unbefleckte Empfängnis der Gottesmutter in der griechischen Ueberlieferung. *Notae et disceptationes*, etc.

Irenikon. D'A may-Sur-Meuse (Belgique).

1935. № 1. *Prof. E. Pantelakis*: Le monastère du Sinaï. *Dr. A. Baumstark*: Rits et fêtes liturgiques. *D. C. Lialine*: Chronique religieuse russe. *S. Broussaleux*: Notes et Documents. Bibliographie, etc.

1935. № 2. *D. A. Stolz*: „Nouveaux“ dogmes. *D. C. Lialine*: Rité, Spiritualité et Union. *D. C. Lialine*: Chronique religieuse russe. Notes et Documents, etc.

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. Breslau (Verlag Priebatsch's Buchhandlung).

1934. H. 3—4. *A. Brückner*: Albrecht von Waldstein's Ende. *M. Laubert*: Der Posener Adel und die Bauernbefreiung. *Dr. B. Bruckkus*: Die historischen Eigentümlichkeiten der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung Russlands. *B. Landau*: Die Moskauer Diplomatie an der Wende des 16. Jahrhunderts. *S. Hessen*: Die polnische Schulreform und ihre Träger. *P. Diesl u. F. Feldmann*: Reste eines handschriftlichen und eines gedruckten tschechischen Kanonials. Miscellen, etc.

Les Questions Liturgiques et Paroissiales. Louvain (Abbaye du Mont César).

1934. N. 6. *D. B. Capelle*: Le chrétien offert avec le Christ. *D. A. Vonier*: La glorification du Christ et l' Eucharistie. Notes et documents, etc.

1935. N. 1. *D. B. Capelle*: Le chrétien offert avec le Christ. *D. A. François*: Les Journées liturgiques. Notes et documents, etc.

Kwartalnik Historyczny. L w ó w (Marszałkowska).

1934. Z. 4. *J. Feldman*: Uwagi o kronice Anonima-Otwinowskiego. Niemcy i Polska. Miscellanea, etc.

1935. Z. 1. *W. Semkowicz*: Uwagi o początkach dokumentu polskiego. *K. Hartleb*: Polski Cyrjak z Ankony, nieznaný peregrynat na Malte, do Hiszpanji i Portugalji. Artykuły i referaty, etc.

Nouvelle Revue Théologique. Louvain (Rue des Récollets 11).

1934. N. 10. *P. Charles*: Spes Christi. *R. Brunet*: La propriété privée chez s. Thomas. *Fr. Papillon*: Romans dangereux. *St. F. Poglajen*: Sectes athées. *Cl. Plaque*: Pour construire la famille chrétienne. *P. Schepens*: Un terme obscur dans une lettre de S. P. Canisius. Actes du Saint-Siège, etc.

1935. N. 1. *É. de Moreau*: L' Orient et Rome dans la Fête du 2 Février. *H. du Manoir*: La philosophie religieuse de Kant. *P. Delattre*: La tragédie de l' Eglise Evangélique. *R. Brouillard*: Le vin de messe. Principes et consultations.

1935. N. 2. *Ch. Martin*: Les Monastères du Wadi'n Natroum. *M. C. Boumaert*: Les Conférences du Père Pinard de la Boullaye et l' Apologetique. *P. Delattre*: La tragédie de l' Église Evangélique. *M. Van Hoeck*: L' Apostolat des Malades. Actes du Saint-Siège, etc.

1935. N. 3. *É. Mersch*: Corps mystique et Humanité contemporaine. *Ch. Martin*: Les Monastères du Wadi'n Natroum. *P. Delattre*: La tragédie de l' Église Evangélique. *J. Renié*: L' enseignement doctrinal des Actes des Apôtres. *C. Bourgeois*:

Trois étapes du catholicisme en Estonie. *Ch. Martin*: Monumenta palaeographica vetera. *G. de Rhodes*: Les notes de l'Église et la doctrine du Cardinal Hosius. Actes du Saint-Siège, etc.

1935. N. 4. *R. Roigelot*: L'Église et le Socialisme. *J. Lenain*: Encors Beau-raing. Actes du Saint-Siège. Bibliographie, etc.

1935. N. 5. *Bonsirven*: Individualisme chrétien chez saint Jean. *Carpay*: La nouveauté de l'Action catholique. *Delattre P.*: La tragédie de l'église évangélique, etc.

1935. N. 6. *J. Calès*: La doctrine des Psaumes. *H. Beylard*: Le Péché philosophique. Recherches archéologiques récentes. Bibliographie, etc.

Nova Revija Vjери i Nauci. M a k a r s k a.

1935. Br. 1. *Dr. Božo Vucić*: Nacionalni socijalizam i religija. *Dr. bogosl. i obaju prava*: Kardinal Gasparri veliki pravnik i veliki državnik. *Dr. fr. J. Božičković*: Deribakova kritika Lovrićevih „Osservazioni“ i njihov auctor. Kulturni pogledi, etc.

1935. Br. 2. *Fra I. Radić*: Hiljadu devetsto godišnjica muke i smrti Kristove. *Dr. bogosl. i obaju prava*: Pravni kriterij za prosuđivanje jedinstva Crkve. *Dr. fra O. Knezović*: Kulturni liberalizam. Kulturni pogledi, etc.

Oriens. K r a k ó w (Kopernika 26).

1935. Z. 1. *Ks. J. Urban*: Dwa idealey. *Ks. F. de Régis*: Stałość czy ewolucja. *Z. Licharewa*: O ikonostasie. Administrator Apostolski Łemkowszczyzny. *Ks. A. Petrani*: Wschodni pod prawem łacińskim. Klerycy dla Unji. Ś. p. Biskup Malecki, etc.

1935. Z. 2. *Ks. J. Urban*: Nowy podział kompetencyj. *Ks. F. de Régis*: Asceza Zachodu a Wschód. *Ks. S. Łaski*: Jezuici a obrządek wschodni. Malarstwo ruskie w kościołach polskich. Pierwsze orędzie do Łemków, etc.

1935. Z. 3. Egzarcha Leonidas Fiodorow. *M. Niwiński*: Najstarsze druki cerkiewno-słowińskie. *Ks. S. Łaski*: Jezuici a obrządek wschodni. *Ks. B. Waczyński*: Prawosławni wobec Jubileuszu Odkupienia, etc.

Periodica de re morali, canonica, liturgica. R o m a (Piazza della Pilotta).

1935. Fasc. I. *A. Vermeesch*: De persona morali. *F. M. Capello*: De facultate concessa infirmis. *Io. Lo Grasso*: De incompatibilitate officiorum. Quaesita varia. Monumenta, etc.

1935. Fasc. II. *U. López*: Prelum catholicum et cinematographum. *L. v. Hertling*: Utrum pueri canonizari possint. Monumenta, etc.

Prąd. Lublin (Uniwersytet).

1934. Grudzień. *Ks. K. Kowalski*: Aktualność św. Dominika dla współczesnej Akcji katolickiej. *Ks. Górski*: Z dziejów mistyki w Polsce. *H. Życzyński*: Brodziński jako teoretyk sielanki. *K. Turowski*: O nowe drogi dla ruchu zawodowego w Polsce. Z kraju i ze świata, etc.

1935. Styczeń. Szkoła wyznaniowa. *Ks. Dr. Jan Wislicki*: Kard. P. Gasparri. *Ks. Dr. A. Słomkowski*: Pojęcie filozofji chrześcijańskiej. *H. Życzyński*: Z historii literatury, etc.

1935. Luty. *Ks. Dr. J. Wislicki*: Kardynał Piotr Gasparri. *Cz. Strzeszewski*: Czy potrzeba naprawy ustroju gospodarczego? *H. Życzyński*: O nowej poezji. Z kraju i ze świata, etc.

1935. Marzec. Wychowanie religijne i wychowanie państwowe. *A. Romer*: Watykan a Trzecia Rzesza. Dokumenty. Przegląd naukowy, etc.

1935. Kwiecień. *Ks. Dr. J. Piwowarczyk*: Ferment wsi. *H. Rawicz*: O katolicyzmie inteligencji polskiej słów kilka. *Ks. H. Sekrecki*: Światopogląd księdza Seipla jako męża stanu, etc.

1935. M a j. Enuncjacja Papieża. *J. Maritain*: O nową cywilizację chrześcijańską. *K. Górski*: Nowy ideał wychowawczy. *M. Manteuffel*: Zagadnienie społeczne a kryzys gospodarczy. Przegląd naukowy, etc.

Przegląd Homiletyczny. K i e l c e (Seminarjum Duchowne).

1935. Z. 2. *Ks. J. Pilch*: Zbliżanie Chrystusa w naszym przepowiadaniu. *Ks. J. Bobicz*: Przygotowanie do pracy kaznodziejskiej. *W. Stanek*: Praca kaznodziejska ks. Z. Goliána. Ambona i życie. Sprawy rekolekcyjne. Materjały i szkice, etc.

Recherches de Théologie ancienne et médiévale. L o u v a i n (Abbaye du Mont César).

1935. № 1. *D. B. Reyniers*: La polémique de s. Irénée: Methode et principes. *F. Bliemetzrieder*: L'oeuvre d'Anselme de Laon et la littérature theologique contemporaine, II: Hugues de Rouen. *D. O. Lottin*: Liberté humaine et motion divine. De s. Thomas d'Aquin à la condamnation de 1277. Mediaevalia. Comptes rendus. Bulletin de Théologie ancienne et médiévale N. 729—823.

1935. № 2. *A. Landgraf*: Quelques collections de „Quaestiones“ de la seconde moitié du XIIe siècle. *P. Glorieux*: „Contra Geraldinos“. *D. O. Lottin*: Liberté humaine et motion divine. *G. Bruni*: Di alcune opere inedite e dubble di Egidio Romano. Comptes rendus. Bulletin de Théologie ancienne et médiévale Nos 824—918.

*Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses. S t r a s b o u r g (Bureau de revue).

1934. № 3. *A. Lods*: Le monothéisme israélite a-t-il eu des précurseurs parmi les „sages“ de l'ancien Orient? *J. Pannier*: Notes historiques et critiques sur un chapitre de l'Institution écrit à Strasbourg. De la vie chrétienne. Notes et Études critiques, etc.

1934. № 4—5. *A. Causse*: Du groupe ethnique à la communauté religieuse. *Ch. Scheer*: Le problème religieux de l'Etat. *J. Pommier*: „Port-Royal“ de Sainte Beuve. *M. Goguel*: La formation de la tradition johannique d'après, etc.

1934. № 6. *M. Goguel*: L'apôtre Pierre a-t-il joué un rôle personnel dans les crises de Grèce et de Galatie. *A. Lods*: Recherches récentes sur le livre de Job. *A. Kojevníkoff*: La métaphysique religieuse de Vladimir Soloviev. Revue des Livres, etc.

1935. № 1—2. *P. Humbert*: La relation de Genèse 1 et du Psaume 104 avec la liturgie du Nouvel-An israélite. *J. Frazer*: Études d'anthropologie biblique. *L. Wencelius*: L'idée de joie dans la pensée de Calvin. *A. Kojevníkoff*: La métaphysique religieuse de Vl. Soloviev. *A. Koyre*: A propos d'une édition des „opera latina“ de Maître Eckart, etc.

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques. P a r i s (Place de la Sorbonne 6).

1934. Nr. 4. *P. Van Imschoot*: L'action de l'esprit de Jahvé dans l'A. T. *A. J. Festugière*: Notule d'exégèse *Μωσῆραον*. *L. B. Geiger*: Le VIIIe Congrès international de Philosophie, Bulletins, etc.

1935. Nr. 1. *M.-D. Roland-Gosselin*: Le Jugement de perception. *D. Salman*: Albert le Grand et l'Averroïsme latin. *M.-D. Chenu*: Victor Cousin en 1856. *M.-M. Gorce*: Vérité philosophique et options masquées. *M. Richard*: L'activité littéraire de Théodoret avant le Concile d'Ephèse. *I. M. Tonneau*: L'obligation Ad Poenam des Constitutions dominicaines. *C. Tastevin*: Notes d'Ethnologie religieuse. Bulletins, etc.

1935. Nr. 2. *G. Rabeau*: La pensée. *J. Wahl*: Kierkegaard: Le Paradoxe. *M.-D. Chenu*: Position de la Théologie. *M.-D. Chenu*: Un essai de Méthode théologique au XIIe siècle. *D. O. Lottin*: La notion du libre arbitre dans la jeune école dominicaine d'Oxford. Notes, Bulletins, etc.

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica. Milano (Piazza S. Ambrogio 9).

1935. Fasc. II. *F. Olgiati*: Il superrealismo di Francesco Orestano. *L. Peloux*: Il problema del male nella dottrina di Kant. *G. Ceriani*: La gnoseologia e il massimo problema di Bernardino Varisco. Note e discussioni, etc.

Der Seelsorger. Wien (Stephansplatz 3).

1935. Nr. 3. *Kaplan Weber*: Der berufsständische Aufbau der Pfarrgemeinde. Was ist Religion. *Dr. A. Funk*: Film und Jugend. Unsere jungen Brüder. Aus der Praxis. Liturgische Erneuerung, etc.

1935. Nr. 4. *F. Felber*: Die bäuerliche Religion. Pfarrer und Lehrer. *W. Schneider*: Menschen, derer die Seelsorge oft vergisst. *K. Thieme*: Was erwartet der am hierarchischen Apostolat teilnehmende Laie von Priester. Mitbrüder schreiben und wünschen. Aus der Praxis. Liturgische Erneuerung, etc.

1935. Nr. 5. *Schreiber*: Pfarre und Pfarrseelsorge im Lichte des Dogmas. *Dr. F. Zimmermann*: Die Psychologie der männlichen Frömmigkeit. *P. Almar Gschwendtner*: Seelsorgedienste des katholischen Senders. *A. Nikolussi*: Unsere Tagung. Aus der Praxis, etc.

1935. Nr. 6. *Dr. K. Metzger*: Das Messbuch im Leben der Pfarrgemeinde. *P. Schreiber*: Pfarre und Pfarrseelsorge im Lichte des Dogmas. *A. Stiefvater*: Am Bau der Pfarrgemeinde. *H. Ruster*: Dr. Carl Sonnenschein. Liturgische Erneuerung. Aus der Praxis. Die Predigt der Zeit, etc.

1935. Nr. 7. *A. Bauer*: Wir und die Zeit. *O. Mauer*: Die heiligen Schriften und das christliche Leben. *Dr. K. Metzger*: Der Pfarrer. *M. Fuss*: Die Mesnerfrage. *H. Mang*: Organisches Arbeiten in der Katholischen Aktion. Aus der Praxis, etc.

1935. Nr. 8. *J. Liener*: „Kirchenfreies“ Denken über das Wesen des Glaubens. *O. Mauer*: Die heiligen Schriften und christliche Leben. Unsere „Pfarrhilfe“. *K. Metzger*: Petrus und Paulus oder Pfarrer und Kaplan. Die Predigt der Zeit, etc.

1935. Nr. 9. *F. Zimmermann*: Metaphysik der Geschlechter im Christentum. *O. Mauer*: Die heiligen Schriften und das christliche Leben. *M. Sailer*: Der Pfarrer und seine Haushälterin. Aus der Praxis, etc.

Slavische Rundschau. Prag I (562).

1935. Nr. 1. *J. Volf*: 150 Jahre Kgl. Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften. *S. Szober*: Der heutige Stand der polnischen Sprachkultur. *A. Polockyj*: Die neue ukrainische Literatur. *M. Murko*: Epensängerinnen in Dalmatien. Kulturchronik, etc.

1935. Nr. 2. *F. Spina*: Zum 85. Geburtstag T. G. Masaryks. *Fr. Žilka*: T. G. Masaryks Kampf um die Religion. *P. Bogatyrev*: T. G. Masaryks Vater. Kulturchronik. Literatur, etc.

1935. Nr. 3. *I. Silberstein*: L. N. Tolstoj und T. G. Masaryk. *V. Mole*: Slavistische Aufgaben und Fragen der Kunstgeschichte. *T. Jonescu-Niscov*: Slavische Klänge in der rumänischen Literatur. Kulturchronik, etc.

The Catholic Historical Review. Washington.

1935. № 1. *J. La Farge*: The Survival of Catholic Faith in Southern Maryland. *W. Stetson Merrill*: The Vinland Problem through Four Centuries. *R. J. White*: Some Opportunities of the Catholic Historian in the Reform and Progress of the Law. Miscellany, etc.

Печатається за дозволом гр.-кат. Митрополичого Ординарiяту у Львові.
 Редакцію веде о. **Др. Йосиф Сліпий**. — Redactionis curam gerens **Dr. J. Slipuj**.
 Друкарня „Біблiос“, Львів, Японська 7. — Тел. 214-78.

В адміністрації „Богословії“ - In administratione „Bohoslovia“

(Львів, Коперника 36)

(Leopol, Kopernik 36)

можна набути:

veneunt libri:

I. „Богословія“ том I—XII („Bohoslovia“ vol. I—XII)

II. Видання „Богословії“ (Editiones „Bohoslovia“)

1. Dr. Jos. Slipuj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. P. IV + 29. 8°.
2. о. Др. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). Ст. 61. 8°.
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. P. 54. 8°.
4. о. Др. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схоластика (Dr. Jos. Slipuj: De S. Thoma Aq. atque theol. et philosophia scholastica). Ст. 76. 8°.
5. Dr. Theod. T. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. P. 22. 8°.
6. Dr. Jos. Slipuj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? P. 36. 8°.
7. о. Др. Сп. Кархут: Нове видання Службника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). Ст. 34. 8°.
8. о. Др. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). Ст. 44. 8°.
9. P. Joseph Schrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. P. 40. 8°.
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV. florentis, Quaestio de cooperatione divina. P. 38. 8°.
- 11-12. Др. Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, proto-historique et chrétienne). Ст. 94 + XVII таблиць. 8°.
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові (V. Sičynskij: La tour et la Maison De Corgnacte a Leopol). Ст. 20 + VI таблиць, 8°.

14. Dr. L e o H l y n k a: De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Ст. 74. 8°.
15. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nicolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Ст. 53. 8°.
- 16—17. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії. (Історія філософії Греків і Римлян) (Dr. Nicolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Ст. 90. 8°.
18. Є. Ю. Пеленський: Бібліографія української бібліографії. (E. J. Pełenśkyj: Bibliographia ucrainicae bibliographiae). Ст. 198. 8°.

III. Праці Богосл. Наук. Т-ва (Opera Theol. Societatis Ucrainorum)

(під проводом о. проф. Дра Йос. Сліпого — sub directione Prof. Dr. Jos. Slipyj).

- T. I. Св. свщм. Йосафат Кунцевич (S. Josaphat Kunccevyč) — матеріали і розвідки з нагоди ювілею. Зібрав о. Др. Й. Сліпий. Ст. 261. 8°.
- T. II. Dr. Jos. Slipuj: De principio spirationis in SS. Trinitate. P. VIII + 120. 8°.
- T. III. о. Др. Спиридон Кархут: Граматика української церковно-слов'янської мови. (Grammatica linguae ecclesiastico-slavicae ucrainicae). Ст. XIX + 284. 8°.
- T. IV—V. Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел. (Opera Ascetica S. Basilii Magni). — Пер. з грецького митроп. Андрей Шептицький. Ст. XIV + 490. 8°.
- T. VI. Др. Володимир Січинський: Архітектура Катедрі Св. Юра у Львові. (L'architecture de la Cathedrale de St. Georges a Leopold). Ст. 97 + XXX. 8°.
- T. VII. Саломія Цьорох, ЧСБВВ: Погляд на історію та виховну діяльність СС. Василянок. (Conspectus historiae et operae paedagogicae Sororum Ordinis Sancti Basilii M.). Ст. 256. 8°.

о. Йосиф Сліпий: Богословське Наукове Товариство і його статuti. Ст. 19. 16°.

Богословське Наукове Товариство у Львові в першій десятиліттю свого існування (1923—1933). Ст. 92. 8°.